

A Természettudományi Múzeum és 1956. A Nemzeti Múzeumban pusztító tűzvész előzményei, körülményei és következményei

*Hidas Gyula (1905–1956) tűzoltó főtörzsőrmester emlékének,
valamennyi, az oltásban részt vett tűzoltó tiszteletére*

PAPP Gábor

*Magyar Természettudományi Múzeum, Ásvány- és Kőzettár, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
papp.gabor.min@nhmus.hu*

Összefoglalás – A Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) központi épületében a Rádió körüli harcok következményeként 1956. október 24-e és 26-a között pusztító két nagy tűzvész az MNM Természettudományi Múzeumnak az épületben működő részlegeit (Ásvány- és Kőzettár, Föld- és Őslénytár), valamint az Afrika-kiállítást nagyrészt elpusztította. A tanulmány bemutatja az épületben lévő osztályok és kiállítások tűzvész előtti elhelyezkedését, időrendben áttekinti az épület körüli harcokat és a múzeumi tüzeket, illetve a tűzoltóságnak ezek elfojtása során végzett munkáját. Ezután tárgyalja a fegyveres felkelők és a katonai alakulatok múzeumbeli tevékenységéről fellelt adatokat, és részletesen taglalja a tűz okát és bizonyos körülményeit. Áttekinti a tüzről megjelent korabeli híreket, majd az esemény tálalását a politikai propagandában. Ezután ismerteti a tűzesetekről megjelent tudósításokat, valamint a károk számszerűsíthető adatait, illetve táblázatban közli az Ásvány- és Kőzettár elpusztult nyilvántartásainak rekonstruált listáját. A tanulmány végén lévő függelékben egy táblázat található az MNM épületében keletkezett tüzeknek a Rádió körüli eseményekkel párhuzamosított kronológiájával.

Kulcsszavak – 1956-os forradalom, Afrika-kiállítás, Ásvány- és Kőzettár, Föld- és Őslénytár, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Rádió, múzeumtörténet, Természettudományi Múzeum

BEVEZETÉS

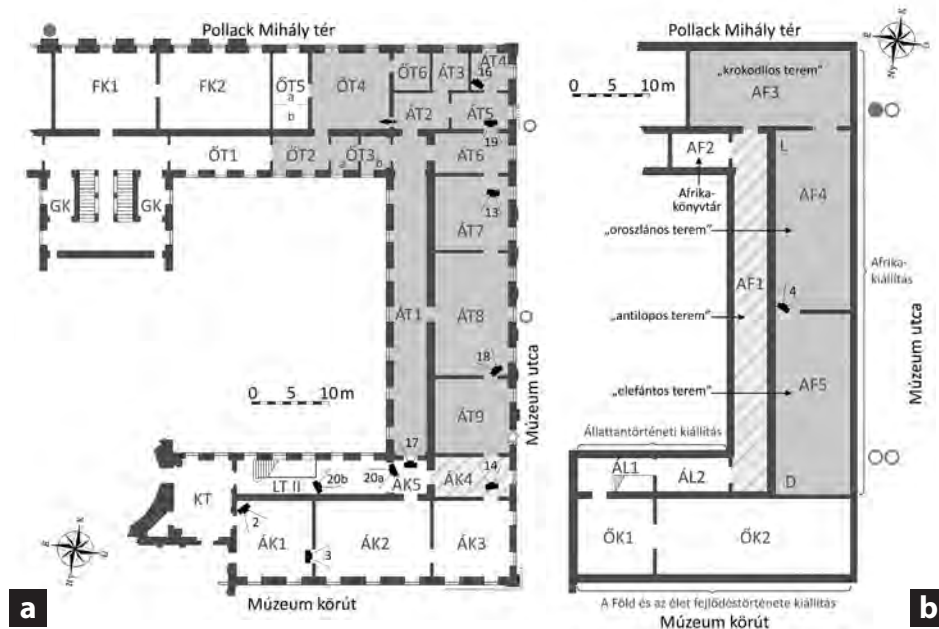
1956-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Múzeum (a továbbiakban TTM) egyes tárai – mint már akkor 64 éve és azóta is – Budapest különböző pontjain voltak, így az 1956. október 23-án kitört forradalom harcai eltérő mértékben érintették őket. A nemzeti múzeumi főépületből 1892-ben kiköltöztetett Növénytarát 1951-ben a városligeti ún. Vajdahunyad várában helyezték el. Az 1926-ban kiköltöztetett Állattár, az 1945-ben alakult Embertani tár, a Központi Könyvtár, valamint a TTM főigazgatósága az 1928-ban megkapott Baross

utca 13. számú épületben működött. De az Ásvány- és Kőzettár, a Föld- és Őslénytár, valamint a növénytani kivételével a múzeum összes kiállítása ekkor még a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) központi épületében volt, egy fedél alatt az MNM Történeti Múzeummal és az Országos Széchényi Könyvtárral. Cikkünk az Ásvány- és Kőzettár, a Föld- és Őslénytár, valamint a kapcsolódó kiállítások 1956-os sorsáról szól.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUMNAK A NEMZETI MÚZEUM KÖZPONTI ÉPÜLETÉBEN LÉVŐ RÉSZLEGEI ÉS KIÁLLÍTÁSAI 1956-BAN

Ahhoz, hogy az 1956-ban az MNM központi épületében lejátszódó eseményeket, valamint a károkat bemutató képek és leírások összefüggéseit jobban átlássuk, meg kell ismerkednünk a részlegek akkori elhelyezkedésével. Az MNM központi épülete (a továbbiakban: a Múzeum) a bekerített Múzeumkert közepén áll. A Múzeum körüti főhomlokzat és főkapu nyugat felé néz, a két oldalhomlokzat közül az északi a Bródy Sándor utcával, a déli a Múzeum utcával párhuzamos, mindkettő közepén egy-egy oldalkapu van. A Pollack Mihály tér felé néző hátsó (keleti) fronton nincs kapu. A Természettudományi Tár, majd 1870-től a belőle alakult terek és kiállításai az épület 1846-os átadásától a Föld- és Őslénytár 2004-es kiköltözéséig a II. emeleten foglaltak el változó nagyságú területet. 1956-ban a kiállítások mellett már csak a két földtudományi tár működött itt, ezek a kettéosztott Ásvány-Őslénytárból alakultak 1939-ben, Ásvány- és Kőzettár, illetve Föld- és Őslénytani Tár néven (az utóbbi név a hibás „Föld- és Őslénytár” alakra egyszerűsödve vált hivatalossá). Cikkünkben a tereket a továbbiakban a közkeleltű „Ásványtár” és „Őslénytár” rövid formában említjük. A TTM-nek – az utca felé ablaktalan – III. emeleten is voltak kiállításai (ezt a szintet 1927-28-ban alakították ki a II. emelet egy része fölötti födém közel 1,5 m-es süllyesztésével megmagasított tetőtérben). Ezen kívül az Ásványtárhoz tartozott a Pollack Mihály téri oldalon a hátsó lépcsőház közelében egy négyhelyiséges vegyi laboratórium a földszinten.

Az épület teljes II. emeleti hátsó (keleti) traktusát, beleértve a saroktermeket is, eredetileg az Állattár foglalta el, de e területnek 1956-ban már csak valamivel több, mint a fele volt a TTM birtokában. A hátsó lépcsőházat körülölelő folyosón volt a gerinctelen állatok bemutató kiállítás (1a ábra GK, megnyílt: 1949). A Pollack Mihály térral párhuzamos folyosónak a hátsó lépcsőháztól északra eső folytatása a Történeti Múzeum Régészeti Könyvtárába vezetett. Az eredeti állattári termekből 1956-ra már csak négy maradt a TTM használatában. A hátsó lépcsőházzal szemközti és az abból délre nyíló termet (1a ábra FK1–FK2) az *A fajok eredete és az ember származása* című fejlődéstörténeti kiállítás (megnyílt:

1. ábra. (a) A TTM helyiségei 1956-ban az MNM épület II. emeletén. Rövidítések: ÁK: ásványtári kiállítás, ÁT: ásványtári raktárak és dolgozószobák, FK: fejlődéstörténeti kiállítás (*A fajok eredete és az ember származása*), GK: gerinctelen állatok kiállítása, KT: Kandallóterem, LT II: II. emeleti lépcsőtér, ÖT: őslénytári raktárak és dolgozószobák. Jelek: csillag jelöli azt az ablakot, melyet a tüzet okozó belövés ért, nyíl mutatja a tűz áterjedési helyét az Ásványtárból az Őslénytárba. (b) A TTM helyiségei az MNM épület III. emeletén. Rövidítések: AF: Afrika-kiállítás, ÁL: Állattani kiállítás, D: doboló néger szobra, L: lándzsás maszaj vadász szobra, ÖK: őslénytári kiállítás (*A Föld és az élet fejlődéstörténete*).

Az egynemű sötét háttérszínezés a teljesen kiégett vagy belövés által szétrombolt, a sávozott a megperzselődött helyiségeket jelöli. A homlokzatonnál lévő jelek: üres kör: a falat át nem ütő tankágyúlövés, telt kör: a falon (és ablakon) át az épületbe behatóló tankágyúlövés, pontsor: gépfegyver- vagy golyószóró-lövésnyomok a homlokzaton. A stilizált fényképezőgépek és számok a cikkben lévő 1956-os fényképek készítése helyét és irányát mutatják.

Fig. 1. (a) The rooms of the NHM in 1956, on the 2nd floor of the building of the National Museum. Abbreviations: ÁK – Mineralogical exhibition, ÁT: Storage and office space of the Mineralogical Dept., FK: Exhibition on the history of evolution (*The origin of species and the origin of man*), GK: Vertebrate exhibition, KT: “Fireplace room”, LT II: Staircase to the 3rd floor, ÖT: Storage and office space of the Palaeontological Dept. Symbols: asterisk marks the window through which the projectile causing the fire entered. The arrow indicates the route of the fire spreading from the Mineralogical Department to the Palaeontological Department. (b) Rooms of the NHM on the 3rd floor. Abbreviations: ÁL: Zoological exhibition D: statue of a black drummer; L: statue of maasai hunter with spear; ÖK: Palaeontological exhibition (*The evolution of planet Earth and the evolution of life*).

Uniform grey background colour indicates the rooms completely annihilated by fire or by an exploded tank shell. Striped grey areas were scorched by the fire. Symbols on the facade: empty circle: projectile that did not break through the wall. Full circle: projectile that entered the building through the wall (and the window). Dotted line: machine gun shot marks on the facade. Signs on both photographs: camera symbols and figure numbers indicate the locations and the directions from where the photographs published in this paper were taken in 1956

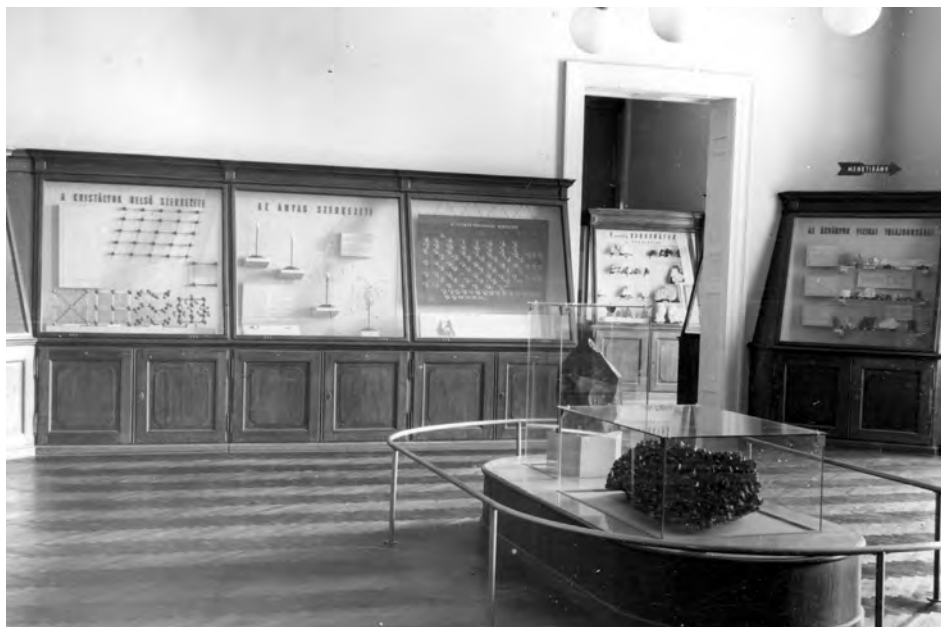
1949/1955) foglalta el. Az e termék délebbi folytatását képező két termet, az előtük levő folyosóval együtt, még 1906-ban az Ásvány-Öslénytár kapta meg.

A folyosó 1956-ban, közfalakkal felosztva, az Öslénytárat szolgálta. Első része (1a ábra ÖT1) bejárati és egyben raktári folyosó volt, ahol magas, a kiállító terem felőli falon galériázott szekrényekben tartották a gerinces és pliocén gyűjteményi anyagot, illetve a bejárat mellett volt egy iszapolásra is felhasznált nagy mosogató. A következő folyosórész (1a ábra ÖT2) bal oldala szintén galériázott volt, az udvar felől is állt néhány gyűjteményi szekrény, valamint a délnyugati sarokban egy paravánnal elkerített gázrezsó. E folyosószakasról lehetett egy új ajtónyíláson át a munkaszobákat megközelíteni. A folyosó harmadik része zsákutca volt, ugyanis Tokody László ásványtári igazgató lezáratta az ásványtári folyosóra nyíló ajtót. E helyiséget az Öslénytár preparatóriumnak használta, és egy időben az ún. múzeumi művészbrigád itt készítette a gipszmásolatokat és rekonstrukciókat is. 1956 tavaszán e folyosórészt egy újabb válaszfalal kettéosztották (ÖT3a-b).

A folyosó középső szakaszáról az egykori állattári terem egészét elfoglaló könyvtári helyiségbe lehetett bejutni, itt dolgozott a tári adminisztrátor, Hajdú Ilona (1a ábra ÖT4). A könyvek és folyóiratok mellett gyűjteményi anyagot is tároltak itt. A könyvtárból nyílt észak felé a tárigazgató, Csepregyhyné Meznerics Ilona szobája (1a ábra ÖT5a-b), melyet egy eredetileg négyablakos nagy állattári teremből választottak le. E szobában is voltak gyűjteményi szekrények, amint abban a raktárhelyiségben is, amelyet e szoba folyosó felőli (nyugati) végéből választottak le egy fából készült, felül üvegtáblákkal áttört fallal. A könyvtár déli falán az utcai homlokzat közelében – a középén lévő elfalazott eredeti helyett – vágott új ajtó Jánossy Dénes és Kecskeméti Tibor közös dolgozószobájába vezetett (1a ábra ÖT6). E szobát már a volt utolsó állattári (sarok-) teremből választották le, melynek mintegy 5/6-a ekkor már az Ásványtárhoz tartozott.

Az Ásványtár gyűjteményi és munkaszobáit 1956-ban az épület Múzeum körüti traktusa felől lehetett megközelíteni. A kupolacsarnoktól délre található, úgynevezett kandallóterem (1a ábra KT) az Afrika-kiállítás bevezetőjeként *Afrika felfedezése* címmel a földrész felfedezőit és állatvilágának kutatóit mutatta be. A déli falon lévő két ajtóból a bal kéz felőli nyílt az udvar körüli folyosóra, melynek első részéből (1a ábra LTII) egy lépcső vezetett fel a TTM harmadik emeleti (tetőtéri) kiállítótereibe, a lépcső mellett pedig a folyosó hátsó részében berendezett ásványtári tudománytörténeti kiállításra lehetett eljutni (1a ábra ÁK5, l. még a kiállítóterem bemutatásánál).

Az Ásványtár bejáratául a folyosó végén balra lévő ajtó szolgált, mely egy hosszú, osztatlan gyűjteményi raktárfolyosóra nyílt (1a ábra ÁT1). Ennek jobb (déli) oldalán egy falhoz rögzített, fiókos, galériás szekrény sor állt, az udvar felőli (északi) oldalon csak a második ablakig tartottak a galériás szekrények, onnan-

2. ábra. Teremrészlet az ásványtani kiállítás első, bevezető terméből (az 1a ábrán ÁK1) 1956 előtt.

Az ajtón át az ásványrendszertani kiállítás első termének (1a ábra ÁK2) egy vitrinje látszik

Fig. 2. Detail of the first room (introductory part) of the mineralogical exhibition (ÁK1 in Fig. 1a), before 1956. An exhibition case of the systematic mineral exhibition can be seen across the doorway (ÁK2 in Fig. 1a)

tól a szokásos magasságú szekrények voltak (l. lentebb a 17a ábrát). A folyosó az egykori állattári sarokterembe vezetett, mely ekkor 1/6–5/6 arányban volt az Őslénytár és az Ásványtár között megosztva. Az ebben kialakított előtérből (1a ábra ÁT2) csak az ásványtári helyiségek felé lehetett továbbhaladni. Az előtér északi falán egy galériás gyűjteményi szekrény takarta azt az ajtónyílást, amelyen később a tűz átterjedt az Őslénytárba. Kelet (a Pollack Mihály tér) felé nyílt Erdélyi János szobája (1a ábra ÁT3). Déli irányban (a Múzeum utca felé) az adminisztrátori szobába (1a ábra ÁT4) jutott a vendég, itt az adminisztrátornő, Nagy-Viányi Emilné és Ravasz Csaba íróasztalai mellett könyvespolcok is voltak, főként folyóiratokkal. Innen nyílt bal kéz (kelet) felé Tokody László tárigazgató sarokszobája (1a ábra ÁT5). Az adminisztrátori szobából jobb kéz (nyugat) felé volt az egykori Deák-szobából kialakított ásványtári könyvtár (1a ábra ÁT6), a folyosó felől ide nyíló ajtót zárva tartották. Rapszky Józsefné vegyész a földszinti vegyi laboratóriumon kívül itt is tartózkodott. A Múzeum utca felőli szárnyon nyugat (a Múzeum krt.) felé továbbhaladva három – azelőtt kiállító teremnek használt – raktárterem következett (1a ábra ÁT7–9), a másodiknak a közepéről a hosszú raktárfolyosóra is nyílt ajtó (l. lentebb a 18a ábrát). Az utolsó raktárteremben

1956-ban már folyt a hasznosítható ásványi nyersanyagokat bemutató kiállítás előkészítése. Ennek nyugati ajtaja a kőzettani kiállítás termébe nyílt. A raktártermekben a falak mentén a kiállítótermekben lévőekkel megegyező, felül üvegezett, alul fiókos szekrények voltak, középen pedig – az utolsó (ÁT9) kivételével – szintén üvegezett, fekvő, ún. koporsószekrények.

Az ásvány- és kőzettani kiállításokat, ugyanúgy, mint a dolgozószobákat is, a kupolacsarnokon és a kandallótermen át lehetett megközelíteni, de az előbbiekkel ellentétben a kandallóterem déli falának jobb oldali ajtaján keresztül. A kiállított tárgyak a régi, alul fiókos vitrinszekrényekben voltak, csak a korábbi, terem közepi szekrényeket cserélték ki a nagyobb példányok bemutatására szolgáló alacsony emelvényekre. Az első, a Múzeum körútra néző teremben (1a ábra ÁK1) volt az ásványtani kiállítás 1951-ben megnyílt bevezető része (2. ábra). A következő két teremben volt (1a ábra ÁK2 és ÁK3) az ásványrendszertani kiállítás (1952, 3. ábra). A második (sarok-)teremből kelet felé már a Múzeum utcai homlokzatra néző kis terem nyílt (1a ábra ÁK4) a kőzettani kiállítással (1953). Innen (vagy a rendszertani kiállítás második termén át) lehetett kijutni a magyar ásványtan, kőzettan és bányászat emlékeit bemutató kiállításnak (1949) otthont adó folyosórészre (1a ábra ÁK5), melyben a többitől eltérően új kiállítási bútor-

3. ábra. Teremrészlet az ásványtani kiállítás rendszertani részének első terméből (az 1a. ábrán ÁK2) 1956 előtt. Jobbra az ásványrendszertani kiállítás második termébe, balra a tudománytörténeti kiállításba vezető ajtó látható

Fig. 3. Detail of the first room of the systematic mineral exhibition (ÁK2 in Fig. 1a), before 1956. To the right, the doorway leading to the second room of the same exhibition can be seen, while on the left, the doorway opens to the exhibition on the history of mineral sciences in Hungary

zat volt (l. lentebb a 20a ábrát). Mint fentebb említettük, e folyosóról lehetett megközelíteni az ásványtár hivatali és raktárhelyiségeit.

A II. emeletről a belső falépcsőn fölmenve bal kéz felől nyílt az őslénytani kiállítás (*A Föld és az élet fejlődéstörténete*, 1954) két terme (1b ábra ÖK1 és ÖK2), a második terem (egyben a kiállítás) végében két nagyméretű dinoszaurusz-rekonstrukcióval (*Allosaurus* és *Stegosaurus*). E kiállítás már modern installációval készült, nem a klasszikus vitrinszekrényes megoldással.

A lépcsőtől jobb kéz felé fordulva a magyar állattani kutatás, állatábrázolás és -preparálás fejlődését bemutató (1949) közlekedőn (1b ábra ÁL1) és előtérén át (1b ábra ÁL2) az Afrika-kiállítás (1949/1951) hosszú folyosójára lehetett belépni (1b ábra AF1, *antilopos terem*), melyen jobb oldalt tárlók, bal oldalt (főként antilop-) trófeák sorakoztak. A folyosó vége előtt bal kézre a kiállítás könyvtárszobája nyílt (1b ábra AF2). A folyosó az ún. *krokodilos terembe* torkollott (1b ábra AF3), mely nevét a közepén lévő diorámáról kapta. Innen lehetett átjutni a két nagy kiállító terembe, az elsőben (1b ábra AF4, *oroszlános terem*) egy körbejárható nyolcrészes diorámaegyüttes volt (oroszlán, csimpánz, antilopfélék, strucc, orrszarvú, sörényes juh stb., 4. ábra), a második (1b ábra AF5, *elefántos terem*) teljes hosszát a tanzániai Ruvana-síkság állatvilágát megjelenítő, grandiózus, csak-

4. ábra. Az Afrika-kiállítás ún. oroszlános terme (l. az 1b ábrát) 1956 előtt. A bal sarokban látható, lándzsájára támaszkodó maszaj vadászt ábrázoló szobor zuhant le az ásványtári könyvtárhelyiségbe a tűzvész után

Fig. 4. The 'Lion room' of the Africa exhibition (see Fig. 1b), before 1956. The statue of a maasai hunter leaning on his spear, originally standing in the left hand corner, crashed down onto the floor below (into the library of the Mineralogical Department) due to the fire

nem 7 méter mély és 20 méter hosszú dioráma foglalta el. A *krokodilos terem*től északra lévő 62 m²-es egykori öslénytári csontrahtár 1956-ban már a Történeti Múzeumhoz tartozott.

A MÚZEUM KÖRÜLI HARCOK ÉS A MÚZEUMI TÜZEK IDŐRENDI ÁTTEKINTÉSE

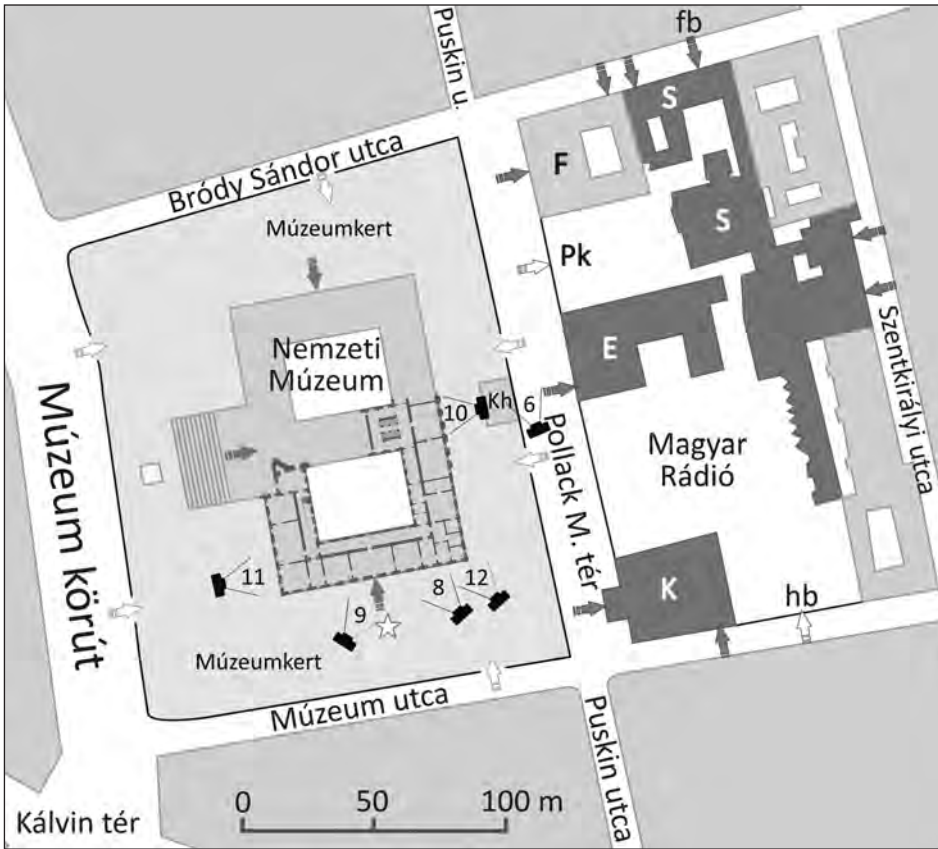
A TTM földtudományi tárainak végzetét az MNM és a Magyar Rádió (a továbbiakban: Rádió) épületeinek közvetlen közelsége okozta (5. ábra). Az épület melletti Bródy Sándor utcában volt a Rádió főbejárata, és a Puskin utca folytatását képező – az eseményekkel foglalkozó írásokban általában e néven említett, de 1955 óta már Pollack Mihály nevét viselő – tér Múzeummal szemközti oldalának nagy része a Rádió épületegyütteséhez tartozott, mely egészen a Múzeum utcáig húzódott.

A Rádiónál 1956. október 23-án délután tüntetők jelentek meg, és az egyetemisták pontokba szedett követeléseinek beolvasását kívánták elérni, ezt azonban a Rádió vezetői a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezetésének utasítására megtagadták. A tömeget több ízben próbálták meg szuronyt szegezve, puskatussal, könnygázzal, illetve riasztólövésekkel széteszlatni, de mindannyiszor újra összegyűlt, és Nagy Imre 21 órás beszéde után a Kossuth térről a Rádióhoz átvonultakkal még tovább duzzadt. A Rádiónak államvédelmi (a továbbiakban: áv.) karhatalmistákból álló őrségét korábban újabb áv. egységekkel, majd délutántól sebtében – többnyire fegyverrel, de tűzparancs és gyakran lőszer nélkül – odavezényelt katonai alakulatokkal erősítették meg. Ez utóbbiak nem mindegyike tudott a Rádióhoz eljutni, és fegyverzetük részben a tüntetők kezére került, csakúgy, mint a védők részére szállított fegyver és lőszer egy része. Emellett a budapesti fegyvergyárakból és -raktárakból, illetve a Kilián laktanyából is eljuthatott fegyver a tömeghez.

A Rádióban és környékén egyaránt kaotikus állapotok uralkodtak. A Rádió több alakulattól álló, nem egységes irányítású, a felsőbb vezetés kapkodó intézkedései és ellentmondó utasításai által megzavart, fokozatosan demoralizálódó védői egy irányítatlan és szervezetlen, de mind jobban felbátorodó és egyre inkább felfegyverzett tömeggel álltak szemben. A Rádió körüli – megbízhatóan nem rekonstruálható – eseményekre vonatkozóan lásd a Függelékben lévő kronológia előtt felsorolt forrásokat. A Múzeum közvetlen környékén lezajló történéseket illetően a legfontosabb korabeli adatok az MN 8. gépesített (a továbbiakban: piliscsabai) ezred eseménynaplójában található (a továbbiakban: Eseménynapló) [MS01]¹. E naplót is csak emlékezetből állították össze 1956. december végén, „mivel a harcok során vezetett eseménynapló november 4-én elveszett [!]”, tehát

¹ Az MS jellel és sorszámmal jelölt kéziratos források adatai az irodalomjegyzék után, külön listában találhatóak.

5. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum környéke 1956-ban. Az üres nyilak a bekerített udvarokra, a telt nyilak az épületekbe vezető bejáratokat jelzik. Sötét színű a Rádió épülettömbje. A Nemzeti Múzeum épületének kontúrjába berajzoltuk a TTM II. emeleti helyiségeit. Rövidítések: E: Esterházy-palota, F: Festetics-palota, fb: főbejárat, hb: Múzeum utcai hátsó bejárat, K: Károlyi-palota, Kh: kertészház, Pk: „palotakert”, S: stúdióépületek. A csillaggal jelölt kapun át hatoltak be a Múzeumba 1956. október 23-án éjjel körül a felkelők. A stilizált fényképezőgépek és számok a cikkben lévő

1956-os fényképek készítési helyét és irányát mutatják. Alaptérkép: HORVÁTH *et al.* (2006: 13)

Fig. 5. The neighbourhood of the Hungarian National Museum in 1956. Empty arrows indicate the gates of fenced yards, while full arrows indicate the entrances of buildings. The dark coloured building complex is that of the Radio. We indicated the groundplan of the 2nd floor rooms of the NHM within the outlines of the National Museum building. Abbreviations: E: Esterházy Palace, F: Festetics Palace, fb: main entrance, hb: back entrance from Museum Street. K: Károlyi Palace, Kh: Gardener's hut, Pk: "Palace Garden", S: Studios. The insurgents entered the building around midnight on 23rd October 1956 through the gate marked by an asterisk. Camera symbols and figure numbers indicate the locations and the directions from where the photographs published in this paper were taken in 1956. Base map: HORVÁTH *et al.* (2006: 13)

ez sem pontos, és láthatólag hiányoznak belőle az ekkor már kompromittálónak, illetve veszélyesnek számító momentumok. A piliscsabai ezred október 23–25. közti tevékenységéről NÉMETH (2013) írt részletesen. A múzeumi tüzekre és oltásukra vonatkozó adatokat alapvetően egy korabeli részletes kéziratos jelentésből [MS02] vettem, erre a szövegben külön nem hivatkozom. A jelentés szövegét BAJÁK (2002) az MNM épületére vonatkozóan csaknem hiánytalanul közreadta. Minárovics János, aki a Tűzoltó Múzeum igazgatójaként 1959-ben, Moszkva Város Állandó Tűzoltás-technikai Intézetének egyik munkatársa, V. V. Szemjonov kérésére (érdekes érdeklődés!) már foglalkozott a Nemzeti Múzeumban történt tüzesetek szakmai részleteivel, a fenti kéziratos jelentés adatait kiegészítette a tűzoltási csoport 1956-ban főhadnagyi rangban szolgáló vezetője, Totzl Károly (1925–2015) szóbeli közléseivel is (MINÁROVICS 1997). Az események hozzávetőleges kronológiai táblázatát lásd a Függelékben.

Az ellentmondásos adatok és visszaemlékezések szerint már 20 óra után volt szórványos lövöldözés a Rádió körül, az összetűzések egyre hevesebbek lettek; éjfél-tájban, amikor a felkelők már sok fegyverhez jutottak, megindult a tényleges ostrom. Amint egy korabeli dokumentum megállapítja, „a Rádió körüli harcokat a kölcsönös szervezetlenség és a vezetés hiánya jellemezte a legjobban. Ennek egyik eredménye volt a támadás tervszerűtlensége, melynek következtében az ostromlott rádióépület tökéletesen körülzárva soha sem volt, és a harc legvadabb pillanataiban is voltak időszakok, amelyek alatt az épületet körülvevő utcák és kapuk valamelyikén zavartalanul lehetett ki- és befelé közlekedni” [MS03: 503].

Amikor a tüntetésből ostrom lett, a felkelők fokozatosan tüzelőállásokat foglaltak el a Rádió épülettömbjét körülvevő utcák szemközti házaiban. Ennek során éjfél körül behatoltak a Múzeumba, és onnan is lötték a Rádió Pollack Mihály téri oldalát (ANONYMUS 1957a: 27). A Múzeumba behatoló fegyveres csoportokat és katonai egységeket részletesebben a következő rész tárgyalja.

Még ezelőtt, 22 óra körül, fegyveresen, de külön szállított lőszerrel a helyszínre érkezett a Piliscsabáról 20:15-kor elindult 8. gépesített ezred idevezényelt 1. lövész és 4. páncélos zászlóalja. GYURKÓ (1996: 145) szerint egy kézzel írt, keltezés és aláírás nélküli kimutatásban „a Rádióhoz küldött 8. gépesített ezrednél 300 honvédet, 14 harckocsit, 200 puskát, 30 géppisztolyt, 8 golyószórót, 6 géppuskát tüntettek fel”. A szovjet páncélosok október 24-i érkezéséig ez volt a Rádió környékén az épülettömbön kívül tartózkodó egyetlen katonai alakulat, amely csaknem mindvégig a Múzeum közvetlen közelségében tartózkodott. Eredeti feladatául azt szabták meg, hogy a Rádió épületét megközelítve a környéket fegyverhasználat nélkül tisztítsa meg a tüntetőktől, és akadályozza meg azt, hogy azok behatoljanak a Rádióba. Az alakulatot a helyszínre vezető magasabb parancsnok, Hegyi Gyula vezérőrnagy a tömegetől megfélemlítve hamarosan elmenekült. Az ezred parancsnoka, Solymosi János alezredes a hadsereg vezetésé-

től elvágvá volt kénytelen tevékenykedni, újabb parancsot reggelig nem kapott. Amint GYURKÓ (1996: 145) megjegyzi, a fentebb említett kimutatásra „később rávezették a lakonikus szót: nincs. Az ezred eltűnt a HM szeme elől”. Solymosi az éjszaka folyamán láthatólag elsősorban arra törekedett, hogy megkímélje mind katonái, mind a polgári személyek életét.

Amint az egyik tüntető – Törteli Ferenc akkor negyedéves építészhallgató – visszaemlékezésében olvasható, „a tatai [helyesen piliscsabai] páncélosok fél tizenkettőig – a tömeg biztatása ellenére – nem voltak hajlandók harcias magatartást tanúsítani, csak tébláboltak a tankok körül a Múzeumkertben [!]” (Törteli in FRIVALDSZKY 2006: 84) Hasonlóan emlékezett a piliscsabai alakulat egy katonája, Mann Tamás is: „Semmiféle parancsot az égvilágon nem kaptunk. Így eltelt olyan jó egy-másfél óra, és azután kezdődött el a lövöldözés. (...) mi körülbelül középtájtban parkoltunk le, a Múzeum-kert és az az épület közé, amelyik a Bródy Sándor utca és a Pollack Mihály tér sarkán áll [Festetics-palota]. Oda beállt egy kocsi, és annak a tetején voltak a löszeres ládák. És ebből a löszerből az vehetett, aki akart [!]. Tehát a civilek ugyanúgy hozzáfértek, mint a katonák.

6. ábra. Tankok és más katonai járművek a Pollack Mihály tér északi végén 1956. október 25-e után. Baloldalt a kertészház fala, jobbra a Festetics-palota és a Rádió ún. palotakertjének kerítése
Fig. 6. Tanks and other military vehicles on the northern edge of Pollack Mihály Square, after 25th October 1956. To the left, the wall of the gardener's hut can be seen, to the right, the Festetics Palace and the fence of the so-called Palace Garden of the Radio

De parancs tulajdonképpen még mindig nem volt. (...) Kb. éjfélig tartott ez a tengés-lengés, és akkor kezdődött egy erősebb lövöldözés” (MANN 2004: 26). Az Eseménynapló szerint Solymosi alezredes éjfél után a Pollack Mihály téren (6. ábra) sorakoztatta fel az alakulatot, és „mivel a lövöldözésben már saját katonái élete is veszélyben volt”, kiosztotta a gyalogsági löszert. „Ezideig konkrét parancsot [az ezredparancsnok] nem adott ki olyan értelemben, hogy az ezred milyen irányban támadjon, és hogy fegyverét ki ellen használja” [MS01: 407]. A fentebb idézett katona szerint „miután mi löszert vettünk magunkhoz, Solymosi János alez. megparancsolta, hogy ahonnan mi tüzet kapunk, oda löjünk mi is. Így, parancsa értelmében a civilekkel együtt a rádió irányába kezdtünk lövöldözni, mely lövöldözés később erős tűzharccá fejlődött” (Mann in KAHLER & M. KISS 1997: 26–27, l. erről Törteli in FRIVALDSZKY 2006: 84 is). Az Eseménynapló szerint az alakulat éjfél és egy óra között riasztólövésekkel megtisztította a Pollack Mihály teret és a Múzeum utcát a fegyveresektől, majd tűzharcba keveredett a Múzeum körút és a Baross utca felől érkező fegyveresekkel, és egy óra után a Múzeumkert egy részét is megszállta [MS01: 407–408].

Több visszaemlékezés szól arról, hogy 1956. október 24-én már nem sokkal éjfél után feltűntek az első szovjet tankok a Múzeum körúton és a Kálvin téren (FRIVALDSZKY 2006: 85–86). A hadtudományi irodalom szerint a szovjet csapatok első oszlopai hajnali 2 óra körül érkeztek Budapestre (GYÖRKEI & HORVÁTH 1996: 14). A Budapestre vezényelt szovjet Különleges Hadtest első lépcsőjéhez tartozó 2. gépesített gárdahadosztály különböző alegységei menetből azonnal támadásba mentek át. A szovjet alakulatok – a szovjet Különleges Hadtest megbízott törzsfőnökeként a budapesti hadműveleteket irányító Jevgenyij Ivanovics Malasenko visszaemlékezése MALASENKO (1996: 228) szerint a 37. harckocsiezred – páncélosai az Eseménynapló szerint 3 óra körül érkeztek meg a Múzeumhoz, és tűzpárbajt vívtak a Múzeumban lévő felkelőkkel. A két tűz közé került piliscsabai honvédeket Solymosi alezredes a Múzeumkertből visszavonta a Kálvin térre. Ezután az alakulat az Eseménynapló szerint már csak a Pollack Mihály tér és a Puskin utca Esterházy-palota és Baross utca közti részét tartotta ellenőrzése alatt (de valószínűbb, hogy csak a Múzeum utca és a Baross utca közti részt), illetve megszállta a Puskin u. 44. alatti [ma Ötpacsirta u. 2.] Jahn Ferenc betegápoló-képző iskolát [MS01: 408–409]. A szovjet tankok hajnali 3 és 4 óra közti Kálvin téri megjelenéséről lásd még Prónay Dezső visszaemlékezését (in BALÁS PIRI 1993: 58–59). Közben a Rádió ostroma folytatódott, és reggeltől kora délelőttig a felkelők fokozatosan birtokukba vették a Rádió épületeit. Időközben reggel 7 órakor Solymosi alezredes és Sándor József, az 1. zászlóalj parancsnoka, elmentek löszert-utánpótlásért a Honvédelmi Minisztériumba. Az éjszakai és kora hajnali harcokban az alakulat „kb. 4 halottat” vesztett és 16 sebesültje volt [MS01: 409]. Az elesettek adatait l. HORVÁTH & TULIPÁN (2006a).

A Budapestre egyre nagyobb számban beérkező szovjet alakulatok közül MALASENKO (1996: 235) szerint a 33. gépesített gárdahadosztály egységei kapták azt a feladatot, hogy megtisztítsák a Rádió épületeit a fegyveres felkelőktől. A szovjet és a magyar csapatok ekkor a Múzeum utcának a Pollack Mihály tértől a Kálvin tér felé terjedő részét birtokolták, a Múzeumba behatolt felkelők tehát nyilván erről az oldalról is tüzeltek, rájuk pedig a szovjet páncélosokból lőttek (részletesebben lásd a következő részt). Dél körül már égett az Ásványtár. A tűzoltóságot 12:13-kor riasztották, a heves harcok közepette a kivonuló négy egység közül csak egy tudta megközelíteni a Múzeumot és a két égő helyiséget eloltani. NÉMETH (2013: 51) – valószínűleg a piliscsabai alakulat parancsnokának számos nyilvánvaló tévedést és pontatlanságot tartalmazó memoárja (SOLYMOSI 2000: 148–149) alapján – azt írja, hogy „a tüzet katonák, tűzoltók és felkelők együttesen oltották el”. Amint az Eseménynaplóban olvasható, bár Solymosi alezredes beavatkozási szándékkal felsorakoztatta egységét, „a tűzoltásra nem került sor, mert akkorra már a tűzoltók megérkeztek, és a Múzeumkertben gyülekező egységre a fegyveresek tüzet nyitottak a Bródy S. utcából és a Stúdió épületéből” [MS01: 411]. Azt, hogy a tűzoltókra és a katonákra rálőttek, SOLYMOSI (2000: 148–149) is említi. Solymosi alezredes és a Múzeum környékén tartózkodó szovjet egységek parancsnoka a délelőtti folyamán felvették egymással a kapcsolatot, és déltájban a magyar és a szovjet katonaság megszállta a Múzeumot és a Múzeum utcát. A tűz eloltása után a tűzoltók a szovjet parancsnok felszólítására elhagyták a helyszínt. Valószínűleg ez a tűz látszik az MNM Történeti Fényképtár 91.110. l. számú igen rossz minőségű felvételén, mely a Kálvin tér felőli sarokról készült, és alig kivehetően, de a II. emeleti 4. és 5. ablakból gomolygó füst látható rajta.

Kora délután a piliscsabai alakulat két, 30-30 fős támadócsoportja a Múzeum utca felől szovjet harcokcsi-támogatással megkísérelte, hogy behatoljon azokba az épületekbe, ahonnan tüzelnek rájuk, és lefegyverezze az ott tartózkodó felkelőket [MS01: 411]. Valószínűleg e támadás során vették tűz alá az Esterházy-palotát a szovjet harcokcsik 14 óra körül [MS03: 516]. A Bródy Sándor utca és Pollack Mihály tér sarka, amelynek egyes házait az Eseménynapló szerint Solymosi alezredes délelőtti visszatérte után a piliscsabai alakulat elfoglalta, ekkor ismét a felkelők kezében volt, és onnan erős géppuskatűz alatt tartották a Puskin utcát. Ezért 15 órára a támadók visszavonultak, a tűzharc viszont még 16:30-ig folytatódott [MS01: 411].

A környéken a tűzharc a nap során váltakozó hevességgel tovább folyt. Valószínűleg az ekkori állapotokra vonatkozik MALASENKO (1996: 229) adata, mely szerint a szovjet harcokcsiezred alegységei megtisztították a felkelőktől a Rádió egyik épületét, de gyalogsági támogatás híján nem tudták az összes épületet visszafoglalni, és eközben az ezred négy harcokcsija harc képtelenné vált. Az október 23–24-i harcok hevességét jól jellemzi, hogy a közeli Trefort utcai rendelőin-

tézetben, ahova a legtöbb sebesült bekerült, ez idő alatt összesen több mint 1000 főt láttak el (Kocsis 2012).

Aznap (október 24-én) 18:08-kor ismét tüzet jeleztek a Múzeum második emeletéről, de tűzoltók a harcok miatt nem tudtak a helyszínre eljutni, mint még további két esetben sem. Csak a negyedik, október 25-én éjjeli 2:36 órás riasztás volt eredményes. Több egység is kiérkezett, valószínűleg annak köszönhetően, hogy időközben a budapesti tűzoltó osztályparancsnokság interveniált a szovjet katonai parancsnokságnál. Égett az Ásványtár, és a tűz veszélyesen terjedt a Pollack Mihály tér (kelet) felé, égett az Ásványtár fölött lévő Afrika-kiállítás és az afölötti tető, itt a tűz a Múzeum körút felé is terjedt. A tűzoltók négy harci szakaszban támadták a tüzet, kettő a II. emeleten, egy-egy a III. szinten és a tetőn, rendkívül nehéz körülmények között. Az ásványtári oldalon dolgozó tűzoltók a

7. ábra. A múzeumi tüzek oltásában kitűnt két tűzoltó. (a) Hidas Gyula (1902–1956) tűzoltó fő-törzsőrmester, az 1956. október 25-én a tetőtüzet oltó második tűzoltó harci szakasz parancsnoka, akit a rohamszer parancsnokaként mindig a legveszélyesebb munkák elvégzésével bízták meg. 1956. november 7-én szovjet katonák ölték meg. (A Katasztrófavédelem Központi Múzeuma szíveségéből). (b) Totzl Károly (1925–2015), 1956-ban főhadnagyi rangban a Tűzoltási Csoport vezetője, az október 24/25-i nagy tűz oltását irányító parancsnok. (Totzl Károlyné szíveségéből.)

Fig. 7. Two firemen excelled in the extinguishing of the museum fires. (a) Sergeant major Gyula Hidas (1902–1956), commander of the 2nd action troop leading the firefighting on 25th October 1956, who was always charged with the most dangerous tasks. He was killed by Soviet soldiers on 7th November 1956 (Photo courtesy of the Central Museum of National Disaster Management). (b) Károly Totzl (1925–2015), first lieutenant, head of the Firefighting Group of the Budapest Fire Brigade and commander of the firemen during extinguishing of the great fire on 24–25th October 1956 (Photo courtesy of Mrs. Totzl)

Múzeum utcában egymásra tüzelő felek (a felkelők, illetve a szovjet, valamint a magyar katonaság), míg a tetőn lévő tűzoltók az MNM kupolájából lövöldöző felkelők és a szovjet páncélosok keresztüzében dolgoztak (7. ábra).

Időközben az égő Múzeumot hajnali 3-ig elhagyó piliscsabai alakulat parancsot kapott, hogy kivilágosodásig foglalja vissza a Rádiót, és a feladatot három, egyenként 30 fős támadócsoporthal 4 órára (ANONYMUS 1957a: 25 szerint 6 órára) végre is hajtotta [MS01: 411–412]. Ez valószínűleg szovjet harckocsi-támogatással történt. KIROV (1996: 131) sajátos módon nem is említi a magyar kormánycsapatokat, hanem azt írja, hogy „a Kossuth Rádió épületét, a Nemzeti Múzeumot és ezen épületek közvetlen környékét” a szovjet 4. gépesített ezred vette birtokba. Fél öt és fél hat körül a szovjet parancsnok utasítására a tűzoltóknak a Múzeum pincéjébe kellett vonulniuk, mert a szovjet csapatok az épületben lévő fegyverek ellen is támadást szándékoztak indítani. A lövöldözés elcsitulta után a tűzoltók fél hét körül felderítésre indultak a már néptelen épületben, majd folytatták az újonnan fellángolt tűz oltását, immáron öt harci szakaszban, mert a tetőtűz átterjedt a Múzeum körüli oldalra, az őslénytári kiállítás fölötti tetőrészre. A Múzeum körút felőli tetőtűz látható egy az MNM Történeti Fényképtárában található színes felvételen². 8:30 tájban ismét abba kellett hagyni az oltást, mert a szovjet parancsnok elrendelte az épület átfésülését. A tűzoltók az időközben harckocsikkal körülzárt és szovjet katonákkal biztosított épületben 9:30 körül folytatták az oltást. A budapesti rendőr-főkapitányság GYURKÓ (1996: 149) által idézett ügyeleti naplójának bejegyzése alapján („a Nemzeti Múzeum jobb szárny ég, lángol”) késő délelőtt még erősen égett az épület. Az oltást a tűzoltók 14:30-ra fejezték be, majd átvizsgálták a Múzeumot, és 16:10-kor eltávoztak. E nagy tűzben éghetett ki az Ásványtár legnagyobb része (8. ábra) és az Afrika-kiállítás két nagy diorámás terme; JÁNOSSY (1996: 30) szerint az Őslénytárat ekkor még nem érte el a tűz.

Ugyanaznap (október 25-én) 17:10-kor ismét riasztás érkezett, a kisebb tetőtűzet a kiérkező egységek 19:00 óráig eloltották. 20:46-kor újabb tetőtűzről érkezett jelentés, de a XXII. kerületből kirendelt egységet útközben feltartóztatták. Csak a nagy tűzről szóló újabb bejelentések nyomán 23:17-kor ismételen elrendelt riasztás után sikerült az öt különböző helyről indult tűzoltóegységeknek – ekkor is csak nehezen, több kísérlet után – a helyszínre jutniuk. Ezalatt terjedhetett át a tűz az Őslénytárra az ásványtári helyiségekből. Az igen heves tűzet mintegy 40 perc alatt sikerült megfékezni, a kis terjedelmű tetőtűz oltása nem jelentett problémát. Az utómunkálatokat követően a tűzoltók október 26-án 3:50-kor tértek vissza készenléti helyükre. Aznap még két, október 27-én és 28-

² Az MNM_tf_me_ii_a_2015_15_5_nr001.jpg felvétel Baják László – Lengyel Beatrix: Ég a Nemzeti Múzeum épülete című blogbejegyzésében, <http://mnm.hu/hu/cikk/eg-nemzeti-muzeum-1956-oktober-24-26>.

8. ábra. Az Ásványtár kiégett termeinek ablakai az MNM Múzeum utcai homlokzatán, az 1a ábrán
ÁT8 jelű teremtől (balra) az ÁT5 jelűig (jobbra)

Fig. 8. Windows of the burnt out Mineralogical Department on the Museum Street facade of the National Museum (rooms from ÁT8 (to the left) to ÁT5 (to the right) in Fig. 1a)

án egy-egy, 30-án ismét két ízben kellett kivonulniuk az MNM főépületéhez, de csak kisebb, komolyabb károkat már nem okozó tüzekhez.

A november 4-i második szovjet bevonulás során, amikor a szovjet csapatok a fő előrenyomulási útvonalai mentén válogatás nélkül (is) lövöldöztek, két akna csapódott be az MNM udvarán, de különösebb károkat nem okozott (BARKÓCZI 1996: 28), bár valószínűleg ezen aknák robbanása boríthatta föl a KECSKEMÉTI (2016b: 132) cikkében említett szekrényt. Egy hasonló aknatámadás viszont november 5-én délután felgyújtotta a TTM Baross utca 13. alatti épületét, elpusztítva vagy súlyosan károsítva az Állattár számos gyűjteményét, illetve az Embertani Tárat.

FEGYVERES FELKELŐK ÉS KATONAI ALAKULATOK TEVÉKENYSÉGE A MÚZEUMBAN

Már említettük, hogy az MNM épületének fekvése a Rádió ostromlójának szempontjából sajnálatosan kedvező volt. Ezen kívül említésre méltó körülmény még az épület vastag fala és az MNM épületnek a környezetéből kiemelkedő mivolta is: a II.

emeleti ablakok párkánya a Rádióhoz tartozó Esterházy-palota tetejének magasságában van, a kupolából pedig jó rálátás nyílik a Kálvin térre. Másrészt viszont a Múzeumkert jelentősen gátolta az épület utcai harcokban való felhasználását, hiszen még a lombjukat részben már elvesztett fák is akadályozták a rálátást a szomszédos utcákra. Miattuk és az épületnek az utcáktól való távolsága miatt pedig legfeljebb a Múzeumkertbe behajtó páncélozott járművekre lehetett volna égő benzines palackokat dobni, bár ANONYMUS (1957a: 27) szerint „az egyik teremben két benzinnel telt üveg került elő”, és ugyanez a kiadvány hátrahagyott kézigránátokat és gránátgyutacsokat is említ. A kaotikus viszonyokra jellemző, hogy az október 23-án 22 óra körül a helyszínre érkező, és mindvégig a Múzeummal szomszédos utcákban tartózkodó piliscsabai alakulat is először elmulasztotta az épület biztosítását.

A Múzeum épülete hosszú órákig nem játszott szerepet a Rádió körüli eseményekben, csak a körülötte lévő Múzeumkert, először mint gyülekezési és gyűlésezési terep, majd mint fedezék. Civil ruhás áv. ügynökök jelentése alapján 17 órakor a Múzeumkertben gyülekezett egy 4–500 főnyi tömeg, amely a szónok buzdítására a Rádió elé vonult, hogy követelje pontokba szedett követeléseinek beolvasását (SÓLYOM & ZELE 1957). 19 óra körül is tömegek gyűltek össze a Múzeumkertben, ahol ez időben 2–3 szónok is beszélt a csoportokba verődött emberekhez [MS03: 512]. K. N. őrnagy, áv. parancsnok visszaemlékezése szerint a Nemzeti Múzeum felől a palotakerten át 19:30-kor a tüntetők „szórványos lövéseket” adtak le a Rádió emeleti ablakaira, és „az első összetűzésnek [!] azonnal több halálos áldozata lett” (ANONYMUS 1957a: 25). SÓLYOM & ZELE (1957: 20–21) szerint egy 21 óra körül érkezett, áv. és határőr katonákból álló erősítés az Esterházy-palota előtt a Múzeumkertből kapott erős tüzet. Egy későbbi visszaemlékező szerint, aki 21 óra körül érkezett a Múzeumhoz „az igazi lövöldözés akkor kezdődött, amikor teherautóval ávósok érkeztek, a Nemzeti Múzeum oldalánál, a Múzeum utca felől. Három-négy kocsival. Ettől kitört a pánik, biztos azt hitték a tüntetők, hogy az ő letartóztatásukra jöttek. Szabályos tűzharc! A Múzeumkertből az ávósokra, ők meg vissza. A tüntetők a kert párkánya mögül hasalva lövöldöztek, az ávósok meg a kocsik mögé bújva vagy az aszfalton kúszva. Mindkét oldalon voltak sebesültek. Az ávósok a földön húzták maguk után őket és tovább, s a Múzeum utca túlsó részében bementek egy udvarra. Akkor még nem tudtam, hogy az a Rádió hátsó bejárata” (K. Z. in ÓMOLNÁR 1989: 107). Különböző visszaemlékezésekből kikövetkeztethetően szintén 21:00 és 21:15 óra között a Rádió ún. palotakerti vaskapuja felől érkezett lövés olthatta ki az események egyik múzeumkerti szemlélőjének, Puskás Sándor orvostanhallgatónak az életét (BALÁS PIRI 1993: 38–44). A 21 óra tájban az áv. katonák által itt leadott „riasztólövéseket” Mester János áv. százados is megemléltette [MS04: 501V]. Ugyancsak a Múzeumkertben halt meg október 23-án Bertalan Csaba gimnáziumi tanuló (HORVÁTH & TULIPÁN 2006b: 96). A Múzeumkertben októ-

ber 23–24-én éjjel a piliscsabai honvédek és talán az alakulat harckocsijai is megfordultak (Törteli in FRIVALDSZKY 2006: 84, [MS01: 408–411]), később pedig a szovjet hadsereg katonái és harckocsijai, utóbbiakról fényképek és filmfelvétel³ is készült, az MTM történeti fotótárában pedig számos fotó van a Múzeumkertben ásott hevenyészett fedezékekről.

Az a leginkább valószínű, hogy a Múzeum épületébe csak éjfél körül, tehát a Rádió tényleges ostromának kezdetekor hatoltak be a fegyveres felkelők (lásd lentebb.). A korábbi időpontokra vonatkozó két adat közül az egyik eleve bizonytalan: Megyeri Márton áv. tiszt szerint már október 23-án 20 óra körül a Pollack Mihály téren a puskatussal a tömeget oszlató áv. egységekre „a Múzeum épületéből vagy az egyik házból” lövéseket adtak volna le, ami két áv. katona és egy civil halálát okozta (idézte GYÖRKEI & HORVÁTH 1996: 22). Prieszol Ferenc rendőrezredes még helyszínrajzot is közölt arról, hogy a 22:30-kor a Puskin utca déli vége (ma Ötpacsirta u.) felől érkező karhatalmi század parancsnoki kocsiját „sorozatlövő fegyverrel kezdték löni a Nemzeti Múzeum tetejéről. Ez a fegyver oltotta ki [a Múzeumkertben] egy tüntető polgári személy életét...” (PRIESZOL 1970: 101–103). Az időpont mindenképpen valótlán, mert a cikk szerint ez az incidens még annak a kordonnak a létesítése előtt történt, melyet a piliscsabai páncélosok megérkezése zilált szét [kb. 22:00 órakor]. Semmilyen egyéb forrás nem tud arról, hogy 22:30 körül karhatalmisták érkeztek volna, viszont egy 21–22 óra között érkezett alakulatról és az általa húzott kordonról pl. BERKI (1989: 38) is beszámol. Prieszol írása valószínűleg az előző bekezdésben leírt összetűzést „költötte át”, tehát a karhatalmistákra alighanem a Múzeumkertből lőttek.

Az épületen belül történetekre vonatkozóan korabeli múzeumi kéziratos forrásaink nincsenek. Mind a TTM, mind az MNM irattárából csaknem teljesen hiányoznak az október végétől december végéig keletkezett iratok. Csak a Rádió körüli harcokat tárgyaló korabeli elsődleges források és feldolgozások néhány múzeumi tárgyú utalása, illetve a hivatalos propaganda írásai (ANONYMUS 1957a, FÜLEP 1957) állnak rendelkezésünkre. Léteznek azonban évtizedekkel későbbi múzeumi visszaemlékezések (BARKÓCZI 1996, JÁNOSSY 1996, Éri in KAISER 2005, KECSKEMÉTI 2006a, 2006b) és azokon alapuló feldolgozások (BAJÁK 2006), illetve a Múzeumból lövöldöző felkelőktől is ismerünk néhány emlékeztetést. A későbbi visszaemlékezéseknél nyilvánvalóan számolhatunk az emlékeztet bizonytalanságaival. Az időben közeli ún. „Fehér Könyv” II. kötetében lévő egyoldalú anyag (ANONYMUS 1957a: 27) viszont tendenciózus, és a más források segítségével ellenőrizhető négy időbeli adata kivétel nélkül téves vagy pontatlan.

³ Fényképek pl. http://fortepan.hu/_photo/display/39993.jpg és http://fortepan.hu/_photo/display/39994.jpg, filmfelvétel <https://www.youtube.com/watch?v=Morzleiduzo>.

[MS01: 408] szerint hajnali 1 óra körül a kertben egy nagyobb fegyveres csoport gyülekezett, melyet a piliscsabai alakulat katonái részben lefegyvereztek, részben kiűztek a Múzeumkertből. Az Eseménynapló szerint ez utóbbiak „később a Nemzeti Múzeumot megszállták”. Éri in KAISER (2005: 46) úgy emlékezett, hogy „a felkelők október 23-án este behatoltak a Múzeumba, és FÉG-puskával [48M 5,6 mm-es kispuska] lőtték a Rádió [Pollack Mihály téri] kerítése mögé állított kiskatonákat. Mi, akik később bent jártunk az épületben, több száz ilyen céllövő lövedék hüvelyét találtuk meg a második emeleti termek ablakai alatt, a padlón”. ANONYMUS (1957a: 27) szerint a felkelők – akik a Bródy Sándor utcai oldalkapunál hiába próbálkoztak, pedig még a portásfülkébe is belőttek – éjfél után (FÜLEP 1957: 1 szerint „körülbelül éjfél tájban”) törték be a Múzeum utcai oldalkaput (9. ábra), és a hátsó lépcsőn felmenve a II. emeleti Régészeti Könyvtárból (az 1a ábrán az FK1 jelű teremtől közvetlenül balra) kezdtek el a Rádió felé tüzelni. BARKÓCZI (1996: 27–28) a tűz után elmondásból értesült arról, hogy „a Régészeti Könyvtárban tartózkodott néhány felkelő, ezek közül az egyik meg is halt.” Nincs arról hiteles adat, hogy a múzeumban bárki meghalt volna október 23. és 25. között (l. lentebb), az viszont biztos, hogy a Régészeti Könyvtárat eltalálta egy dél felől hegyes szögben érkezett (tank)ágyúlövés, mely a könyvtárnak a TTM kiállítótermével szomszédos ablakánál hatolt be, l. a 10. ábrát és a BAJÁK (2002: 64) által közölt 4. képet. NÉMETH (1963: 220) is megemlíttette, hogy „1956-ban belövés érte az olvasótermet, a berendezés és a könyvanyag megsérült.” Amint BARKÓCZI (1996: 28) írta, „a portást kérdeztem, hogy [a felkelők] hogyan jöttek be az épületbe, de válaszain nem tudtam eligazodni.” Kecskeméti Tibor szóbeli közlése szerint a TTM-nek a Régészeti Könyvtárral szomszédos kiállítótermében (1a ábra FK1) is vérnyomok és töltényhüvelyek voltak a padlón.

Iván Kovács László, a Corvin köziek egyik későbbi vezetője 1957. III. 16-i önvallomása szerint október 23-án éjjel 11-12 óra körül egy küldöttséggel bent járt a Rádióban. Az ezután történeteket a következőképp írja le: „Mikor visszamentünk, ismertettük [azt, amit Benke Valéria rádióelnök közölt velük], de majdnem megverték bennünket. Később egy hadnagy vezetésével kb. 50-en bementünk a Múzeumba a hátsó ajtón és egész éjjel az első emelet [!] ablakából lőttünk a rádióra, illetőleg viszonztuk a tüzet reggel ½9-ig. A fegyverzetünk 2 géppisztoly, vagy 30 [valószínűleg 44M Moszint–Nagant] karabély, a többi kispuska. A fegyvereket a Kálvin téren osztogatták + a löszert (Iván Kovács in EÖRSI 1993: 211).” Mann Tamás, egy piliscsabai sorkatona, aki éjfélről hajnalig a Pollack Mihály téren veszteglő egyik honvédségi gépjárműben talált fedezéket, és ott meg is sebesült, írta emlékezésében, hogy „én akkor is úgy gondoltam, és ma is a meggyőződésem, hogy a Múzeumban forradalmárok voltak, akik lőtték a Rádióban az ávósokat, az ávósok pedig lőttek a Múzeumra. Úgyhogy a fejünk felett, illetve összeviszsa lövöldöztek” (MANN 2004: 27). hasonlóan emlékezett Éri István, a Történeti

9. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum Múzeum utcai oldalkapuja 1956-ban
 Fig. 9. Múzeum Street side entrance of the Hungarian National Museum in 1956

10. ábra. A Fejlődéstörténelmi kiállítás első termének (az 1a ábrán FK1) két betört ablaka az MNM Pollack Mihály téri homlokzatán, az előtt oszloptól jobbra volt a Történelmi Múzeum Régészeti Könyvtára

Fig. 10. The two broken windows of the first room of the exhibition on the history of evolution (see FK1 in Fig. 1a) on the facade looking onto Pollack Mihály Square. To the right from the damaged column, there was the Archaeological Library of the Historical Museum.

Múzeum régésze (in KAISER 2005: 46): „A múzeumkertben több század magammal szemlélődtünk csak, hallottuk és láttuk a kölcsönös tüzelést a múzeumépület és az Esterházy-palota kerítése között.” Az eddigiek alapján nyilvánvaló, hogy a 23-áról 24-ére virradó éjjel, majd reggel az ekkor a Rádiót ostromló felkelők a Múzeum Pollack Mihály téri oldalát használták tüzelőállásként. Vö.: „a Rádió felé néző egyik ablak spalettáján rést ütöttek, és tüzelőállást létesítettek. Halomszámra feküdtek itt is a különféle töltényhüvelyek” (ANONYMUS 1957a: 27).

Az épületnek az október 24-i harcokban játszott szerepéről ellentmondásos információink vannak. A „Fehér könyv” II. kötete szerint „október 24-én hajnalban, magyar katonaruhába öltözött [!] újabb csoport vette birtokába az épületet” (ANONYMUS 1957a: 27). FÜLEP (1957: 1) arról írt, hogy „október 24-én két ízben is újabb fegyveres ellenforradalmi csoportok vették birtokukba az épületet, és tűz alatt tartották a Kálvin-teret és a környező utcákat. (...) Amikor az épületet átvizsgálták, a leégett Ásványtár egyik szobájában a múzeum személyzetéhez nem tartozó, fegyveres ellenforradalmár holttestét találták meg”. Horváth Miklós szíves közlése szerint nincs arról hiteles adat, hogy a Múzeumban bárki meghalt volna a forradalom alatt. Még a pontosabb helymegjelölés nélküli Múzeum körúti két haláleset közül is az egyiknél csak a halált okozó sérülés történt a Múzeum körúton, a sérült később, a kórházban halt meg, a másíknak pedig „utcai sérülés” volt az oka. Az Ásványtárban talált halott „ellenforradalmár” története tehát vagy egyszerű hazugság vagy, ami a valószínűbb, az Ásványtárban talált és először halottnak nézett – történetesen valóban a múzeum személyzetéhez nem tartozó és valóban fegyveres, hiszen egy lándzsás négert ábrázoló – bronzszoborról közszájon forgó múzeumi história (I. JÁNOSSY 1996: 31 és KECSKEMÉTI 2006a: 36, 2006b: 552–553, 2016a: 27, 2016b: 134–135) jutott sajátos módon eltorzulva a Történeti Múzeum főigazgatójának fülébe és került be ezáltal a cikkébe.

Úgy tűnik, hogy a délelőtt nagy részében még a felkelők kezében volt az épület. Iván Kovács fent idézett önvallomása szerint egészen kora délelőttig a Múzeumból lötték a Rádiót. Egy október 24-én kora reggel Budáról érkezett felkelő, Hajdú István mérnökhallgató is kora délelőtt bent volt a Múzeumban. Visszaemlékezése szerint „már amikor átjöttünk a Szabadság-hídon, hallottuk a lövöldözést a Rádió felől. (...) Valahogy bekeveredtünk a Nemzeti Múzeumba... Csozádkoztam, hogyhogy nyitva van? A hátsó frontról lövöldöztek néhányan a Rádió felé. (...) Összevissza szóltak a fegyverek, nem nagyon tudtam eldönteni, mikor lönek vissza a Rádióból, és mikor a szemben lévő házak tetejéről. Sok helyen fölcsapták a padlásablakokat, onnan tüzeltek. Akkora volt a káosz, hogy szerintem olykor egymást találták el az ostromlók. Ki volt nyitva a múzeum egyik irodája, és az asztalon feküdt egy sebesült fiú. Hasba lötték, nagyon csúnyán nézett ki (...) Végül aztán úgy alakult, hogy egy másik fiúval én vittem el a kórházba. (...) Majdnem délig a Rókusban voltam” (Hajdú in ÓMOLNÁR 1989: 133–134). A Rá-

dió ostromának vége felé, illetve a Rádió elfoglalása után, mivel ekkor a szovjet és magyar csapatok a Kálvin téren és a Múzeum utcában voltak, a felkelők már a Múzeum déli szárnyát is tüzelőállásnak használták. Az Eseménynapló alapján „kb. 24-én 3.00 órakor a Nemzeti Múzeumhoz szovjet csapatok érkeztek, a Múzeumban lévő fegyveres polgáriak a szovjet csapatokra tüzet nyitottak, erre a szovjet csapatok a Múzeum utcából és a Puskin utcából [Pollack Mihály tér] tüzet nyitottak a Nemzeti Múzeumra” [MS01: 408]. A Szabad Európa Rádió (SZER) egyik korabeli interjúja (ANONYMUS 1956a) szerint pedig az Astoria felől 9 óra után a Kálvin térre érkezett szovjet páncélosok „ágyúkkal is lőttek, a Múzeum utcánál a stúdió felé, majd pedig a Múzeum épületére, ahonnan a felkelők kezében lévő golyósóróból is tüzeltek.” BAJÁK (2006: 186) ellenben azt írja, hogy amikor „a rendcsinálásra hajnalban Budapestre érkező szovjet csapatok elérték a Múzeumot, már üres volt az épület, amelyet a katonák csak átfésültek, de nem szálltak meg.” Mindez Éri István (in KAISER 2005: 46) emlékezésén alapul, amely szerint a főbejárat előcsarnokában egy állványon elhelyezett vendégkönyvben „ceruzával az október 24. 5 óra 30 perc bejegyzés és a látogató cirill betűs aláírása díszelt”. A vendégkönyvet Mihalik Sándor főigazgató-helyettes vette magához, és Éri 1956 után nem is látta. Ha emlékezete pontos, akkor a délután 5:30-as időpontnak nagyobb a valószínűsége, l. a következő bekezdést.

Október 24-én déltájban már bizonyosan a piliscsabai alakulatok voltak a Múzeumban. Iván Kovács önvallomása (Iván Kovács in EÖRSI 1993: 211) szerint „október 24-én 11 órakor újból elmentem a Múzeumhoz, ahol nekem kispuskám volt, ami elromlott és eldobtam. Különben sem volt lőszerem. Emiatt kellett feladni a Múzeumot is. Hazamentem reggelizni. Közben kaptam egy nőtől egy leventepuskát, és kb. 30-an bementünk a Múzeumba. A Múzeumban már katonák voltak, és miután felmentünk a lépcsőn, megadásra szólítottak fel bennünket. Dél előtt [!] 12 h lehetett és 13 h-kor fegyver nélkül mindenkit elengedtek. Ekkor ismertem meg Solymosi ales.-t [Solymosi János alezredes, ezredparancsnok] és Popovics hadnagyot [Popovics Ernő százados, politikai helyettes].” Iván Kovácsék elfogását és elengedését regényes formában Solymosi alezredes emlékirata is előadja (SOLYMOSI 2000: 149). Az Eseménynapló a múzeumi tűz kitörése kapcsán ír arról, hogy „az ott [ti. a Múzeumkertben] lévő egységünk a szovjet csapatokkal karöltve megszállta a Múzeumot és a Múzeum utcát”, abból a célból, hogy szovjet harcokcsi-támogatás mellett behatoljanak azokba az épületekbe, ahonnan a fegyveres felkelők tüzelnek, és azokat lefegyverezzék [MS01: 411]. Ezzel egybevág, hogy október 24-én délután a tűzoltókat már a szovjet csapatok küldték el a Múzeum épületéből.

Kora délután a piliscsabai honvédek valószínűleg elhagyták a Múzeumot – talán az ekkor a Pollack Mihály tér irányába indított támadáshoz szükséges erőátcsoportosítás miatt – ugyanis az Eseménynapló később ismét a Múzeum megszállásáról ír: sötétedés [vagyis kb. 17:30 óra] után Solymosi alezredes parancsára

„az egész egység megszállta a Nemzeti Múzeumot. Minden bejáratot biztosítottak, hogy oda polgári egyének ne juthassanak be. Ezután az éj folyamán semmiféle harc nem volt” [MS01: 411]. Nem egyértelmű, hogy a dél körüli vagy az esti eseményekről írta GYURKÓ (1996: 129), hogy a piliscsabai ezred katonái, akik szovjet harckocsik segítségével foglalták el a Múzeumot, „150-200 foglyot ejtettek. A foglyok zúgolódtak, hogy ők munkások, többen a párttagsági könyvüket mutogatták; Solymosi [János alezredes] félt, hogy fellázadnak, s szabadon engedte őket.” A SZER-nek nyilatkozó egyik VIII. kerületi felkelő szerint is október 24-én egy „körülbelül 200 tagú felkelőcsoport szorult be a Nemzeti Múzeumba” ANONYMUS (1956a). Ezen információ annyi kiegészítést igényel, hogy ez egy alkalmilag összeverődött csoport volt, ekkor még szervezett felkelőcsoportok nem léteztek (Eörsi László szóbeli közlése).

Az október 24-ről október 25-ére virradó éjjel a piliscsabai ezred katonái, mivel a Nemzeti Múzeum ismét kigyulladt, elhagyták az épületet, és 3 óraker már azon kívül, a Múzeumkertben gyülekeztek [MS01: 411]. A katonai megszállás megszűntét, úgy tűnik, a felkelők azonnal kihasználták, mert a 2:36-os riasztás

11. ábra. Lövésnymok az MNM Múzeum körüti homlokzatának jobb oldalán, az ásványtári kiállítás termeinek (az 1a ábrán AK2–AK3) részben betört ablakaival

Fig. 11. Shot marks on the right hand side of the facade of the National Museum looking onto Múzeum Boulevard, with the partially broken windows of the Mineralogical Exhibition rooms (see AK2-AK3 in Fig. 1a)

után éjszaka a tetőn dolgozó tűzoltók tevékenységéről szóló beszámoló szerint már ismét felkelők voltak a Múzeum kupolájában, és „erősen tüzeltek géppisztollyal és golyószóróval a szovjet páncélosokra, akik a tüzet géppuskával viszonozták” [MS02: 12].

A tűzoltósági feljegyzések részben önellentmondó időbeli adataiból kiindulva az épületben tartózkodó fegyveresek ellen október 25-én hajnalban 4:30 után indítottak támadást a szovjet csapatok, majd 8:30 órától átfésülték az épületet, ami 40-50 percig tartott. Erre vonatkozhat a „Fehér Könyv” következő mondata: „25-én, csütörtök reggel 9 óra körül vonultak be az első szovjet csapatok a Múzeumba” (ANONYMUS 1957a: 27). Október 25-én reggeltől tehát már bizonyosan nem tartózkodtak felkelők az épületben. Eközben a tűzoltóság jelentése szerint a Múzeumot az utcákon harckocsikkal körülzárták (bár a jelentésben említett 35-40 tank túlzásnak tűnik), öt-hat „páncélos gépkocsit rendeltek a Múzeumkertbe, továbbá a múzeumban a folyosókon és feljáratoknál, és más helyeken géppisztolyos szovjet katonákat helyeztek el” [MS02: 15–16]. A későbbi tüzek tehát már bizonyosan nem keletkezhettek harci cselekményektől. Egy francia diplomata, Guy Turbet-Delof 8:00 és 9:20 közt íródott naplófeljegyzései is arról számolnak be, hogy „a részben lángokban álló Nemzeti Múzeum, valamint a rádió egész környékét körülzárták” (TURBET-DELOF 1996: 22). Ugyanő 10:30-as bejegyzésében egy érdekes, de valószínűtlen eseményt említ: „egy könyvtársküldöttség elérte, hogy az a szovjet egység, amelynek meg kellene támadnia a Nemzeti Múzeumot (ahol az Országos Széchényi Könyvtár is székel, s amelyet elfoglaltak a felkelők) felfüggeszse a parancs végrehajtását. A múzeum egy része ég.” Október 25-én Constantin Miklós műtős más forrásokból meg nem erősített visszaemlékezése szerint a Múzeumkertből is szállítottak el sérülteket, „akiket a Múzeumban elrejtőzött ávosok [!] sebeztek meg” (Constantin in BALÁS PIRI 1993: 47).

A TŰZ KÖZVETLEN OKA ÉS TERJEDÉSE

Az épületben tartózkodó felkelők kézfegyvereinek tüzére, mint fentebb is említettük, az október 24-én délelőtt a helyszínre érkező szovjet tankok ágyúkkal (is) válaszoltak. Az természetesen nem bizonyítható, hogy a szovjet tankok közvetlenül viszonozták volna a felkelők tüzét, hiszen az Esterházy-palotába is az után löttek bele, hogy a felkelők már elhagyták azt [MS03: 517]. Kisebb kaliberű tűzfegyverekből – valószínűleg géppuskából – származó lövésnyomok a tűz után készült felvételek szerint csak meglepően kis számban láthatók a az MNM homlokzatán (l. az 1. és a 11. ábrát). Bár a homlokzat egy részéről sajnos nincsenek jó minőségű korabeli képeink, a nyomok alapján biztosan azonosítható összesen hét ágyúlövés (l. az 1., 10. és 12. ábrát), ezekből hat a Múzeum utcai homlokzatot a Kálvin tér felőli 3., 7. és 12. ablak fölött (2, 1, ill. 2), valamint a 11. és 12. ablak

között (1), a hetedik a Pollack Mihály téren a Múzeum utca felőli 13. ablak felső részét találta el. A homlokzati belövési nyomokból négy az ablakoknál jóval magasabban volt, a maradék három pedig az ablakok felső részével volt egy szintben.

Az 1956. október 24-én dél körül észlelt első tűz oka az épület Múzeum utcai frontjának második emeletén a Múzeum körúttól számított negyedik ablakot (az Ásványtár utolsó raktártermét) érő, valószínűleg tankból kilőtt gyújtólövedék lehetett (KECSKEMÉTI 2016a: 25). E feltevés az épületben, a portásfülke mellett lakó Kovács nevű – 1956 után külföldre távozott – portásnak, valamint az ablakaival a Múzeum utcára nyíló, a mai Pollack teremtől közvetlenül nyugatra eső lakásban lakó Gál nevű – azóta elhunyt – fűtő és villanyszerelőnek, továbbá a tűzvész idején az épületet megközelítő alkalmazottaknak az események egy-egy részletét felelevenítő elmondásán alapul. Azt, hogy a tüzet egy gyújtólövedék okozta, az is valószínűsíti, hogy a szovjet tankok ágyúinak négy lövedéke is elérte a környékbeli közintézményi épületek belsejét (a Múzeumban az Afrika-kiállítás „krokodilos termét” és a Régészeti Könyvtárat, illetve a Pollack Mihály tér túloldalán álló Esterházy-palotát és a Festetics-palotában lévő OSZK Zeneműtárat) és megrongálta a berendezést, de nem okozott tüzet, noha e helyeken is éghető anyagok voltak (könyvek, fából készült polcok, bútorok stb.). Az Ásványtár belső falait a tüzet okozó lövedék nem ütötte át. Donát Ármin, a Dózsa Gyalogos (Lövész) Tiszti Iskola egyik hallgatója, aki a Rádió visszafoglalása után annak környékén járőrözött, hasonló következtetésre jutott: „... láttuk a Múzeum felgyújtott épületét. Később megtudtuk, hogy teljesen elpusztult a híres Afrika-gyűjtemény, sok más értékkel együtt. (...) Megfigyelésem szerint egyes szovjet fegyveresek nyomjelzős és belövő-gyújtó lőszer is alkalmaztak. Erről a lövedékek

12. ábra. Az MNM Múzeum utcai (balra) és Pollack Mihály téri homlokzatának sarka tankágyú lövésnyomokkal. A saroktól balra a második ablak (az ásványtári adminisztrátor szobája, az 1a ábrán ÁT5) fölött az Afrika-kiállítás „krokodilos termét” szétromboló lövedék behatolási helye látható

Fig. 12. Shot marks of tank missiles on the corner of the National Museum on the facades looking onto Museum Street (left) and Pollack Mihály Square. Entry hole of the missile that destroyed the ‘Crocodile room’ of the Africa exhibition can be seen above the second window from the left of the corner (the office of the administrator of the Mineralogical Department, see ÁT5 in Fig. 1a)

fénycsíkkal jelzett, ívelt röppályája árulkodott. A tűz valószínűleg ennek hatására keletkezhetett!” (DONÁT 2000: 596–597).

A tüzekkel kapcsolatban két sajátos momentummal kell foglalkoznunk. Az egyik, hogy az elsőnek kigyulladt teremből a tűz kelet (a Pollack Mihály tér) felé terjedve a Múzeum utcai fronton további 40 m hosszban pusztított (13. ábra), míg a közvetlenül mellette, de nyugat felé lévő terem csak megperzselődött (14. ábra). Ezt valószínűleg a léghuzat iránya okozta: a Múzeum utcai homlokzat képein jól látszik, hogy a kiégett ablaknyílások fölötti koromfolt a Pollack Mihály tér (kelet) felé nyúlik el. A Pollack Mihály téri homlokzaton, mely a második nagy tűz nyomait őrzi, a koromfoltok a Múzeum utca (dél) felé nyúlnak el. Az udvari homlokzat koromfoltjai szimmetrikusak. A rendelkezésre álló adatok szerint egyébként Budapesten a tüzek idején nem volt erős szél. Ezzel függhet össze az a másik kérdés, hogy a tűzoltók által eloltott tűz hogyan kaphatott több ízben is ismét lángra. Mivel nincs arra vonatkozó adat, hogy újabb belövések érték volna az ásványtári helyiségeket – bár ezt kizárni sem lehet –, nyilvánvaló, hogy a fentebb bemutatott körülmények között a tűzoltóknak egyszerűen nem volt módjuk a nagy kiterjedésű tüzeket tökéletes biztonsággal eloltani, és nem engedték őket – illetve nem lehetett – tűzorséget állítani. Az üszkös bútorzat – a tűz szembevetően egyirányú terjedéséből ítélve, vélhetőleg az immáron ablaktalan helyiségeket átjáró léghuzat miatt – így újra és újra lángra gyulladt. Mindezt alátámasztja, hogy a tűzoltóknak még az október 26-ra virradó éjjeli nagy tűz után napokkal, október 28-án és 30-án is ki kellett vonulniuk az MNM központi épületéhez kisebb tüzek miatt.

A tűz oltását többször is késleltette, hogy a riasztott tűzoltók sokszor nem tudták megközelíteni a Múzeumot. Ez valószínűleg nemcsak a harci cselekmények, hanem a harcoló felek magatartása miatt is történt. A tűzoltósági jelentés is diszkréten utal arra, hogy a budapesti tűzoltó osztályparancsnokságnak interveniálni kellett a szovjet parancsnokságnál, az „adjon olyan irányú utasítást, hogy a szovjet csapatok biztosítsák a tűzoltóegységek vonulását, illetve a Nemzeti Múzeumnál történő eredményes működést.” A másik oldalon a felkelők azért lehettek bizalmatlanok, mert a Rádió előtt tüntetés kezdeti szakaszaiban a tűzoltóságot is kivezényelték, hogy fecskendőivel részt vegyen a tömegoszlatási kísérletekben (l. erről BAJÁK 2002: 55–57).

A tűz hőmérsékletét egyébként a drágaköveken tapasztalható átalakulásokból kiindulva FEGYVÁRI (1998: 21) – legalábbis az adott példányok környezetében – 750 és 870 °C közé becsülte.

A TŰZVÉSZ A KORABELI HÍREKBEN

A tűzről először a Kossuth Rádió október 25-én 6:53-tól az MTI 6:35-kor kiadott híre nyomán sugárzott tűzoltósági tájékoztató számolt be (VARGA 1989:

13. ábra. Kiegett ásványtári teremsor a kis raktárteremből (az 1a ábrán ÁT7) a Múzeum körút irányába nézve. A középtől jobbra a padlón egy kettétört nagy berillkristály látszik

Fig. 13. Burnt out rooms of the Mineralogical Department looking out towards Múzeum Boulevard from the small storage room (see ÁT7 in Fig. 1a). To the right from the centre, a large, broken beryl specimen can be seen on the floor

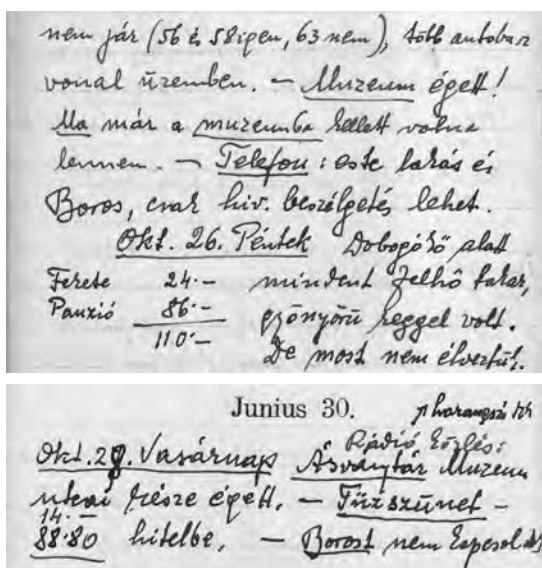

14. ábra. Kiegett ásványtári teremsor a kőzettani kiállításból (az 1a ábrán ÁK4) a Pollack Mihály tér irányába nézve. A fiókos szekrényeket már kivették a vitrinek alól

Fig. 14. Burnt out rooms of the Mineralogical Department as seen from the room of the rock exhibition (see ÁK4 in Fig. 1a) looking out towards Pollack Mihály Square. The drawer cabinets are already removed from under the exhibition cases

63). Eszerint „jelenleg rendkívüli küzdelem folyik a Nemzeti Múzeum komoly tüzének elfojtásáért. A Nemzeti Múzeumnál az ellenforradalmi erők elleni küzdelem során három esetben keletkezett tűz. A tűzoltóságnak ezeket a tüzeket sikerült elfojtania. A negyedik esetben, ma éjjel 1 óra 3 perckor érkezett jelentés újabb tüzesetről. A tűzoltók azonnal a helyszínre indultak. A Nemzeti Múzeum környékéről azonban a tűzoltóságunk kétszer is vissza kellett fordulnia, és csak harmadszorra sikerült megközelítenie a helyszínt, és hozzálátnia a tűz oltásához. A tűz oltásának kemény küzdelme még folyik. A felbecsülhetetlenül nagy nemzeti értékre tekintettel a tűzoltó parancsnokság utasítást adott az egységeknek, hogy a tűz oltásánál a legnagyobb elővigyázatossággal, határozottsággal kell eljárni” (15. ábra).

A Szabad Európa Rádió (a továbbiakban: SZER) tíz percen belül, a hétórás hírekben már tájékoztatott róla, hogy „a budapesti rádió legutóbbi közleménye szerint ég a Nemzeti Múzeum. Éjjel egy órakor negyedik ízben keletkezett tűz, amelyet a közlemény igen komolynak nevez, és hangoztatja, hogy elfojtásáért rendkívüli küzdelem folyik.” (ANONYMUS 1956b). A további hírekben különböző terjedelemben többször megismételték e közlést, majd a 21 órás hírekben már Budapestről Bécsbe érkezett külföldi utasokra hivatkozva az hangzott el, hogy „a szovjet harcokcsik Budapest utcáin sok helyen tüzeltek az ellenállókra, és több épületet felgyújtottak. A Magyar Nemzeti Múzeum épületében több ízben tűz ütött ki, és mikor az utasok ma délben elhagyták a magyar fővárost, az épület még lángokban állt” (ANONYMUS 1956c; VÁMOS 2010: 261). A 23 órás hírekben ugyanez a következőképpen hangzott: „Az egyik utas elbeszélése szerint a szovjet harcokcsik összevissza lövöldöztek, részben a tömeg közé lőttek, részben pedig épületeket vettek célba. A Nemzeti Múzeum épülete ma délben még lángokban állott” (ANONYMUS 1956d).

15. ábra. A Múzeum égéséről szóló rádióhírek a Galyatetőn rekedt Tokody László tárigazgató noteszének 1956. október 25-i és 28-i bejegyzései között (MTM-TT-TL-5/6)

Fig. 15. Radio announcements about the fire in the Museum from the 25th and 28th October 1956, jotted down in the notebook of László Tokody, head of department, who was compelled to remain in Galyatető Resort ((MTM-TT-TL-5/6)

A hírek természetesen a külföldi hírügynökségekhez és onnan a sajtóba is hamar eljutottak. A *New York Times* például október 25-ére keltezett bécsi jelentésében – valószínűleg a SZER-rel azonos források nyomán – számolt be arról, hogy „a jelentések alapján szovjet tankok nehéztüzérsége volt az, amely felgyújtotta a Nemzeti Múzeumot” (TISCHLER 2006: 62).

Az október 26-i *Népszava* az előző napi reggeli rádióhírt azzal egészítette ki, hogy „a tűz elfojtása [október 25-én] a déli órákban még folyt”, és „[október 25-én] késő délutánra sikerült megfékezni a tüzet” (ANONYMUS 1956e). A tűzvész híre természetesen széles körben elterjedt, amit jól mutat egy 14 éves iskolás fiú 2006-ban, hasonmás kiadásban megjelent 1956-os naplójának október 26-i bejegyzése, mely szerint „előző nap [tehát október 25-én] délutánjára eloltották a Nemzeti Múzeum tüzet” (ANONYMUS 2006: 26). Október 26-án a SZER a 18 órás hírekben (VAMOS 2010: 326), majd másnap hajnali 1 óráig az óras hírműsoraiban rendszeresen beszámolt arról, hogy a Nemzeti Múzeum továbbra is lángokban áll, majd október 27-én a 6 órás hírekben közölte, hogy „a Nemzeti Múzeum tegnap még lángokban állott” (ANONYMUS 1956f).

A Kossuth Rádió a két nagy tüzet követően, október 28-án, 17 óra után, a tűzoltóság részéről az MTI-nek adott tájékoztatót ismertette, mely szerint „a legnagyobb feladatot jelentette a Nemzeti Múzeumban gyújtott [!] tüzek eloltása. Ide hét esetben vonultak ki a tűzoltók. E tüzeknél az Afrikai kiállítási rész a II. emeleten [!] a Múzeum utcai oldalán megsemmisült. Ugyanezen az oldalon a tetőszerkezet teljes egészében leégett. Részben égett le a Puskin utcai [= Pollack Mihály téri] és a Múzeum utcai tetőszerkezet” (VARGA 1989: 130).

A *Népszava* október 28-i számában „Nagy a pusztulás a Nemzeti Múzeumban, de a könyvtár sértetlen” címmel jelent meg egy számos pontatlanságot tartalmazó riport, amely szerint „a Nemzeti Múzeumban leégett az Afrikai kiállítási és a természettudományi [!] rész. A Múzeum utca felőli tetőtűz átterjedt a Puskin utcai [= Pollack Mihály téri] részre is. A Múzeum körüli részen két emelet magasságban kiégtek az ablakok [!].” Ugyanez a hír a másnapi számban is megjelent (ANONYMUS 1956g).

A TŰZVÉSZ ÉS A POLITIKAI PROPAGANDA

Még ki sem hunytak a Múzeum lángjai, amikor a vétkes felek elkezdték politikai pecsenyéjüket sütögetni a parázson, és igyekeztek minden felelősséget áthárítani a másokra. A Kossuth Rádióban október 25-én reggel a múzeumi tűzvészről is beszámoló – fentebb idézett – legelső hír azzal kezdődött, hogy „az ellenforradalmi bandák Budapesten több középületet, lakóházat és áruházat gyújtottak fel” (VARGA 1989: 63). A változó idők jeleként ugyanez a mondat a másnapi *Népszavában* már „az ellenforradalmi bandák” kitétel nélkül volt olvasható (ANONY-

MUS 1956e). Éri (in KAISER 2005: 45) is megemlékezett arról, hogy „hivatalosan a tüzet a »fasisztáknak« tulajdonították, akik, úgymond, belülről magukra gyújtották a Nemzeti Múzeumot. Normális embereknek ezt nagyon nehéz volt bemagyarázni.”

Mikes Imrének a SZER-ben október 25-én este elhangzott kommentárja (GALLICUS 1956; VÁMOS 2010: 265) szerint viszont az MDP új főtítkárnak [Kádár Jánosnak] és az új miniszterelnöknek [Nagy Imrének] kellett volna aznapi beszédükben felelniük arra, „kit terhel a felelősség (...) Széchényi lángba borított múzeumáért (...)” Míg a SZER október 25-én a 21 órás híreiben még az ellenállókra tüzelő szovjet harckocsik okozta tüzek kapcsán említette a Múzeum égését (ANONYMUS 1956c; VÁMOS 2010: 261), másnap a 19 órás hírekben Budapestről érkezett külföldi utasokra hivatkozva már azt közölte, hogy „a Nemzeti Múzeumot az ávosok gyújtották fel” (ANONYMUS 1956h; VÁMOS 2010: 331). Ezután egészen október 27-én éjjel egy óráig az hangzott el a hírekben, hogy „a Nemzeti Múzeum, a főváros egyik legszebb épülete, amelyet az ávosok szerdán felgyújtottak, továbbra is lángokban áll” (ANONYMUS 1956i; lásd. még VÁMOS 2010: 359). A gyújtogató ávosokról szóló híresztelést még egy november 6-i SZER-riportban is előadta egy nyugatra szökött VIII. kerületi felkelő, aki szerint a Múzeumba beszorult 200 fős felkelőcsoporthoz az ÁVH úgy igyekezett volna kifüstölni, hogy fölgyújtotta a Múzeumot (ANONYMUS 1956a). E legenda más változatban is előkerült. GYURKÓ (1987: 70) szerint „két magyar származású újságíró, a Szabad Európa Rádió munkatársa, Konkoly Kálmán és Ábrányi Aurél [az *Ein Land in Flammen. Der Opfergang Ungarns* címmel 1956-ban, Münchenben megjelent könyve] szerint” a tömeget a Rádiónál lángszóróval oszlató [!] államvédelmiskék gyújtották volna fel a Nemzeti Múzeumot.

A forradalmárok oldaláról már 1956. november 6-án, a SZER korábban idézett riportműsorában megtörtént az események tényszerű bemutatása is. Egy felkelő, aki a Múzeum körút egyik házának padlásáról szemtanúja volt az eseményeknek, a tűzvész okát abban látta, hogy „a szovjet páncélosokra tüzelő felkelőcsoporthoz a múzeum épületéből magukra hívták a figyelmet, és erre a Múzeum utca torkolatánál megálló 3-4 páncélos az ágyúkból tüzet nyitott a múzeum épületére” (ANONYMUS 1956a).

Sepilov szovjet külügyminiszter 1956. november 12-én az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) közgyűlésén mondott beszédében az október 25-i hivatalos magyar hazugságokat is megfejtve, úgy állította be, mintha a múzeumi tűzvész a szovjet csapatok Budapestről való (október 29–31-i) ideiglenes kivonását követően (!) tört volna ki: „Miután a szovjet csapatok kivonultak Budapestről, a reakciós erők félredobták álcáikat, (...) a fasiszták (...) felgyújtották a színházakat és a múzeumokat. A felkelők, miután felgyújtották a budapesti Nemzeti Múzeum épületét, géppisztolyokkal és golyószórókkal lövöldöztek azokra a tűzoltókra és

katonákra, akik igyekeztek megmenteni a múzeumban levő művészi értékeket” (SEPILOV 1956).

Az *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben* címmel a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatási Hivatala által megjelentetett propagandakiadvány-sorozat (a „Fehér Könyv”) 1957 elején megjelent II. kötetében „A Magyar Nemzeti Múzeum épületéből is a Rádiót támadták” címmel jelent meg egy egyoldalas – és egyoldalú – beszámoló a Múzeumban történekről (ANONYMUS 1957a: 27). Ez leszögezte, hogy „az ellenforradalmi csapatok (...) harci álláspontnak használták fel a masszív épületet, s ezzel közvetlen felidézői lettek a Múzeumban történt pusztulásnak.” Arról „természetesen” nem történt említés, hogy a tüzet végső soron a szovjet tankok lövései okozták. A tendenciózus beállítás egyik példája, amikor azt bizonygatják, hogy a fegyvereseket „az épületben jártas ember vezethette (...) az eléggé eldugott fekvésű Régészeti Könyvtárba”, amely valójában közvetlenül a TTM nyilvános kiállítóteréből nyílt. Mint fentebb említettük, a beszámoló végén található négy, ellenőrizhető időrendi adat egyike sem helytálló. A „Fehér Könyv” III. kötete Iván Kovács László időközben tett vallomása nyomán, nem mulasztotta el megjegyezni a Corvin közti felkelőcsoporthoz későbbi vezetőjéről, hogy „[október 23-áról 24-ére virradó] éjszaka a Nemzeti Múzeum épületéből lőtte a Rádiót, és azok között volt, akik előidézték a múzeum oldalszárnyainak kigyulladását” (ANONYMUS 1957b: 84).

Az MNM Történeti Múzeum igazgatója – a balos Táncsics kör alapító tagja – 1957. július 3-án a kör hetilapjában, a *Magyarországban* tett közzé egy minősíthetetlen hangvételű cikket (FÜLEP 1957), mely a címével összhangban („Minden ellenforradalmár elnyeri »méltó« büntetését a múzeumokban. Az egyik magasabb fizetést kap. A másik prémiumot. A harmadiknak könyve jelenik meg”) főleg különböző fővárosi múzeumok tíz, név szerint említett munkatársának inszinuálásával foglalkozott. Az iromány elején található – „Ki az oka a Nemzeti Múzeum égésének” alcímet viselő – bekezdés részben megismételte, részben kiegészítette a „Fehér Könyv” 2. kötetének idevágó, rövidke fejezetében (ANONYMUS 1957a: 27) közöltek.

Az ENSZ közgyűlése 1957. január 10-én létrehozott egy különbizottságot (*Special Committee on the Problem of Hungary*) az 1956-os magyar forradalom eseményeinek és az azután történekrnek a vizsgálatára. A bizottságba öt ország delegált képviselőt, ezért gyakran Ötös Bizottsággként emlegették. Első jelentését 1957. június 21-én terjesztette a közgyűlés elé. Bár a múzeumi tüzvészről a jelentésben nem esett szó, a Magyar Szocialista Munkáspárt által az ENSZ Ötös Bizottság jelentése ellen szervezett „össznépi” tiltakozó kampányból ez sem maradhatott ki. Így a *Népszabadság* 1957. szeptember 5-i számában megjelent az obligát „dolgozói levél”, a következő szöveggel: „Mi, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Történeti Múzeum, a Természettudományi Múzeum és az Országos Széchényi

Könyvtár tudományos dolgozói és munkatársai a legelősebben tiltakozunk az ellen, hogy az ENSZ újra napirendre tűzze az úgynevezett »magyar kérdést«. Tehetetlen szemtanúi voltunk a Magyar Nemzeti Múzeum épülete égésének, gyűjteményei pusztulásának. Ez az iszonyatos pusztulás nemcsak a magyar tudományosságnak, hanem a világ kultúrájának fájdalmas vesztesége. Mindez az ellenforradalom harci cselekményeinek következménye. 1956. október 23-án éjjel betörték a Nemzeti Múzeum épületébe és az intézet helyiségeit, tetőzetét lövészállásnak felhasználva támadták a Rádiót” (ANONYMUS 1957c).

A későbbiekben a Múzeum katasztrófáját – amelyre valóban ráillett az „októberi sajnálatos események” eufemisztikus kifejezés – a propagandasajtó már inkább elhallgatta, vagy olyan nevetséges hamisításokat követett el, mint a *Népszabadság* 1959. július 3-i száma. A „Szovjet ajándék egy magyar múzeumnak” címmel megjelent cikkben a Szovjetunió Tudományos Akadémiája által adományozott, és „az ásványközettani vizsgálatok egyik legfontosabb műszere” gyanánt aposztrofált refraktométer (fénytörésmutató-mérő készülék) megérkezése kapcsán a tájékozatlan olvasó arról értesülhetett, hogy „a Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Múzeumának ásványtára – mint ismeretes – a második világháborúban [!] igen sok kárt szenvedett, műszerei részben tönkrementek és felszerelése még ma sem teljes” (ANONYMUS 1959).

A TŰZVÉSZ OKOZTA KÁROKRÓL MEGJELENT TUDÓSÍTÁSOK

A súlyos károkról először a napisajtó – számos tévedést és pontatlanságot tartalmazó – hírei adtak számot. A *Népakarat* 1956. november 22-i száma arról tudósított, hogy „az eddigi felmérés szerint a Természettudományi Múzeum anyaga 70 százalékból elpusztult. A múzeum megmaradt értékeit átszállították a Szépművészeti Múzeumba és a Műcsarnokba [!]” (ANONYMUS 1956j). E hír azonban – legalábbis a második mondata bizonyosan – a Baross utcai épületben őrzött gyűjteményeket ért károkra vonatkozott, bár az Állattár megmentett tárgyait nem a Szépművészeti Múzeum főépületébe, hanem a Károlyi-palotában lévő termeibe (az Új Magyar Képtárba), az Embertani Tárat pedig az Irodalmi Múzeumba (akkor József nádor tér 7.) szállították, l. lentebb. A 1956. november 28-i *Népszabadság* „Pótolhatatlan károkat szenvedett a Nemzeti Múzeum” címmel számolt be arról, hogy „A Nemzeti Múzeum épületét a harcok során több találat érte. A tűz következtében az Afrika kiállítás, az Élet és Föld fejlődéstörténete kiállítás [!] és az ásvány- és őslénytár is elpusztult. Igen nagy kár, hogy az ezekhez tartozó szakkönyvtárak is elpusztultak. Itt olyan régi folyóiratok és könyvek tűntek el, amelyek pótolhatatlanok.” (ANONYMUS 1956k). A december 7-én készült MTI-fotósorozat kísérőszövege szerint „a múzeum ásványtára, amely a világon a második legnagyobb [!] ilyen gyűjtemény volt, 80%-ban megsemmisült. (...) A vi-

lághírű őslénytár szintén igen komoly károkat szenvedett” [MS05]. Ugyancsak az MTI december 20-i híre szerint, melyben keverednek a Baross utcai és Múzeum körüti gyűjteményekre vonatkozó információk, „a legtöbb kárt a Természettudományi Múzeum Baross utcai főépülete szenvedte, ahol a helyreállítási munkák mellett igyekeznek menteni a tudományos anyagokat, az ásványokat, kövületeket. A múzeum állattárának anyagát ideiglenesen az Új Magyar Képtár helyiségeibe szállították. Az embertani tár gyűjteményét a Petőfi Irodalmi Múzeum egyes termeiben helyezték el. A Természettudományi Múzeum preparátor részlegének újjászervezése után remélhető, hogy a kiállítások több értékes darabját is sikerül megmenteni” (ANONYMUS 1956l).

1957 elejétől napvilágot láttak a részletesebb, szakmai igényű beszámolók is. Az *Élet és Tudomány* első januári számában Mihályi Ferenc, az Állattár munkatársa, egy részletes, fényképekkel illusztrált cikket közölt a TTM tárait és kiállításait 1956-ban sújtó katasztrófáról, mely címe dacára (Mi égett el a Nemzeti Múzeumban?) a Baross utcai tűzkárokról is beszámol (MIHÁLYI 1957). Koch Sándor, az Ásvány-Őslénytár egykori munkatársa, a Szegedi Tudományegyetem professzora, tanszékének tudományos folyóiratában egy rövid angol nyelvű cikkben siratta el az Ásványtárat (KOCH 1957a), később a *Természettudományi Közlönyben* az 1945 előtti kiállítás alapos bemutatásán keresztül érzékeltette, milyen kincseket őrzött az Ásvány- és Kőzettár 1956 előtt (KOCH 1957b). Boros István, a TTM főigazgatója a múzeum évkönyvében megjelentetett – az egyes részlegektől kapott magyar nyelvű kéziratok alapján írt – angol nyelvű cikkben mutatta be részletesen a múzeumot ért károkat (BOROS 1957).

A KÁROK SZÁMSZERŰSÍTHETŐ ADATAI

Mivel a fentebb idézett munkák, elsősorban BOROS (1957) cikke, részletesen ismertetik a gyűjteményi veszteségeket, írásunk elsősorban a számszerűsíthető adatokra összpontosít. Részben kiegészíti a BOROS (1957) által közölteket, részben a korabeli vagy későbbi források alapján pontosítja vagy korrigálja azokat. A jelen összefoglaláshoz felhasznált (itt számmal jelölt) kéziratok adatait az Irodalomjegyzék után közöljük.

Helyiségek

Amint az 1. ábrából is látszik, a tűzvész nem egyforma mértékben sújtotta a két tárat, illetve az épületben lévő kiállításokat. Az Ásványtárnak valamennyi dolgozószobája (16. ábra) és raktára (a könyvtárat is beleértve, 17–19. ábra) kiégett (96 m² és 587 m²), míg az Őslénytár 206 m² raktárából 76 m² (37%) és a (részben raktárként is használt) 58 m² dolgozószobából 39 m² (67%) kisebb sérülésekkel át-

16. ábra. Tokody László ásványtári igazgató dolgozószobája (az 1a ábrán ÁT4) a tűzvész után. A bal oldali ablakon át a Rádió épülettömbjéhez tartozó Károlyi-palota egy részlete látszik
Fig. 16. The office of László Tokody (see ÁT4 in Fig. 1a), head of the Mineralogical Department, after the fire. Through the left hand window, a detail of the Károlyi Palace (part of the Radio building complex) can be seen

17. ábra. Az ásványtári hosszú raktárfolyosó (az 1a ábrán ÁT1) a tűzvész előtt (a) és után (b). Az (a) képen középtől balra a fiókemelő gép látható
Fig. 17. The long storage corridor of the Mineralogical Department (see ÁT1 in Fig. 1a) before (a) and after (b) the fire. To the left from the middle of the picture (a), a machine is seen that was used to lift the drawers

18. ábra. Az ásványtári nagy raktár (az 1a ábrán ÁT8) a tűzvész előtt (a, 1903 körül) és után (b)
Fig. 18. The large storage room of the Mineralogical Department (see ÁT8 in Fig. 1a) before
 (a, ca 1903) and after (b) the fire

19. ábra. Az ásványtári könyvtár (az 1a ábrán ÁT6) a tűzvész után. A romeltakarítást végző diákok
 (?) mellett jobbra Hess Károly, a TTM nyomdásza
Fig. 19. The library of the Mineralogical Department (see ÁT6 in Fig. 1a) after the fire. Students (?)
 clearing the debris with Károly Hess, typographer of the NHM

20. ábra. Az ásványtani tudománytörténeti kiállítás folyosója (az 1a ábrán ÁK5) a tűzvész előtt (a) és után (b), ellentétes nézetből. A (b) ábrán szemközt a közettani kiállítás (ÁK4), középtől balra a hosszú folyosó (ÁT1) délnyugati sarkában lévő Marsigli-szobor látszik

Fig. 20. The corridor of the exhibition on the history of mineral sciences in Hungary (see ÁK5 in Fig. 1a) before (a) and after (b) the fire, viewed from the opposite direction. On picture (b), the petrological exhibition (ÁK4) and the Marsigli statue standing in the southwestern corner of the long corridor (ÁT1) can be seen to the right and to the left from the middle of the picture, respectively

vészelte a katasztrófát. Az Őslénytárnak elpusztult a preparatóriuma (33 m²), de az Ásványtár földszinti vegyi laboratóriumának szobái sértetlenek maradtak (73 m²). A laboratórium helyiségeit azonban hónapokig nem tudták használni, mert 1957. március 11-ig családostul bennük lakott Bezdegh Ferenc, a Múzeumkert utolsó kertésze – a Pollack Mihály tér felőli kerítésnél lévő kertészlak ugyanis a Rádió ostroma alatt lakhatatlanná vált [MS06]. Az Őslénytár kiállítása (339 m², III. szint) és az ásványtári kiállítás (II. emelet) ásványtani része (341 m²) épségben maradt, a közettani terem (46 m², 14. ábra) kisebb tűzkárt szenvedett, és a történeti kiállítás folyosója (59 m²) is károsodott némileg (20b ábra). Az állattári kiállítótermek közül a II. emeletiek (462 m²) lényegében sértetlenek maradtak, a III. szinten lévők közül az Afrika-kiállítás hosszú folyosója (185 m²) bekormozódott, a három terem közül az első, a „krokodilos” terem (183 m²) belövés miatt semmisült meg, a két nagy diorámás terem (211 és 223 m²) kiégett (MIHÁLYI 1957: 9), az e szinten lévő további kisebb kiállítási helyiségek (95 m²) viszont ép-ségben maradtak.

Gyűjteményi nyilvántartások és tárgyak

A gyűjteményi károk tételes megállapítását lehetetlenné teszi az, hogy az Őslénytárban az 1852 és 1956 között készült, ötvenkötetnyi leltárkönyv-állomány egésze [MS07], az Ásványtárban pedig a leltárkönyvek döntő többsége megsemmisült (21. ábra). A megmaradt, illetve az 1956 előtt bizonyosan vagy valószínűleg létező ásványtári leltárkönyvek listáját az 1. táblázat tartalmazza. Elégett az összes leírókarton is, az Ásványtárban kb. 83 000, az Őslénytárban kb. 31–32 000 (becslés

[MS07], [MS08], [MS09] és [MS10] alapján), ezen kívül az Őslénytárban elpusztult 850 fiók katasztere, viszont megmaradt a teljes tudományos anyag szekrénykatasztere [MS07]. A nyilvántartások mellett mindkét tár archívuma megsemmisült a hivatalos iratokkal és az egykori munkatársak hátrahagyott kézírataival együtt.

Az Ásványtár leltári állománya a hivatalos kimutatás [MS11] szerint 1956. június 31-én [!] 135 814 tétel volt, ebből leltározott 135 287. Tokody kézíratos áttekintése [MS12] nyomán BOROS (1957: 493) összesen közel 150 000 tételről írt, míg MIHÁLYI (1957: 8) már 200 000 tárgyra tette az Ásványtár gyűjteményi állományát, összhangban Tokody későbbi kézíratos közlésével [MS13], mely szerint a 130 000-es leltározott állomány mellett mintegy 70 000 leltározatlan tárgy volt a gyűjteményben. A pusztulás mértékére a 80%-os arányt adja meg valamennyi korabeli forrás, e szám már a december 7-i

21. ábra. A Brunswick–Forray–Chotek-gyűjtemény 1956-ban megégett katalógusa.

Fig. 21. The burnt catalogue of the Brunswick–Forray–Chotek collection

1. táblázat. Az Ásvány- és Kőzettárnak és jogelődeinek elpusztult leltárkönyvei és hozzájuk tartozó leltározási egységei a katalógusmaradványok és a példányokon lévő címkék alapján
Table 1. Destroyed inventory books of the Department of Mineralogy and Petrology and the corresponding inventory units based on the remains of the catalogues and specimen labels

a) átfogó leltárak / inventories

a leltárkönyv címe vagy a leltározás nem hivatalos neve <i>title of the inventory book or unofficial name of the inventory</i>	periódus <i>period</i>	tételszám <i>item number</i>	a címkén lévő nyilvántartási jel típusa (leltárkönyvre vonatkozó adat) <i>type of the specimen label (data of the inventory book)</i>
Catalogus Reinventionalis Rerum Naturalium et Artefactorum in Camera Naturae, & Artis Productorum Musei Nationalis Hungarici praesistentium	1821	8457 (ebből 778 kővület / including 778 fossils)	sorszám, 1–8457 (A teljes Természettudományi Tár leltárkönyve. Egy példánya a Magyar Nemzeti Levéltárban megtalálható, N24, 916-os sz.) <i>handwritten running number, 1–8457 (Inventory book of the whole Dept. of Natural History and Technology. A copy is found in the National Archives of Hungary, N24, number 916)</i>

a leltárkönyv címe vagy a leltározás nem hivatalos neve <i>title of the inventory book or unofficial name of the inventory</i>	periódus <i>period</i>	tételszám <i>item number</i>	a címkén lévő nyilvántartási jel típusa (leltárkönyvre vonatkozó adat) <i>type of the specimen label (data of the inventory book)</i>
Protocollum Benefactorum	1821–1824?	~1000	sorszám („Adományok leltárkönyve”, nem fel-lelhető) <i>handwritten running number (“Inventory of donations”, missing)</i>
„írott A betűs leltár” <i>“inventory with handwritten A labels”</i>	ca 1821–1850	n×100	írott „A” betűjel után sorszám (leltárkönyve ismeretlen) <i>handwritten “A” and a running number (inventory book unknown)</i>
„Akviziációs szám + évszámú leltározás” <i>“inventory with acquisition number and year labels”</i>	1824?–1869?	n×1000	évenként újrakezdődő sorszám, évszám, esetleg külön címkén akvizíción belüli sorszám (leltárkönyve ismeretlen) <i>handwritten running number (by year), year, sometimes a separate running number (by acquisition) (inventory book unknown)</i>
„Dátum + sorszámú leltározás” <i>“inventory with date and running number labels”</i>	1870?–1882?	n×1000	dátum (pl. 1871. 6. 10., 1880. XI. 1.) és (újrakezdődő) sorszám (leltárkönyve ismeretlen) <i>handwritten date (e.g. 1871. 6. 10., 1880. XI. 1.) and running number (by date) (inventory book unknown)</i>
„Betű + sorszámú leltározás”, ásványok <i>“inventory with letter + running number labels: minerals”</i>	1883?–1951?	~52 000	nyomtatott címke: egy nagy-, később egy kisbetű (A–Z, a–z) és 1–1000-ig terjedő szám (néhány égett leltárkönyv, részben töredékesen, fennmaradt) <i>printed label: an uppercase, later a lowercase letter (A–Z, a–z) and a running number (1 to 1000) (a few burnt inventory books or fragments)</i>
„Betű + sorszámú leltározás”, kőzetek <i>“inventory with letter + running number labels: rocks”</i>	1883?–1951?	~7000	nyomtatott címke: egy fraktúr kisbetű (a–g és 1–1000-ig terjedő szám (leltárkönyve ismeretlen) <i>printed label: a lowercase Gothic letter (a–g) and a running number (1 to 1000) (inventory book unknown)</i>
„Betű + sorszámú leltározás”, meteoritok <i>“inventory with letter + running number labels: meteorites”</i>	1883?–1951?	~1260	nyomtatott címke: egy fraktúr kisbetű (a vagy b) és 1–1000-ig terjedő szám (leltárkönyve ismeretlen) <i>printed label: a lowercase Gothic letter (a or b) and a running number (1 to 1000) (inventory book unknown)</i>
„Betű + évszám + sorszámú leltározás” <i>“inventory with letter + year + running number”</i>	1952?–1956	n×1000	nyomtatott címke: gyűjteményenként eltérő nagybetű, az évszám utolsó két száma és 1–1000-ig terjedő szám (leltárkönyve ismeretlen) <i>printed label: an uppercase letter by collections, the last two digits of the year, and a running number (1 to 1000) (inventory book unknown)</i>

- b) A fenti leltárakba felvett olyan gyűjtemények, amelyeknek saját leltáráról adat van, ábécérendben. A *-gal jelölt gyűjteményekben nem csak ásványtani anyag volt
- b) Collections included in the inventories listed above but having a separate original (own) inventory. Collections marked with an * contained other specimens than minerals and rocks (or meteorites)

a gyűjtemény neve [a gyűjtő / tulajdonos neve] <i>name of the collection [name of the collector (owner)]</i>	beérkezett <i>acquired in</i>	eredeti tételszám <i>original number of items</i>	a címkén lévő nyilvántartási jel típusa (leltárkönyvre vonatkozó adat) <i>type of the specimen label (data of the inventory book)</i>
Esterházy-gyűjtemény* [hg. Esterházy-család] <i>Esterházy collection*</i> [<i>Esterházy princes</i>]	1881/1882	4442 ^[1]	sorszám (1881-es átvételi katalógus, égett) <i>handwritten running number (burnt acquisition inventory, 1881)</i>
Kitaibel-gyűjtemény* [Kitaibel Pál (1757–1817)] <i>Kitaibel collection*</i> [<i>Pál Kitaibel (1757–1817)</i>]	1818	2948 ^[2]	K + sorszám (Reisinger János által 1818-ban készített 2948 tételes német nyelvű átvételi katalógus, és Jónás József által 1819-ben készített 772 tételes latin nyelvű katalógus, mindkettő elpusztult) ^[2] <i>handwritten "K" + running number (acquisition inventory with 2948 items, taken by János Rei- singer in 1818, revision inventory with 772 item, taken by József Jónás in 1819, both were destroyed in 1956)^[2]</i>

^[1] 4440 tétel (4440 db) ásvány, 1 tétel (205 db) csiszolt ásvány, 1 tétel (122 db) drágakő, 1 tétel (56 db) fosszília, 1 tétel (728 db) állattani tárgy, 1 tétel (7 db) növénytani tárgy. A 4442 ásványtani tételből 1884–1943 között S 1–1000, T 1–1000, U 1–1000 és V 1–643 számon 3643-at leltároztak be, a többit kiselejtezték, illetve iskolai gyűjteményekbe kerültek át (PAPP 1999: 74).

Mineral: 4,440 items (4,440 pcs), cut and polished mineral: 1 item (205 pcs), precious stone: 1 item (122 pcs), fossil: 1 item (56 pcs), zoological object: 1 item (728 pcs), botanical object: 1 item (7 pcs). Out of the 4,442 mineralogical items 3,643 items were registered between 1884–1943 under inventory numbers S 1–1000, T 1–1000, U 1–1000 and V 1–643, the others were discarded or transferred to collections of secondary schools (PAPP 1999: 74).

^[2] Kitaibel kézíratai között fennmaradt még egy (467 tételes) saját kezű katalógustöredék is. Jónás rendezte és selejtezte a gyűjteményt, az ezután maradt 772 tétel általa készített katalógusát saját alá rendezve és részlegesen lefordítva I. TOKODY (1957).

An autograph catalogue of 467 items can be found among the manuscripts of Kitaibel. The collection material was selected and classified by Jónás, the catalogue of the remaining 772 items, written by Jónás, was published by TOKODY (1957).

c) Önálló leltározású ásvány- és kőzetgyűjtemények, ábécérendben. A *-gal jelölt gyűjteményekben nem csak ásványtani anyag volt

c) Collections with a separate (own) inventory. Collections marked with an * contained other specimens than minerals and rocks (or meteorites)

a gyűjtemény neve [a gyűjtő / tulajdonos neve] <i>name of the collection [name of the collector (owner)]</i>	beérkezett <i>acquired in</i>	eredeti tételszám <i>original number of items</i>	a címkén lévő nyilvántartási jel típusa (leltárkönyvre vonatkozó adat) <i>type of the specimen label (data of the inventory book)</i>
Brunswick–Forray–Chotek-gyűjtemény [Brunswick József gróf (1750–1827) majd örökösei, Júlia (br. Forray Andrásné, 1786–1866) és Hen- riette (gr. Chotek Hermanné, 1789–1857)] <i>Brunswick–Forray–Chotek collection [Count József Brunswick (1750–1827) then his heirs, Countess Júlia (1786– 1866), wife of Count András Forray, and Countess Henriette (1789–1857) wife of Count Hermann Chotek]</i>	1851	3755	sorszám (háromkötetes eredeti katalógusa ismeretlen; átvételi leltára fennmaradt erő- sen égett állapotban) <i>running number (three-volume original catalogue, missing; an acquisition inventory, burnt)</i>
Gyurcsák-gyűjtemény* [Gyurcsák János Károly (1772–1834)] <i>Gyurcsák collection*</i> [János Károly Gyurcsák (1772–1834)]	1834	$n \times 100$	számozatlan (talán nem is volt leltárkönyve, mert a címkéken csak gyűjtemény meg- nevezése szerepel) <i>label without number (perhaps without an original inventory)</i>
Királyi Magyar Természettudomá- nyi Társulat gyűjteménye* <i>Collection of the Royal Hungarian Society of Natural Science*</i>	1856	1505 ^[3]	sorszám (leltárkönyvről nincs adat) <i>running number (no data about the inventory)</i>
Lobkowitz-gyűjtemény* [Ferdinand Josef von Lobkowitz herceg (1797–1868)] <i>Lobkowitz collection*</i> [Prince Ferdinand Josef von Lobkowitz (1797–1868)]	1870	39 425 ^[4]	a fennmaradt példányok a címkék alapján hat különböző, ismeretlen tartalmú leltári egységbe tartoznak (a csaknem 200 kg össz- tömegű leltárkönyvek megsemmisültek) <i>six different types of labels indicating six different collection units (original inventories, weighing some 200 kg, were destroyed in 1956)</i>

^[3] 1449 ásvány és kőzet, 55 őssallatcsont, 1 meteorit (GOMBOCZ 1941: 50)

1449 mineral and rock specimens, 55 fossil bones, 1 meteorite (GOMBOCZ 1941: 50)

^[4] A duplumokból kb. 5000 db-ot tizenkét kis kollektió formájában az ország tanintézei között szétosztottak. A teljes kollektió ezenkívül egy 700 db-os technológiai, egy 785 db-os mezőgazdasági és 307 db-os erdészeti gyűjteményt is tartalmazott (PAPP & VINCZÉNÉ SZEBERÉNYI 1994: 48). *Some 5,000 duplicate specimens have been distributed among Hungarian educational institutions in the form of 12 collections. In addition to geological specimens the collection included collections from the field of technology (700 pcs), agriculture (785 pcs), and forestry (307 pcs) (PAPP & VINCZÉNÉ SZEBERÉNYI 1994: 48).*

a gyűjtemény neve [a gyűjtő / tulajdonos neve] <i>name of the collection [name of the collector (owner)]</i>	beérkezett <i>acquired in</i>	eredeti tételszám <i>original number of items</i>	a címkén lévő nyilvántartási jel típusa (leltárkönyvre vonatkozó adat) <i>type of the specimen label (data of the inventory book)</i>
Mikecz-gyűjtemény* [Mikecz András (1790 k.–1850 k.)] <i>Mikecz collection*</i> [András Mikecz (around 1790 – around 1850)]	1851	$n \times 1000$ ^[5]	sorszám (leltárkönyvről nincs adat) <i>running number (no data about the inventory)</i>
Podmaniczky-gyűjtemény [Podmaniczky Károly báró, (1772–1833)] <i>Podmaniczky collection</i> [Baron Károly Podmaniczky (1772–1833)]	1842	3524	kétféle sorszám (sorszámozott kéziratos átvételi katalógus, erősen égett; több sorszámozási egységből álló eredeti katalógus, erősen égett, a vége hiányzik) <i>running number (two for each specimen) (acquisition inventory, burnt; original catalogue containing several separately numbered units, burnt, last pages are missing)</i>
Ransonnet-gyűjtemény [Ransonnet-Villez Lajos Adolf báró] <i>Ransonnet collection</i> [Baron Lajos Adolf Ransonnet-Villez]	1849	$n \times 1000$	sorszám (leltárkönyvről nincs adat) <i>running number (no data about the inventory)</i>
Schuster-gyűjtemény [Schuster János (1777–1839)] <i>Schuster collection</i> [János Schuster (1777–1839)]	1839?	$n \times 10$	sorszám (leltárkönyvről nincs adat) <i>running number (no data about the inventory)</i>
Szaibély-gyűjtemény [Szaibély István Ádám Rudolf (1777–1855)] <i>Szaibély collection</i> [István Ádám Rudolf Szaibély (1777–1855)]	1839	$n \times 100$	sorszám (leltárkönyvről nincs adat) <i>running number (no data about the inventory)</i>

^[5] Gyűjteményébe conchylia és rovarok is tartoztak (PAPP 1994: 371)

The collection included conchylia and insects, too (PAPP 1994: 371).

A fentiek mellett még számos egyéb kimutatás létezhetett. A Podmaniczky-gyűjtemény vételi katalógusának címlapján például a további megjegyzés olvasható: A Podmaniczky [!] gyűjteményből a múzeum számára átadott darabok jegyzékét lásd a „Részletes jegyzék az 1812–1849. évekből” című kötet 1842. évi részénél, a 99. oldalon.

Further inventories and specimen lists must have existed prior to the fire. There is a note on the front page of the acquisition catalogue of the Podmaniczky collection e.g., that reads: For the list of specimens handed over from the Podmaniczky [!] collection to the museum see the volume “Detailed inventory from the years 1812–1849”, part 1842, page 99.

MTI-fotók kísérszövegében [MS05] is szerepel. A veszteség arányát Tokody valószínűleg a megmaradt, illetve elpusztult tárolókapacitás összehasonlítása alapján becsülte meg, ugyanis a 80%-os érték pontosan megegyezik az elégett fiókok arányával (elpusztult 2528 [MS14], megmaradt 624 [a kiállítási vitrinek alatti fiókok száma]). Hozzá kell tenni, hogy a raktártermekben a fiókos rész felett – a hosszú folyosó egyik felén lévő galériás szekrényeken kívül – a kiállítási bútorzattal megegyezően vitrinek voltak, melyek szintén elégték. Csak a kiállítás vitrinjeiben és az alattuk lévő fiókokban tárolt ásványok vészelték át lényegében sértetlenül a katasztrófát. A gyűjtemény elhelyezéséről semminemű teljes körű áttekintés nem ismeretes, de nyilvánvalóan nem egyenletesen sújtotta a kollekció egyes részeit. Például a kőzetgyűjteményből – úgy tűnik – mindössze a kiállított példányok maradtak meg, és megégett majdnem az összes meteorit, mivel azokat a nagy raktárterem közepén lévő vitrinszekrényekben tárolták. Az elpusztult anyagot BOROS (1957: 493–495) ismertette részletesen Tokody László jelentése [MS12] alapján.

Az Őslénytár leltári állománya a hivatalos kimutatás [MS11] szerint 1956. június 31-én [!] 72 953 tétel volt, ebből leltározott 68 656. Az 1957. december 18-i tári kárbecslés 140 000 leltári tételt említ, melyből 110 500 pusztult el, ami az ásványtárral egyező, közel 80%-os veszteséget jelent [MS07]. Az Őslénytárnál a kiállított darabokon kívül a raktár folyosón és a tár igazgatói dolgozószobában, valamint a belőle leválasztott raktárban lévő, mintegy 560 fiók tartalma maradt meg, elpusztult 364 fiók (~40%) és 28 vitrin. Azt, hogy mi pusztult el, ugyan tételesen nem, de legalább áttekintő jelleggel a megmaradt szekrénykataszter alapján jól lehetett rekonstruálni, ezt a fiókanyagra nézve BOROS (1957: 495–496) és valamivel részletesebben [MS07] közölte.

Az Ásványtár és az Őslénytár gyűjteményében keletkezett kárt 200, illetve 80 millió forintra, mai értéken mintegy tíz-, illetve négymilliárd forintra becsülték [MS15]. E számok nyilvánvalóan csak elméleti jelentőségűek, hiszen a gyűjtemények szó szerint felbecsülhetetlen értéket jelentettek (egy másik korabeli számítás például az őslénytári anyagban okozott kárt 28 millió dollárra tette [MS07]), azt azonban jól mutatják, hogy az ásványtári gyűjteményben sokkal nagyobb érték pusztult el, mint az őslénytárban. Ezt a következő körülmények magyarázzák. Az 1870 előtről (a közös Természettudományi Tár korszakából) származó, alig 12 500 db-os gyűjtemény zömében ásvány volt, sok példány még a XVIII/XIX. században került azokba a magángyűjteményekbe, ahonnan végül a múzeumba eljutott. Az egykori Ásvány-Őslénytár gyűjteményének zöme, és egyben legértékesebb része, Krenner József igazgatósága alatt (1870–1919) gyűlt össze. Krenner (és a közös Ásvány-Őslénytár élén öt követő utódai) elsősorban mineralógusok voltak, így a kollekciónak e korszakban is főként az ásványtani része gyarapodott. Semsey Andor, a nagy mecénás – aki 1878-tól kezdve négy évtizeden

át évi átlagban az évi állami dotáció négyszeresével támogatta a tár vásárlásait –, leginkább az ásványtan és a meteoritok kedvelője volt, a becslések szerint 40 500 ásvány-, 600 kőzet-, 1000 meteorit- és „csak” 3500 őslénytani példányt adományozott (PAPP & KECSKEMÉTI 2008: 104). Az ásványgyűjtemény – az ország és a kollekció történetéből adódóan – elsősorban a történelmi Magyarország híres ércbányáiból, valamint az anyag mintegy negyedét adó Lobkowitz-gyűjteménynek köszönhetően az egykori Habsburg Birodalom egyéb részeiből származó példányokban volt gazdag. Közép-európai anyaga vetekedett a bécsi Naturhistorisches Museum gyűjteményében őrzöttel, egyes területeken meg is haladta azt. Főként Semseynek köszönhetően azonban a klasszikus XIX. századi európai és Európán kívüli világból származó anyag szempontjából is felvette a versenyt a legtöbb múzeummal.

Az elpusztult anyagnak tehát az ásványtani része képviselte a nagyobb értéket, de a gyűjtemények újjáteremtése szempontjából is az ásványgyűjtemény szenvedte el a kevésbé pótolható veszteséget. A fossziliák természetüknél fogva általában könnyebben újragyjúthetőek, hiszen példányaik főként az üledékes kőzetek felszíni kibukkanásaiból, illetve azok természetes és mesterséges feltárásaiból származnak, míg az ásványok zöme behatárolt élettartamú, felszín alatti bányákból kerül elő – ráadásul a TTM elégett gyűjteményi anyagát tekintve csaknem kivétel nélkül az aktuális országhatáron kívülről. Az ásványgyűjtemény eszmei értékét az is jócskán megnöveli, hogy az ásványok – különösen kiállítási célra is alkalmas – példányaihoz túlnyomórészt csak vásárlás útján lehet hozzájutni. Az elpusztult gyűjtemény zömét képező, már bezárt bányákból származó – ezért az ásványok piacán csak elvétve felbukkanó – példányok érthetően sokkal értékesebbek, mint az aktuálisan művelt lelőhelyekről gyűjtöttek.

Könyvtári anyag

Mivel mindkét tárban kiegészítettek a könyvtári helyiségek (19. ábra, valamint l. KECSKEMÉTI 2016b 5. és 8. ábra) és – az őslénytári igazgatói szoba kivételével – a dolgozószobák is (16. ábra), a könyv-, folyóirat- és különlenyomat-állomány lényegében teljesen megsemmisült. A veszteséget szintén nem lehet tételesen megállapítani, mert a katalógusok is elpusztultak, egyedül az egykor meglévő folyóiratok címlistája ismeretes [MS16]. Az Ásványtárban épségben maradtak a földszinti laboratóriumban lévő vegyészeti könyvek és folyóiratok, illetve meg lehetett menteni néhány más témájú sérült könyvet és folyóiratot, valamint párszáz különlenyomatot. Az Őslénytárban is átvészelt a katasztrófát néhány száz könyv és folyóirat, leginkább a tár igazgatói szobában lévő darabok. Az Ásványtárban mintegy 4500 mű 6000 kötete, 274 folyóirat 5300 kötete és 24 184 különlenyomat pusztult el [MS17]. Megsemmisült a topográfiai és földtani térképek gyűjtemé-

nye is [MS12]. A különlenyomat-gyűjtemény három fő alkotója Aristides Březina 1908-ban megvásárolt meteoritikai irányultságú kollekciója (11 000 db), melynek példányai nagyrészt Wilhelm Haidingernek, a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet igazgatójának könyvtárából származtak, valamint Harri Rosenbusch, főleg közettani (1909, 5000 db) és Ferdinand Zirkel ásvány- és közettani tárgyú (1912, 8865 db) kollekciója volt (PAPP & KECSKEMÉTI 2008: 100). A megsemmisült ásványtári könyvespolcok hosszát egy jelentés 816 folyóméterben adja meg [MS13], de ez az ismert polcelrendezés mellett 13 szintes könyvtári polcot feltételezne. Az Őslénytárban mintegy 2100 mű 2700 kötete, 278 folyóirat 6221 kötete és 9550 különlenyomat pusztult el [MS17]. Ezen kívül az Őslénytárban 4500 térkép, ebből 2500 magyar, legnagyobbbrészt kéziratoss földtani felvételi térkép elpusztultát is jelentették [MS07], az utóbbi szám irreálisan magasnak tűnik, egy 1953-as jelentésben 471 térkép szerepelt [MS18]. A könyvtári veszteség értékét egy korabeli feljegyzésben 23 millió akkori forintra becsülték [MS15]. Ez a hivatalos fogyasztói árindexszel számolva ma több mint 1 milliárd forintnak felel meg.

Műszerek, szakmai anyagok

A vegyi laboratórium felszerelése, mely 1945-ben elpusztult, ez alkalommal sértetlen maradt. Ezenkívül azonban a két tár teljes műszerállománya tönkrement (mikroszkópok, az Ásványtár egyéb optikai eszközei és kristálytani műszerei (goniométerek) és valamennyi gyűjtési segédeszköz. Megsemmisültek a munkatársak kéziratái, beleértve számos publikálatlan munkát, elégték a fényképek és a negatívjaik.

EPILÓGUS

Tokody László ásványtári igazgató, aki az eseményeket tehetetlenül a távolból szemlélte, mert október 24-étől november 1-jéig Galyatetőn rekedt (22. ábra), az Ásványtár pusztulásáról szóló kéziratában a következőképpen fogalmazott: „A kegyetlen tűzvész hamvába omlasztott mindent: anyagot és szellemet. S maradt a semmi, ebből kell újjáteremteni az Ásvány-Közettárat, de az sohasem lehet már a régi. Az elmúlt 150 év világhírű tárat alkotott, újabb 150 év feladata a régít megközelítő gyűjtemény feltámasztása” [MS12]. Tokody és munkatársai már 1956-ban hozzáláttak ezen emberfeletti munkának, melynek első eredményeit egy másik írásunkban fogjuk bemutatni. Az Őslénytár újjászületéséről KECSKEMÉTI (2006a, 2006b, 2016 a, 2016b) cikkeiben olvasható rövid összefoglalás.

Nem hittár volna, hogy a pihenés helyett állandó izgalom jut részünkre, s nem gondoldunk Budapest és az Árványtér pusztulására.

22. ábra. Tokody László tárigazgató november 1-jei noteszbejegyzése. Tokody eredetileg október 24-én utazott volna vissza üdüléséből Budapestre, de nyolc napra Galyatetőn rekedt (MTM-TT-TL-5/6)

Fig. 22. Entry in the notebook of head of the department László Tokody from 1st November 1956. Tokody was to return to Budapest from his holidays on 24th October, but he was compelled to remain in Galyatető Resort for 8 days (MTM-TT-TL-5/6)

*

Köszönetnyilvánítás – Számos kérdésben konzultáltam Kecskeméti Tiborral (MTM Őslénytani és Földtani Tár), illetve a cikk egy-két bekezdését tőle vettem át. A múzeumi iratanyagok és archív fényképek kutatásában az MTM Központi Könyvtárának munkatársai segítettek. A kitűnő alaprajzokat Katus Magdolna (MTM Kiállításrendezési Osztály) készítette. Tanácsaival látott el Horváth Miklós (PPKE BTK) és Eörsi László (OSZK 1956-os Intézet – Oral History Archívum). A korabeli fényképekkel kapcsolatban Bognár Katalin, Debreczeni Droppán Béla és Lengyel Beatrix (MNM), Sárközy Réka (OSZK 1956-os Intézet – Oral History Archívum), Szabó Zsuzsanna (Katasztrófavédelem Központi Múzeuma), Szántó Zoltán (MTVA MTI), a kéziratok forrásokkal kapcsolatban Balahó Zoltán (MNM) és Solymosi József (HM HIM Hadtörténelmi Levéltár) volt segítségemre. Külön köszönet Horváth Miklósnak és Frivaldszky Jánosnak az elküldött publikációikért.

***

The Hungarian Natural History Museum and the Hungarian Revolution of 1956. Fire in the building of the National Museum

In memoriam sergeant major Gyula Hidas (1905–1956) and to honour all the firemen participating in the firefighting

Gábor PAPP

Department of Mineralogy and Petrology, Hungarian Natural History Museum, Ludovika tér 2–6, H–1083 Budapest, Hungary. E-mail: papp.gabor.min@nhmus.hu

Abstract – Due to the fights around the Radio on 24–26 October 1956, two extensive conflagrations destroyed most of the departments of the Natural History Museum housed in the central building of the Hungarian National Museum (the Department of Mineralogy and Petrology and the Department of Geology and Palaeontology) as well as the Africa Exhibition. This paper describes the layout of the departments and exhibitions housed in the building before the fire, gives a chronological account of the fights around the building and the fires as well as the work of the fire brigades. Then data on the actions of the insurgents and the military troops within the museum, a detailed account of the fire, its causes and certain conditions are given. Contemporary reports about the fire and its exploit by the political propaganda are also reviewed. An account on the quantifiable damages, and a reconstructed list of the destroyed inventories of the Department of Mineralogy and Petrology is also given.

Key words – Africa exhibition, Department of Geology and Palaeontology, Department of Mineralogy and Petrology, history of the museum, Hungarian National Museum, Hungarian Natural History Museum, Hungarian Radio, Revolution of 1956

INTRODUCTION

In 1956, the departments of the Natural History Museum (hereinafter NHM) of the Hungarian National Museum (hereinafter HNM) were housed at different locations in Budapest – as they had been for 64 years and have been ever since. The events of the 1956 revolution affected the different sites to a different degree. The Department of Botany, which was removed from the main building of the HNM in 1892 was relocated in the so-called Vajdahunyad Castle in the Városliget in 1951. The Department of Zoology, removed in 1926, the Department of Anthropology established in 1945, the Central Library, and the Directorate-General of the HNM had been operated in the building at 13 Baross Street since 1928. However, the Department of Mineralogy and Petrology, the Department of Geology and Palaeontology as well as all exhibitions, with the exception of the botanical exhibition, were housed in the main building of the National Museum, under the same roof as the

Museum of History and the National Széchenyi Library. This paper discusses the events of 1956 concerning the Department of Mineralogy and Petrology and the Department of Geology and Palaeontology, as well as their related exhibitions.

DEPARTMENTS AND EXHIBITIONS OF THE NATURAL HISTORY MUSEUM HOUSED IN THE MAIN BUILDING OF THE HUNGARIAN NATIONAL MUSEUM IN 1956

In order to understand what happened in 1956 within the main building of the HNM, we need to learn the layout of the different departments.

The main building of the HNM stands in the middle of the Museum Garden which is fenced around. The Department of Natural History and, from 1870 onwards, the departments formed from it, originally occupied the 2nd floor of the building. By 1956, only the two earth science collections and the exhibitions remained. These were the separate Department of Mineralogy and Petrology as well as the Department of Geology and Palaeontology (prior to 1939 the undivided Department of Mineralogy and Palaeontology). Hereinafter, we call the two briefly as Mineralogical and Palaeontological Departments. The NHM also had exhibitions on the 3rd floor, which did not have windows opening onto the street. A four-room chemical laboratory also belonged to the Mineralogical Department and was located close to the back staircase on the Pollack Mihály Square side.

The corridors surrounding the back staircase were home to the exhibition of invertebrates (see GK in Fig. 1a). The room opposite the back staircase and opening to the south from there (see FK1–FK2 in Fig. 1a) was occupied by the history of evolution exhibitions on *The origin of species and the origin of man*. The two rooms opening from these, along with the corridor, were given to the Mineralogical-Palaeontological Department in 1906. The first section of the corridor (see ÖT1 in Fig. 1a), was the entrance and storage corridor of the Palaeontological Department where tall cabinets, lined up against the walls, contained the vertebrate and the Pliocene collections, and by the entrance there was a large sink, also used for specimen washing. The left side of the next section of the corridor (see ÖT2 in Fig. 1a) also had galleries, and there were a few collection cabinets on the yard-side of the hall, too. From this section, a door served the offices. The third section of the corridor was a dead-end and it was used by the Palaeontological Department as a preparatory. In the spring of 1956, this section was divided by an internal wall (ÖT3a-b).

From the middle section of the corridor, a doorway opened into the library that occupied a whole room of the former Zoological Department. This was where the administrator worked (see ÖT4 in Fig. 1a). Apart from books and other publications, collection material was also stored here. The office of the

department head, Ilona Csepregy-Meznerics was to the north from the library (see ÖT5a-b in Fig. 1a). This room also had collection cabinets, just like the storage room that was separated from the western end of the office. On the southern wall of the library, close to the street front, there was a newly opened doorway (replacing the former one in the middle of the wall) which led to the office of Dénes Jánossy and Tibor Kecskeméti (see ÖT6 in Fig. 1a).

In 1956, both the storage and the office space of the Mineralogical Department were accessible from the Múzeum Blvd. wing of the building. The exhibition “*Discovering Africa*” in the so-called Fireplace room (see KT in Fig. 1a), to the south of the Vaulted hall, presented the explorers of the continent and researchers of the African wildlife and led up to the Africa exhibition. From this room, a corridor led around the yard, from the first section of which (see LTII in Fig. 1a) a stairway led up to the third-floor exhibition space of the NHM (in the attic). Passing beside the stairs, the exhibition on the history of mineral science in Hungary could be accessed, which was installed in the end of the corridor (see ÁK5 in Fig. 1a).

The entrance of the Mineralogical Department was the last door on the left of the corridor. This opened onto a long, undivided storage corridor (see ÁT1 in Fig. 1a). This corridor led into the corner room of the former Zoological Department, an ‘entrance hall’ in 1956 (see ÁT2 in Fig. 1a), which only served the rooms of the Mineralogical Department. On the northern wall of the entrance hall, a galleried collection cabinet covered a former door opening which gave way to the spread of the fire later on. The office of János Erdélyi opened onto the left (see ÁT3 in Fig. 1a). To the south, the office of the administrator (see ÁT4 in Fig. 1a) led on to the corner room of the department head László Tokody on the left hand side (see ÁT5 in Fig. 1a). To the right hand side from the administrator’s room, there was the department library (see ÁT6 in Fig. 1a). Proceeding along the Múzeum Street side, three further storage rooms followed each other in this wing (see ÁT7-9 in Fig. 1a). In the last one, the preparations of an exhibition showcasing the mineral raw materials was underway in 1956. The western door of this room opened onto the petrological exhibition.

Both the mineralogical and the petrological exhibitions could be accessed through the Vaulted hall and the Fireplace room. The introductory part of the mineralogical exhibition (Fig. 2) was in the first room looking onto Múzeum Blvd (see ÁK1 in Fig. 1a). The next two rooms (see ÁK2-3 in Fig. 1a) housed the systematic mineral exhibition (Fig. 3). The small room of the petrology exhibition (see ÁK4 in Fig. 1a) was accessible from the second (corner) room, looking onto the Múzeum Street facade. From here, one could walk on to the corridor section housing the exhibition of the history of mineral science in Hungary (see ÁK5 in Fig. 1a).

From the 2nd floor taking the internal wooden staircase to the attic, one could get into the two rooms of the palaeontological exhibition (see ÖK1-2 in Fig. 1a) *The evolution of planet Earth and the evolution of life*. Two large dinosaur reconstructions stood at the end of the second room, an *Allosaurus* and a *Stegosaurus*.

To the right from the stairs, there was an exhibition on the history of Hungarian zoology, the development of the depiction and preparation of animals (see ÁL1-2 in Fig. 1b). Walking across these, one could get into the long corridor of the Africa exhibition (see AF1 in Fig. 1b, 'Antelope room'). Just before the end of the corridor, to the left, there was the door of the library of the exhibition (see AF2 in Fig. 1b). This corridor ended in the so-called *Crocodile room* (see AF3 in Fig. 1b) that had been named after the diorama in the middle. From here, two large exhibition spaces opened of which the first one, the so-called *Lion room* (see AF4 in Fig. 1b) was home to an 8-piece diorama (Fig. 4.), while a diorama presenting the wildlife of the Ruvana Plains in Tanzania took up the whole length of the second room ('Elephant room', see AF5 in Fig. 1b).

CHRONOLOGICAL ACCOUNT OF THE FIGHTS AROUND AND THE FIRES INSIDE THE MUSEUM BUILDING

The destruction of the geological departments of the NHM was brought about by the fact that the building of the National Museum stood directly beside the building complex of the Hungarian Radio (Radio Budapest, Fig. 5) (hereinafter: Radio).

In the afternoon of 23rd October 1956, a group of demonstrators appeared, wanting to get the university students' list of demands broadcasted. However, the management of the Radio, following the orders of the Hungarian Working People's Party (MDP), refused. There were several attempts at dispersing the crowds with bayonets at the charge, by the gun-stock, tear-gas and alarm shots, but people gathered again and again, and – joined by those coming from the Kossuth Square after the 9 p.m. speech of Imre Nagy – the crowd grew even larger. The state security guards of the Radio were reinforced earlier by further state security troops and then, from the afternoon, military troops were also posted there in haste.

Both within and around the Radio, chaos reigned. Concerning the events taking place directly around the Museum, the most important data can be found in the diary of events of the Hungarian People's Army 8th mechanized regiment (hereinafter: Diary of Events) [MS01]⁴. This Diary of Events was compiled at the end of December 1956 from memory and anything that could be dangerous or compromising at that point was evidently left out from it already. Information concerning the fires in the museum and the activity of the firefighters were taken

⁴ References with the MS code and number are listed after the bibliography in a separate list.

from a detailed contemporary handwritten report [MS02] generally not referred to later in the text.

According to the contradictory data and inconsistent recollections, there could be shootings heard some time after 8 p.m. in the vicinity of the Radio. Clashes gradually became more and more violent and by midnight, many insurgents obtained guns so that they could lay siege onto the buildings. They occupied firing positions in the houses opposite the Radio buildings. During the siege, the insurgents invaded the Museum in order to shoot at the Radio buildings on the Pollack Square side (ANONYMUS 1957a: 27).

Some time before that, around 10 p.m., the 1st infantry and the 4th armoured battalions of the 8th mechanized regiment (hereinafter: the government troops), counting about 300 soldiers, arrived on site – all armed but with the ammunition transported separately. Right until the arrival of the Soviet army, this was the only military corps outside the Radio buildings. Their original mission was to clear the area of insurgents – without the use of firearms – in order to prevent the occupation of the Radio. The commander of the corps was lieutenant colonel János Solymosi, who led his troops until the morning of 24th October being completely cut from higher command. The commander distributed ammunition to the infantry some time after midnight and then the corps occupied the Pollack Mihály Square (Fig. 6) and the Múzeum Street, and then, after 1 a.m., a part of the Museum Garden, too [MS01: 407–408], while the insurgents and the defenders of the Radio kept shooting at each other, literally above their heads.

The 37th armoured regiment of the Soviet Special Army Corps sent to the Budapest duty arrived at the Museum around 3 a.m., according to the Diary of Events and got into a fire with the insurgents within the Museum. The government troops caught in the crossfire out in the open retreated into the southern end of Puskin Street and towards the Kálvin Square [MS01: 408–409]. Meanwhile, the attack on the Radio went on and from the early hours until the morning, the insurgents gradually took over the buildings of the Radio.

In the morning, the commanders of the Hungarian and the Soviet troops on site (the latter belonging to the 33rd Guards Mechanized Division) contacted each other and early in the afternoon, they launched an attack across the Pollack Mihály Square towards the Bródy Sándor Street, which eventually failed. Even before this, around noon, the Mineralogical Department on the 2nd floor of the Museum caught fire. The fire department was alerted at 12.13. Out of the four units sent to the site, only one was able to approach the Museum among the fierce fighting and to extinguish the fire raging in two rooms. The gun-battle went on with varying intensity throughout the day. Another fire was reported on the same day (24th October) at 18.08 from the 2nd floor of the Museum, but due to the fights the firemen were unable to access the location, and neither could they

on the next two alerts. The fire brigade only got on site after the fourth alert, at 2.36 a.m. on 25th October, when several units reached the building at once. The Mineralogical Department was on fire and the fire was spreading at a dangerous pace towards the Pollack Mihály Square. The Africa exhibition above the Mineralogical Department was also burning and the roof above it and the flames were eating their way towards the Múzeum Street. The firemen (Fig. 7) were working in the crossfire of the insurgents, the Soviet and the Hungarian troops (on the side of the Mineralogical Department) and of the insurgents in the cupola of the HNM and the Soviet armoured corps (those working on the roof).

Meanwhile, the government troops re-occupied the Radio during the small hours of 25th October and at some point between 4.30 and 5.30 a.m., the Soviet troops launched an attack against the armed insurgents within the Museum. At that point, fire extinguishing had to be suspended. Around 6.30 a.m., firefighting was resumed but was put on hold again at 8.30 as the Soviet commander ordered the combing of the building. From 9.30, the firemen resumed working within the building surrounded by tanks and covered by the Soviet troops. According to the duty logbook of the Budapest Police Headquarters cited by GYURKÓ (1996: 149), the building was still in flames late in the morning. Firefighting was terminated by 2.30 p.m. and after checking the building the fire brigade left the site at 4.10 p.m. In this huge conflagration, most of the Mineralogical Department was burnt down (Fig. 8) as well as the two diorama rooms of the Africa exhibition. According to JÁNOSSY (1996: 30), the fire had not hit the Palaeontological Department yet at this point.

On the very same day, 25th October, the fire brigade was alerted again, at 5.10 p.m. for a smaller fire on the roof. This was extinguished by 7 p.m. by the units arriving on site. However, at 8.46 p.m. another alert came, but the 22nd district fire department ordered to the spot was held up on the way. Only after repeated calls reporting a huge fire the units (setting off from 5 different departments) were able to reach the site. During that interval, the fire could spread from the Mineralogical Department to the Palaeontological Department. To subdue the intensive fire took 40 minutes and putting out a much smaller roof fire meant no problem for the units. The fire brigades were alerted to fires on the main building of the HNM on two more occasions on the same day, once on 27th and once on 28th October, but these were all minor fires not causing too much damage.

During the second Soviet intervention on 4th November, when the Soviet troops shot indiscriminately at anything while advancing, two mortar bombs hit the yard of the HNM without causing too much damage (BARKÓCZI 1996: 28), even though the explosion of these mines may well have upset the cabinets mentioned in KECSKEMÉTI (2016b: 132). A similar mortar attack did set on fire the building at 13 Baross Street also housing the units of the NHM, destroyed or seriously damaged several zoological collections and the anthropological collection.

THE ACTIVITIES OF ARMED INSURGENTS AND MILITARY TROOPS IN THE MUSEUM

As we have already mentioned, the position of the buildings of the HNM was very unfortunate for the museum – as it came very handy for the attackers of the Radio. Another important addition is that the walls were really thick and that the HNM building towered over the others surrounding it. The ledges of the 2nd floor windows were at the same height as the roof of the Esterházy Palace (belonging to the Radio) and the cupola served an excellent lookout point onto the Kálvin Square. On the other hand, the Museum Garden significantly hindered the utilization of the building in street fights, as the dense crowns of even the partly leafless trees obstructed the view onto the neighbouring streets. For this reason and on account of the long distance separating the building itself from the streets, petrol bombs could only have been thrown at tanks rolling into the Museum Garden.

The Museum building itself did not have a role in the battle events around the Radio at the outset, only the Museum Garden, which served as a gathering and assembly place and then as a cover. It is very likely that armed insurgents only entered the Museum building through the side entrance from the Múzeum Street (Fig. 9) around midnight, when the actual siege was laid on the Radio (cf. ANONYMUS 1957a: 27, FÜLEP 1957: 1).

As for the events taking place within the building, there are no contemporary archive references in the museum. Documents dating back to the period from the end of October until December are almost completely missing from the archives of the NHM and the HNM. We can only rely on the scattered references to the events in the museum in contemporary primary sources and studies on the fights around the Radio, as well as those in the official propaganda (ANONYMUS 1957a, FÜLEP 1957). However, there are some recollections from several decades later, on behalf of the museum staff (BARKÓCZI 1996, JÁNOSSY 1996, Éri in KAISER 2005, KECSKEMÉTI 2006a, 2006b) as well as publications based on the contents of the recollections (BAJÁK 2006), and even some information originating from the insurgents shooting from inside the Museum.

During the night of 23rd October and then in the morning, the insurgents attacking the Radio used the Pollack Square side of the Museum (factually, the Archaeological Library, see Fig. 10, and the exhibition on the history of evolution) as their firing posts. This fact is supported not only by the official publications of the time (ANONYMUS 1957a: 27, FÜLEP 1957: 1), but also by some of the recollections (Hajdú in ÓMOLNÁR 1989: 133–134, Iván Kovács in EÖRSI 1993: 211, BARKÓCZI 1996: 27–28, MANN 2004: 27, Éri in KAISER 2005: 46, Kecskeméti Tibor pers. comm). To sum up the above information, the building was in the hands of the insurgents for most of the morning.

However, by midday on 24th October, the Museum was most likely under the command of the government troops (Iván Kovács in EÖRSI 1993: 211), but they probably left the building early in the afternoon and only returned after dusk [7:30 p.m.] [MS01: 411]. The government troops took about 150–200 people captive in the building only to set them free somewhat later (GYURKÓ 1996: 129). Before the great fire, the government troops emptied the building on 25th October, around 3 p.m. [MS01: 411]. This move was evidently taken advantage of by the insurgents as they re-entered the cupola of the Museum shooting at the Soviet soldiers, according to the report on the operation of the fire brigade [MS02: 12]. The Soviet troops launched a counter-attack early in the morning and then, between 8.30 a.m. and 9.15, they combed and occupied the building, which was then blockaded by their armoured vehicles [MS02: 15–16].

THE CAUSE AND SPREAD OF THE FIRE

On the facade of the Museum, several small and seven large-calibre missiles left their marks (Fig. 10–12). The cause of the first fire detected around midday, on 24th October 1956, was an incendiary bullet shot from a tank through the 4th window from the Múzeum Bld. corner of the building, on the 2nd floor (the window of the last storage room of the Mineralogical Department) (KECSKEMÉTI 2016a: 25). The assumption that the fire was caused by an incendiary bullet of a tank, is supported by the fact that four other missiles of Soviet tanks hit the inside of the public collections in the area and even though they damaged the facilities, they did not cause a fire (despite the fact that flammable material was stored there, too).

From the room that first caught fire, the fire spread towards the east (towards the Pollack Mihály Square), destroying a 40-metre-long section of the Múzeum Street side (Fig. 13), while the room to the west, directly beside the first burnt out room, was hardly scorched (Fig. 14). This was probably due the the draft within the building. Based on the data available, there was no considerable wind in Budapest during the fires. The other question was how it was possible that the fire, extinguished several times by the firemen, flared up again and again. There is no information concerning any further missiles hitting the rooms of the mineralogical department, it may well be said with certainty that the firemen did not have the means to completely extinguish the extensive fires and there was also no way of setting up a fire guard.

Based on the transformations of some precious stones, FEGYVÁRI (1998: 21) gave an estimate of 750–870 °C as for the temperature of the fire.

THE FIRE IN CONTEMPORARY REPORTS

The first account of the fire was a fire department report broadcasted at 6:53 on Radio Kossuth based on the communication published by the MTI (Hungarian Telegraphic Office, the official news agency) on 25th October (Fig. 15) at 6.35 a.m. (VARGA 1989: 63). The Radio Free Europe (hereinafter RFE) relayed the information within 10 minutes, informing the listeners in the 7 o'clock newscast that 'According to the latest announcement of Radio Budapest, the National Museum is on fire. At one o'clock in the morning, the fire flared up for the fourth time and both the fire and the efforts to put it out are reported to be enormous' (ANONYMUS 1956b).

The news spread quickly to the news agencies abroad and from there to the press. *The New York Times* covered the event in its Vienna report dating from the 25th October that 'according to the reports, it was the heavy artillery of the Soviet tanks that set the National Museum on fire' (TISCHLER 2006: 62).

Radio Kossuth, following the two great fires, related the the information originally provided by the fire department to the MTI on 28th October, after 5 p.m., stating that 'the most challenging task was to extinguish the fires lit [!] within the National Museum which required seven visits from the fire brigades. The fires destroyed the Africa exhibition on the 2nd floor [!] on the Múzeum Street side of the building where the roof was also completely annihilated by the flames. The roof on the Puskin Street (Pollack Mihály Square) and the Múzeum Street side only partially burnt down (VARGA 1989: 130).

THE FIRE AND THE POLITICAL PROPAGANDA

The flames were hardly extinguished in the Museum when those at fault started washing their hands of responsibilities and shifting the blame on the other party. The first newscast about the fire in the Museum broadcasted on 25th October on Radio Kossuth reported that 'several civic buildings, apartments and stores were set on fire by the counter-revolutionary gangs' (VARGA 1989: 63). As a sign of the times changing, the same sentence appeared in press without the expression 'by the counter-revolutionary gangs' in the *Népszava* (a daily paper) the next day (ANONYMUS 1956e). Éri (in KAISER 2005: 45) also reminisced about the fact that the fires were 'officially attributed to the fascists, who were said to set the building on fire from inside. However, this was rather hard to believe for anyone in their right mind.'

On 25th October, at 9 p.m., he RFE informed the public that 'Soviet tanks shot at resistance fighters at many locations and lit several buildings' (ANONYMUS 1956c; VAMOS 2010: 261). The next day, in the 7 p.m. newscast, referring to infor-

mation provided by foreign travellers, the RFE reported that ‘the National Museum was set fire to by members of the State Security Authority’ (ANONYMUS 1956h; VÁMOS 2010: 331). This rumour surfaced again and again (cf. GYURKÓ 1987: 70).

The insurgents did give a factual account of the events already on 6th November 1956 in an interview of the RFE. A rebel who witnessed the events from the attic of a house on Múzeum Boulevard, pointed out that ‘the insurgents shooting at the Soviet tanks from the Museum thereby drew attention to themselves and brought about the firing of the 3-4 tanks stopping at the entrance of the Múzeum Street’ (ANONYMUS 1956a).

In his speech given on 12th November 1956 at the UN general assembly, Shepilov, the Soviet minister of foreign affairs, gave a false impression on the events, stating that the fire in the museum broke out after the temporary withdrawal of the Soviet army from Budapest, i.e. after 29–31 October (SEPILOV 1956).

On 10th January 1957, the UN General Assembly established a *Special Committee on the Problem of Hungary* to investigate the events of the 1956 uprising and its aftermath. The first report of the committee was handed over to the General Assembly on 21st June 1957. Even though the report did not make mention of the conflagration of the museum, this event inevitably made up a part of the ‘public’ protest against the UN report organized by the Hungarian Socialist Workers’ Party (MSZMP). Thus, the 5th September issue of the *Népszabadság* published the obligatory ‘letter from the staff’ that reads “We, the scientific employees and co-workers of the Hungarian National Museum, the Historical Museum, the Natural History Museum and the National Széchényi Library, most definitely object to the UN putting the so-called ‘Problem of Hungary’ on its agenda again. We were helpless witnesses at the destruction of the building and the collections of the Hungarian National Museum. The consequences of the dreadful events are painful not only for Hungarian science but for global civilization. All that was brought about by the combat activities of the counter-revolutionaries. They broke into the building of the National Museum during the night of 23rd October 1956 and shooting from the rooms and the roof of the institute, attacked the Radio” (ANONYMUS 1957c).

NUMERICAL DATA ON THE LOSSES⁵

Rooms

As it is apparent from Fig. 1, the fire did not damage the two departments and the exhibitions housed in the building to a similar degree. Every office of the Mineralogical Department (Fig. 16) and the storage rooms (including the library, Fig.

⁵ A detailed review of losses is given in English in the paper of Boros (1957).

17–19) burnt down (96 m² and 587 m², respectively), while out of a total of 206 m² storage space of the Palaeontological Department, 76 m² (37%) and out of a total of 58 m² of office space, partly used for storage purposes, 39 m² (67%) survived the catastrophe with smaller damages. The preparatory (33 m²) of the Palaeontological Department was destroyed, but the ground floor chemical laboratory rooms of the Mineralogical Department remained intact (73 m²).

The exhibition of the Palaeontological Department (339 m², 3rd floor) and the mineralogical part (341 m²) of the mineralogical exhibition (2nd floor) remained intact, the petrological room (46 m², Fig. 14) suffered minor damages by fire while the corridor of the historical exhibition (59 m²) was also slightly damaged (Fig. 20b). The second-floor rooms of the zoological exhibition space (462 m²) remained essentially intact, the long corridor of the Africa exhibition on the 3rd floor (185 m²) got covered with soot. Out of the three rooms, the first one, the ‘Crocodile room’ (183 m²) was destroyed by a tank shell, while the other two rooms with the large dioramas (211 and 223 m²) burnt down completely (MIHÁLYI 1957: 9). The other, smaller rooms on the same floor (95 m²) also remained intact.

Collection inventories and objects

A complete and thorough assessment of the losses of the collections are made impossible by the fact that the entire series (50 volumes) of inventory books created between 1852 and 1956 in the Palaeontological Department [MS07] was destroyed by the conflagration as well as the majority of the Mineralogical Department’s inventories (Fig. 21). The remaining inventory books, or those that surely or probably existed before 1956, are listed in Table 1. All the description cards were burnt, too: about 83,000 pieces in the Mineralogical Department and about 31–32,000 in the Palaeontological Department (estimations based on [MS07], [MS08], [MS09] and [MS10]). Furthermore, the cadastre of about 850 drawers in the Palaeontological Department was annihilated, but the cabinet cadastre of the entire scientific collection remained intact [MS07]. Apart from the inventories, the archives of both departments were destroyed with all the official documents along with the manuscripts of the colleagues.

According to the official statement [MS11], the collection of the Mineralogical Department consisted of 135,814 items at the end of June 1956 of which 135,287 were inventoried. Based on the handwritten report of Tokody [MS12] BOROS (1957: 493) reported a total of 150,000 items, while MIHÁLYI (1957: 8) gave an estimate of 200,000 objects, in accordance with a later handwritten communication from Tokody [MS13], which stated that on top of the 130,000 inventoried items, the collection contained about 70,000 non-inventoried objects.

The extent of the destruction was estimated to be around 80% by each contemporary source [MS05]. The extent of loss was obviously estimated by Tokody on the proportion of the remaining and destroyed storage capacity, as the amount of drawers destroyed was exactly 80% (2,528 drawers were destroyed [MS14], and 624 remained [equalling the number of drawers under the exhibition cases]). It must also be mentioned that those pieces of furniture identical to the exhibition cases which stood above the drawer cabinets in the storage rooms (except for one side of the long corridor with galleried cabinets) also burnt down completely. Only the minerals kept in the exhibition cases and the drawers underneath survived practically unhurt. The material which had been destroyed was described in detail by BOROS (1957: 493–495), based on the report of László Tokody [MS12].

The collection of the Palaeontological Department consisted of 72,953 items at the end of June 1956 according to the official statement [MS11], of which 68,656 were inventoried. The loss assessment given on 18th December 1957 reports 140,000 inventoried items of which 110,500 had been destroyed, making up about a similar loss, 80% of the collection as in case of the Mineralogical Department [MS07]. As for the Palaeontological Department, many objects survived in addition to those exhibited, namely those that were stored on the storage corridor, in the curator's office and the storage space separated from where 560 drawers remained intact and 364 were destroyed (~40%) as well as 28 exhibition cases. The destruction could be retrospectively assessed by means of the remaining cabinet cadastre – this information was published by BOROS (1957: 495–496), a somewhat more detailed account can be found in [MS07].

Library

As the library rooms burnt down in both departments, (Fig. 19 and see Fig. 5 and 8 in KECSKEMÉTI 2016b) as well as the offices (Fig. 16), with the exception of the department head's room at the Palaeontological Department, almost the entire stock of books, journals and reprints was annihilated. The losses could not be assessed in detail, as the catalogues were also destroyed. Only the titles of the journals the libraries used to have were available [MS16]. The ground floor chemical laboratory of the Mineralogical Department that remained intact safeguarded a few books and journals on chemistry. Some other publications along with a couple of hundreds of reprints could also be salvaged in a damaged condition. A few hundred books and journals also survived in the Palaeontological Department, mostly those that were in the head of department's office. In the Mineralogical Department, about 6,000 volumes of 4,500 books, 5,300 volumes of 274 journals and 24,184 reprints were destroyed [MS17]. The collection of topographical and geographical maps was also destroyed [MS12]. The three main

components of the reprint collection were the collection of Aristides Březina on meteoritics purchased in 1908 (11,000 pcs), the contents of which mainly originated from the library of Wilhelm Haidinger, director of the Imperial and Royal Geological Institute in Vienna, the collection of mostly petrological papers by Harri Rosenbusch (acquisition of 5,000 pcs in 1909) and the collection of Ferdinand Zirkel on mineralogy and petrology (8,865 pcs purchased in 1912) (PAPP & KECSKEMÉTI 2008: 100). In the Palaeontological Department, 2,700 volumes of 2,100 books, 6,221 volumes of 278 journals and 9,550 reprints were annihilated [MS17]. Furthermore, the annihilation of 4,500 maps was also reported from the Palaeontological Department, of which 2,500 were mostly hand-written maps of the Geological Institute of Hungary [MS07]. However, the latter number seems unrealistically high, there were only 471 maps mentioned in a 1953 report [MS18].

Scientific instruments and other scientific matters

The equipment in the chemical laboratory that had been destroyed in 1945, remained intact this time. Apart from that, however, all the scientific instruments were destroyed in both departments (microscopes and other optical devices in the Mineralogical Department, crystallographic instruments (goniometres) and every collecting tool). All the manuscripts of the staff, including several unpublished materials were burnt as well as the photographs and their negatives.

EPILOGUE

László Tokody, head of the Mineralogical Department, a helpless on-looker stuck in the distant Galyatető Resort between 24th October and 1st November (Fig. 22), wrote the following in his manuscript concerning the destruction of the Mineralogical Department: ‘The merciless conflagration turned spirit and matter alike into ashes. What remains is the void of which we must recreate the Department of Mineralogy and Petrology ... which will never be the same again. The past 150 years created something that was world-renowned... the next 150 years must follow the steps and try to resurrect a collection approximating the previous one.’ [MS12]. Already in 1956, Tokody and his colleagues began this superhuman effort, the results of which we shall describe in another paper.

*

Acknowledgements – I have consulted Tibor Kecskeméti (HNHM Dept. of Paleontology and Geology) concerning several issues and even took over a few paragraphs from his manuscript. Museological documentation and archive photographs were kindly provided by the staff of the Central Library of the

HNHM. The excellent ground-plans were sketched by Magdolna Katus (HNHM Dept. of Exhibitions), Miklós Horváth (Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences) and László Eörsi (National Széchényi Library, 1956 Institute – Oral History Archives) provided valuable advice. Contemporary photos were provided for study by Katalin Bognár, Béla Debreczeni Droppán and Beatrix Lengyel (HNM), Réka Sárközy (National Széchényi Library, 1956 Institute – Oral History Archives), Zsuzsanna Szabó (Central Museum of Disaster Management), Zoltán Szántó (MTVA MTI). Zoltán Balahó (HNM) and József Solymosi (Ministry of Defence, Institute and Museum of Military History, Archives of Military History) helped the research of archival sources. I am especially grateful to Miklós Horváth and János Frivaldszky for sending me their publications.

IRODALOM – REFERENCES

- ANONYMUS 1956a: Szemtanúk beszámolói. [Eyewitness' accounts.] – A Szabad Európa Rádió (SZER) műsora, 1956. november 6. 20:21-től. [Broadcast of Radio Free Europe (RFE), 20.21, 6th November 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1817363886&n=szemtanuk-beszamoloi>.
- ANONYMUS 1956b: Hírszolgálat. [Newscast.] – A SZER műsora, 1956. október 25. 7:00-tól. [Broadcast of RFE. 7.00, 25th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1846066496&n=07-00-ora-hirszolgalat>. 10 óras ismétlése: VÁMOS (2010: 191)
- ANONYMUS 1956c: Hírszolgálat. [Newscast.] – A SZER műsora, 1956. október 25. 21:00-tól. [Broadcast of RFE. 21.00, 25th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=944179209&n=21-00-ora-hirszolgalat>.
- ANONYMUS 1956d: Hírszolgálat. [Newscast.] – A SZER műsora, 1956. október 25. 23:00-tól. [Broadcast of RFE. 23.00, 25th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1831400083&n=23-00-ora-hirszolgalat>.
- ANONYMUS 1956e: A tűzoltók küzdelme a Nemzeti Múzeumért. [Firefighters' battle for the National Museum.] – *Népszava* 84(253) [1956. X. 26.]: 2.
- ANONYMUS 1956f: Hírszolgálat. [Newscast.] A SZER műsora, 1956. október 27. 6:00-tól. [Broadcast of RFE. 6.00, 27th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=2031459070&n=06-00-ora-hirszolgalat>.
- ANONYMUS 1956g: Nagy a pusztulás a Nemzeti Múzeumban, de a könyvtár sértetlen. [The destruction of the National Museum is heavy, but the library is intact.] – *Népszava* 84(255) [1956. X. 28.]: 3.
- ANONYMUS 1956h: Hírszolgálat. [Newscast.] – A SZER műsora, 1956. október 26. 19:00-tól. [Broadcast of RFE. 19.00, 27th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=2108735601&n=19-00-ora-hirszolgalat>.
- ANONYMUS 1956i: Hírszolgálat. [Newscast.] – A SZER műsora, 1956. október 26. 20:00-tól. [Broadcast of RFE. 20.00, 26th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1251857948&n=20-00-ora-hirszolgalat>.
- ANONYMUS 1956j: Az oktatási és népművelési tárcák összevonását tervezik. [The Ministry of Education and the Ministry of Culture are planned to be merged.] – *Népakarat* 1(9) [1956. XI. 22.]: 4.
- ANONYMUS 1956k: Pótolhatatlan károkat szenvedett a Nemzeti Múzeum. [The National Museum suffered irrecoverable losses.] – *Népszabadság* 1[16](19) [1956. XI. 28.]: 5.
- ANONYMUS 1956l: Vasárnap már több kiállítás is megnyílik. [Several exhibitions already open on Sunday.] – In: *MTI belföldi hírek, 1956. XII. 20. 25. p.* Online elérhető / Available online: MTI hírarchívum 1956, <http://archiv1956.mti.hu>
- ANONYMUS 1957a (eds): *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. 2. kötet. [The counter-revolutionary forces in the October events in Hungary. Vol. 2.] – A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatói Hivatala, Budapest, 157 pp.

- ANONYMUS 1957b: A Corvin közi „felkelők” [The Corvin köz “insurgents”]. – In: ANONYMUS (eds): *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. 3. kötet. [The counter-revolutionary forces in the October events in Hungary. Vol. 3.] A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatói Hivatala, Budapest, 75–89.
- ANONYMUS 1957c: A szemtanúk a szó. [The witnesses are speaking.] – *Népszabadság* 2[15](209) [1957. IX. 5.]: 2.
- ANONYMUS 1959: Szovjet ajándék egy magyar múzeumnak. [Soviet gift to a Hungarian museum] – *Népszabadság* 17(154) [1959. VII. 3.]: 8.
- ANONYMUS 2006: *Magyar forradalom, 1956. Napló*. [Hungarian Revolution, 1956. Diary] – Kieselbach Galéria, Budapest, 203 pp.
- BAJÁK L. 2002: A Magyar Nemzeti Múzeum égése 1956-ban. (The fire of the Hungarian National Museum in 1956.) – *Folia historica* 23(1): 55–65.
- BAJÁK L. 2006: A Magyar Nemzeti Múzeum 1956-ban és ma. [The Hungarian National Museum in 1956 and today.] – *Műemlékvédelem* 50(5): 186–191.
- BALÁS PIRI L. 1993: *Emberek fehérben*. [People in white.] 1956. – FSP Liberátor, Budapest, 307 pp.
- BALÁZS G. 2013: A Magyar Rádió ostroma 1956. október 23-áról 24-ére virradóan. (The siege of the Hungarian Radio during the night of 23/24 October 1956.) – In: [KOVÁCS A. & ROMSICS I. (eds)]: *Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára*. [Sipos '65. Studies for the 65th birthday of József Sipos.] JATE Press kiadó, Szeged, 177–197.
- BARKÓCZI L. 1996: Emlékeim 1956. október 23 – november 4. között a Magyar Nemzeti Múzeumból. [Memories of October 23 – November 4, 1956 from the Hungarian National Museum.] – *Magyar Múzeumok* 2(3): 27–29.
- BERKI M. 1989: *Hadsereg vezetés nélkül*. [Army without command.] – Magyar Média, Budapest, 222 pp.
- BOROS I. 1957: The tragedy of the Hungarian Natural History Museum. – *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* 49: 491–505.
- DONÁT Á. 2000: Tiszti iskolások a hazáért (Emlékeim az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc idejéből). [Military academy students for their country (Memories of the Hungarian Revolution and Liberty War of 1956)] – *Vasi Szemle* 54: 591–616.
- EÖRSI L. 1993: Iván Kovács László a forradalomban. Részlet Iván Kovács László önvallomásából (1957. III. 16.). (László Iván-Kovács in the Revolution. From his confessions of 16 March, 1957.) – In: Bak J. (ed.): *Évkönyv II. 1993, 1956-os Intézet*, Budapest, 209–219.
- FEGYVÁRI T. 1998: Drágakőből hőmérő! [Precious stones that became thermometers.] – *Magyar Ötvös* 9(1): 19–21.
- FRIVALDSZKY J. 2006: *Ötvenhat műgyetemistái: ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban*. [Students of the Technical University of Budapest in 1956: Song of the holey flag. A story in documents.] – Kráter, Pomáz, 211 pp.
- FÜLEP F. 1957: Minden ellenforradalmár elnyeri „méltó” büntetését a múzeumokban. Az egyik magasabb fizetést kap. A másik prémiumot. A harmadiknak könyve jelenik meg. [Every counter-revolutionary gains the “just” punishment in the museums. One receives a higher salary. The other receives bonus. The book of the third is published.] – *Magyarország* 1(18) [1957. VII. 3.]: 1, 12.
- GALLICUS 1956: Reflektor. [Spotlight.] – A SZER műsora, 1956. október 25. 22:10-tól. [Broadcast of RFE. 22.10, 25th October 1956] <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=851174077&n=reflektor>.
- GOMBOCZ E. 1941: *A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841–1941*. [History of the Royal Hungarian Society of Natural Sciences from 1841 to 1941.] – Kir. Magy. Természettudományi Társulat, Budapest, 467 pp.
- GYÖRKÉI J. & HORVÁTH M. 1996: Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez. [Contributions to the history of Soviet military occupation] – In: GYÖRKÉI J. & HORVÁTH M. (eds):

- Szovjet katonai intervenció – 1956. [*Soviet military intervention – 1956.*] Argumentum kiadó, Budapest, 7–119.
- GYURKÓ L. 1987: 1956. *Előtanulmány és oknyomozás.* [1956. *Preliminary study and investigation of causes.*] – Magvető kiadó, Budapest, 479 pp.
- GYURKÓ L. 1996: 1956. Második, javított kiadás. [1956. Second, revised edition.] – Szabad Tér–Saxum, Budapest, 589 pp.
- HAVASI T., HERCZEG J. & KERÉK GY. 1957: *A rádió ostroma. 1956 október 23.* [Siege of the Radio. 23rd October, 1956.] – Kossuth könyvkiadó, Budapest, 83 pp.
- HOLLÓS E. & LAJTAI V. 1986: *Drámai napok. 1956. október 23–november 4.* [Dramatic days. 23rd October – 4th November, 1956.] – Kossuth könyvkiadó, Budapest, 424 pp.
- HORVÁTH M. 2003: *1956 hadikronikája.* [Military chronicle of 1956.] – Akadémiai kiadó, Budapest, 482 pp.
- HORVÁTH M. & TULIPÁN V. 2006a: *Keresztutak. Magyar Néphadsereg 1956.* [Crossroads. Hungarian People's Army, 1956.] – H&T kiadó, Budapest, 309 pp.
- HORVÁTH M. & TULIPÁN V. 2006b: *In memoriam 1956.* [In memoriam 1956.] – Zrínyi kiadó, Budapest, 366 pp.
- HORVÁTH M., MÁRTON M. & MOSONYI L. (eds) 2006: *Az 1956-os forradalom eseményei 56 térképen és képeken.* [Events of the Revolution of 1956 on 56 maps and on pictures.] – Budapest: HM Térképészeti Kht., 35 pp.
- JÁNOSY D. 1996: Egy paleontológus 56-os emlékei. [Memories of a palaeontologist from 1956.] – *Magyar Múzeumok* 2(4): 30–31.
- KAHLER F. & M. KISS S. 1997: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban, a fordulat napja, ismét sortűzek, a Nagy per.* [Whose revolution? Armed forces of the state in 1956, the day of change, volleys again, the Nagy trial.] – Püski, Budapest, 343 pp.
- KAISER L. 2005: *Éri István – egy apróhirdetésen vett régész emlékezései.* [István Éri – memories of an archeologist bought by a classified advertisement.] – Hungarovox, Budapest, 127 pp.
- KECSKEMÉTI T. 2006a: A Természettudományi Múzeum gyűjteményei tűzvészben. [Collections of the Natural History Museum in fire.] – *Magyar Múzeumok* 12(3): 34–37.
- KECSKEMÉTI T. 2006b: Múzeum tűzben. A Természettudományi Múzeum földtani gyűjteményeinek pusztulása 1956-ban. [Museum in fire. Destruction of the geological collections of the Natural History Museum by the fire in 1956.] – *Természet Világa* 137(12): 551–553.
- KECSKEMÉTI T. 2016a: Múzeum tűzben – egy érintett emlékei. A Természettudományi Múzeum földtani gyűjteményeinek pusztulása az 1956-os tűzvészben. [Museum in fire – memories of an affected person. Destruction of the geological collections of the Natural History Museum in 1956.] – *Honismeret* 2016(5): 23–28.
- KECSKEMÉTI T. 2016b: 1956, tűzvész a múzeumban. Egy tanú visszaemlékezései. / Conflagration of the museum (1956). Recollections of a witness. – *Annales Musei historico-naturalis Hungarici* 108: 127–149.
- KIROV A. 1996: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon – 1956. [Soviet military intervention in Hungary – 1956.] – In: GYÖRKEI J. & HORVÁTH M. (eds): *Szovjet katonai intervenció – 1956.* [Soviet military intervention – 1956.] Argumentum kiadó, Budapest, 119–203.
- KOCH S. 1957a (for 1956): The Mineral Collection of the Hungarian National Museum. – *Acta Mineralogica-Petrographica* 9: 3–4.
- KOCH S. 1957b: A Magyar Nemzeti Múzeum Ásványtára. [The Mineralogical Department of the Hungarian National Museum.] – *Természettudományi Közlöny* 1 [88](2): 49–53.
- KOCSIS P. 2012: „Tűzás lenne az 1956. október–novemberi eseményeket háborús cselekményeknek nyilvánítani...” – Sebesültek és halottak 1956-ban. [“It would be an exaggeration to declare the events of October–November 1956 an act of war ...” – Wounded and dead in 1956.] – *ArchivNet*, 12(5): <http://archivnet.hu/hetkoznapok/>

- tulzas_enne_az_1956_oktobernovemberi_esemenyeket_haborus_cselekményeknek_nyilvanitani.html
- LOVAS M. 1957: *Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig.* [What happened in Budapest from 23rd October to 4th November.] – Kossuth könyvkiadó, Budapest, 155 pp.
- MALASENKO J. I. 1996: A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben. [The Special Army Corps in the fire of Budapest.] – In: GYÖRKEI J. & HORVÁTH M. (eds): *Szovjet katonai intervenció – 1956.* [Soviet military intervention – 1956.] Argumentum kiadó, Budapest, 206–289.
- MANN T. 2004: Tíz nap alatt rettentő nagy egység volt... Mann Tamás visszaemlékezése. [There was a terrific unity in ten days ... Recollections of Tamás Mann.] – In: KISS A. (ed.): *Ismeretlen hősök, piliscsabai fiúk: 1956.* [Unknown heroes, fellow-soldiers from Piliscsaba: 1956.] Újhold, Piliscsaba–Budapest, 26–28.
- MIHÁLYI F. 1957: Mi égett el a Nemzeti Múzeumban? [What was destroyed by fire in the National Museum?] – *Élet és Tudomány* 12(1): 7–12.
- MINÁROVICS J. 1997: A Nemzeti Múzeum 1956-os tüzeseteiről. [On the cases of fire of the National Museum in 1956.] – *Magyar Múzeumok* 3(3): 37–38.
- NEMES J. 1981: A Rádió ostroma. [Siege of the Radio.] – *Társadalmi Szemle* 36(10): 50–56.
- NÉMETH Cs. 2013: Jelszó: Budapest... Piliscsabai katonák a Magyar Rádió ostrománál. [Password: Budapest ... Soldiers from Piliscsaba at the siege of the Hungarian Radio.] – *Kommentár* 2013(2): 45–53.
- NÉMETH E. 1963: Tízéves a Régészeti Könyvtár. [Ten years of the Archaeological Library.] – *Folia Archaeologica* 15: 215–223.
- ÓMOLNÁR M. 1989: *Tizenkét nap, amely... 1956. október 23 – november 4. Események, emlékek, dokumentumok.* [Twelve days that ... 23rd October to 4th November, 1956. Events, memories, documents.] – Szabad Tér kiadó, Budapest, 562 pp.
- PAPP G. 1994: A magyarországi ásványgyűjtés rövid története. [Brief history of mineral collecting in Hungary.] – In: KECSKEMÉTI T. & PAPP G. (eds): *Földünk hazai kincsesháza. Tanulmányok a magyarországi földtudományi gyűjtemények történetéről.* [Treasuries of the Earth in Hungary. Studies on the history of geological collections in Hungary.] (= *Studia naturalia* 4), Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 349–382.
- PAPP G. 1999: Die [Esterházyische] Mineraliensammlung. – In: BARKÓCZI I. (ed.): *Von Raffael bis Tiepolo. Italienische Kunst aus der Sammlung des Fürstenhauses Esterházy.* Schirn Kunsthalle, Frankfurt; Klinkhardt & Biermann, München, 74–75.
- PAPP G. & KECSKEMÉTI T. 2008: Egy mecénás páratlan adományai a nemzet múzeumának (Semsey Andor és a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány-Öslénytára). [Unparalleled donations of a Maecenas to the nation's museum (Andor Semsey and the Department of Mineralogy & Palaeontology of the Hungarian National Museum).] – In: HÁLA J., POZSONYI J. & PAPP G. (eds): *Semsey Andor emlékkötet.* [Andor Semsey memorial volume.] Tiszántúli Történész Társaság, Debrecen, 91–122.
- PAPP G. & VINCZÉNÉ SZEBERÉNYI H. 1994: A Lobkowitz hercegek gyűjteménye. [Collection of the Lobkowitz Princes.] In: KECSKEMÉTI T. & PAPP G. (eds): *Földünk hazai kincsesháza. Tanulmányok a magyarországi földtudományi gyűjtemények történetéről.* [Treasuries of the Earth in Hungary. Studies on the history of geological collections in Hungary.] (= *Studia naturalia* 4), Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 47–49.
- PRIESZOL K. 1970: Visszaemlékezés a Rádió védelmének néhány epizódjára. A Magyar Rádió védelméről. [Reminiscence of the few episodes of the defence of the Radio. On the defence of the Hungarian Radio.] – *Belügyi Szemle* 8(4): 100–106.
- SEPILOV D. T. 1956: [Beszéd az ENSZ közgyűlésének 1956. november 10-i ülésén.] [Speech at the UN General Assembly on 10th November 1956.] – In: *MTI külpolitikai információ, 1956. november* 22. p. 24. Online elérhető: / Available online: MTI hírchívum 1956, <http://archiv1956.mti.hu>

- SOLYMOSSI J. 2000: *Mi se... Egy frontkatonára visszaemlékezései 1942.* [Neither we ... *Memoirs of a front-line fighter 1942.*] – Szerzői kiadás, [Budapest], 170 pp. Az október 23–25. közti eseményekre vonatkozó részt közli: / The section concerning the events between 23 to 25 October is also published by KISS A. (ed.): *Ismeretlen hősök, piliscsabai fiúk: 1956.* [Unknown heroes, fellow-soldiers from Piliscsaba: 1956.] – Újhold, Piliscsaba–Budapest, 9–19.
- SÓLYOM J. & ZELE F. 1957: *Harcban az ellenforradalommal.* [Fight with the counter-revolution.] – Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 162 pp.
- TISCHLER J. 2006 (ed.): *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban, válogatás.* [Reporting from Budapest ... The revolution of 1956 in the contemporary international press, selection.] – 1956-os Intézet, Budapest, 395 pp.
- TOKODY L. 1957: *Kitaibel Pál ásványainak és közetének jegyzéke.* [List of minerals and rocks of Pál Kitaibel.] – In: JÁVORKA S.: *Kitaibel Pál. [Pál Kitaibel.]* Akadémiai kiadó, Budapest, 171–197. o.
- TURBET-DELOF G. 1996: *Egy francia diplomata a forradalomban. Guy Turbet-Delof 1956-os naplója.* [A French diplomat in the revolution. Diary of Guy Turbet-Delof from 1956.] – 1956-os Intézet – Francia Intézet, Budapest, 178 pp.
- VÁMOS GY. (ed.) 2010: *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom – Műsörtükör 1956. október 23–november 5.* (História Könyvtár Okmánytárak sorozat). [Radio Free Europe and the Hungarian Revolution – Programme review 23rd October to 5th November 1956. (História Library Collection of Documents Series)] – História kiadó, Budapest, 1270 pp.
- VARGA L. 1989: *A forradalom hangja: Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9.* [Voices of the revolution: Broadcasts in Hungary, 23rd October to 9th November, 1956.] – Századvég könyvkiadó, Nyilvánosság Klub, Budapest, 507 pp.

KÉZIRATOK – MANUSCRIPTS

- [MS01] „8. g[épesített]. e[zred]. Eseménynaplója a Budapesti forradalmi harcok időszakában /:56. okt. 23– nov. 4-ig:” – HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HM HIM HL), Budapest, F különgyűjtemény (kgy.), 3. doboz (dz), 32. őrzési egység (ő. e.) / [Diary of Events of the 8th mechanized regiment from the the fights of the revolution in Budapest.] – Ministry of Defence, Institute and Museum of Military History, Archives of Military History, Budapest (hereinafter: HM HIM HL), Special collection (Spec. coll.) F, Box 3, Storage Unit (St. U.) 32.
- [MS02] „A budapesti rendkívüli állapotok időtartama alatt történt tüzeseteinek [!] és a tűzoltóság működésének leírása (1956. október 23-tól 1956. november 10-ig).” – Keltezetlen jelentés, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár legújabb kori iratgyűjteménye, Budapest, 1957/404. Az MNM-re vonatkozó részt (10–18. o.) lényegében teljes egészében közölte BAJÁK (2002). / [Description of cases of fire and of the operation of the fire department during the state of emergency in Budapest (from 23rd October 1956 to 10th November 1956).] – Undated report, Hungarian National Museum, Historical Repository, Document collection of contemporary history, Budapest, 1957/404. Pages 10–18 of the document, concerning the HNM, were published almost entirely by BAJÁK (2002).
- [MS03] „Harc a Rádió körül. Felvéve 1957. január 9-én Ferenczi művezető és három résztvevő rádiótechnikus együttes közlései alapján.” – HM HIM HL, Budapest, F kgy., 7. dz., 34. ő. e. / [Fight around the Radio. Recorded on January 9, 1957 on the basis of foreman Ferenczi and three radiocommunications technicians who took part in the events.] – HM HIM HL, Spec. coll. F, Box 7, St. U. 34.
- [MS04] „Harc a Rádióért. A kivezényelt ávo. karhatalom parancsnoka Mester János szds. közleménye.” – HM HIM HL, Budapest, F kgy., 7. dz., 30. ő. e. / [Fight for the Radio. Communication from

- Capt. János Mester, commander of the state security forces deployed to the Radio.*] – HM HIM HL, Spec. coll. F, Box 7, St. U. 30.
- [MS05] A Fényes Tamás 1956. december 7-i felvételeit kísérő képszovegek. – MTI Fotóbank, Budapest. / Captions to the photographs taken by Tamás Fényes on 7th December 1956. – MTI Photobank, Budapest.
- [MS06] „*Dr. Tokody László osztályvezető jelentése az 1957. évben végzett munkáról.*” – Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, Tudománytörténeti Gyűjtemény (a továbbiakban: MTM-TT), Történeti Irattár (a továbbiakban: TI) 39/1-1956-Főig. / [*Report by László Tokody, head of department, on the work carried out in the year 1957.*] – Hungarian Natural History Museum, Budapest, History of Science Collection (hereinafter: MTM TT), Historical Archives (hereinafter: TI) 39/1-1956-Főig.
- [MS07] Csepregyhyné Meznerics Ilona 1956. december 18-i „*Föld- és Őslénytár. Tudományos anyag kárbeceklése*” című jelentése. – MTM-TT-TI-186/8-1956-Főig. / [*Department of Geology and Palaeontology. Assessment of damage of scientific materials.*] Report of Ilona Csepreghy-Meznerics, dated 18th December 1956. – MTM-TT-TI-186/8-1956-Főig.
- [MS08] „*A Magyar Nemzeti Múzeum – Természettudományi Múzeum összefoglaló munkajelentése az 1955. évről.*” – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig. / [*Comprehensive report on the work of the Hungarian National Museum – Natural History Museum in the year 1955.*] – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig.
- [MS09] „*A Magyar Nemzeti Múzeum – Természettudományi Múzeum 1956. I. negyedévi munkajelentése.*” – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig. / [*Report on the work of the Hungarian National Museum – Natural History Museum in the first quarter of 1956.*] – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig.
- [MS10] „*A Magyar Nemzeti Múzeum – Természettudományi Múzeum 1956. II. negyedévi munkajelentése.*” – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig. / [*Report on the work of the Hungarian National Museum – Natural History Museum in the second quarter of 1956.*] – MTM-TT-TI-189/2-1956-Főig.
- [MS11] „*Országos múzeumok 1956. I. félévi beszámoló jelentéséhez*” [statisztikai formanyomtatvány]. – MTM-TT-TI-174-1953-Főig., „Melléklet. Mutatószámok nyilvántartása 863-32/1952. sz. ügyirat” c. füzös mappa. / [*To the report of national museums for the first half of 1956.*] Statistical form. – MTM-TT-TI-174-1953-Főig.
- [MS12] Tokody László datálatlan „*A Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány-Közetátnak pusztulása 1956-ban és áttekintés a károkról*” című jelentése. – MTM-TT-TI-186/1-1956-Főig. / [*The destruction of the Department of Mineralogy and Petrology of the Hungarian National Museum in 1956 and an overview of the damage.*] Undated report of László Tokody. – MTM-TT-TI-186/1-1956-Főig.
- [MS13] „*Az Ásvány-Közetár összeített munkajelentése az 1957. évről.*” – MTM-TT-TI-39/1-1956-Főig. / [*Joint work report of the Department of Mineralogy and Petrology for the year 1957.*] – MTM-TT-TI-39/1-1956-Főig.
- [MS14] Tokody László 1957. november 5-i bútorigénylese. – MTM Ásványtári ügyiratok 1957. / Application for furniture by László Tokody, dated 5th November 1957. – Files of the Dept. of Mineralogy and Petrology, Hungarian Natural History Museum, 1957.
- [MS15] Keltezés és cím nélküli feljegyzés – MTM-TT Tokody László fond. / Undated and untitled record. – MTM-TT László Tokody fonds.
- [MS16] „*A Természettudományi Múzeum Ásványtárában elégett folyóiratok jegyzéke*”; „*A Természettudományi Múzeum Őslénytárában elégett folyóiratok jegyzéke.*” – MTM-TT-TI/186/6-1956-Főig. [*List of periodicals destroyed by the fire in the Mineralogical Department of the Natural History Museum. List of periodicals destroyed by the fire in the Palaeontological Department of the Natural History Museum.*] – MTM-TT-TI/186/6-1956-Főig.
- [MS17] Bátor Mihályné 1958. I. 27-i „*A Természettudományi Múzeum könyvtárának 1956. évi októberi vesztesége*” című jelentése. – MTM-TT-TI-186/6-1956-Főig. / [*Damage of the Library of the Natural History Museum in October 1956.*] Report by Mrs Mihály Bátor, dated 27 January 1958.

- [MS18] „A F.O.M. 202-86-2/1953. rendeletével és a K.S.H. elnökének 5376/1952 sz. engedélyével elrendelt, 1953. február 20-i határidejű adatközlés” adatszolgáltató kérdőíve, Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Múzeum Föld- és Őslénytár. – MTM-TT-TI-174-1953-Főig., „Melléklet. Mutatószámok nyilvántartása 863-32/1952. sz. ügyirat” c. füzös mappa. / Questionnaire to the “Supply of data directed by the order of the Ministry of Higher Education, authorized by the permission 5376/1952 of the President of the Hungarian Central Statistical Office, with the deadline of 20th February 1953”, Hungarian National Museum, Natural History Museum, Department of Geology and Palaeontology. – MTM-TT-TI-174-1953-Főig.
- [MS19] „Harc a Rádióért. Sándor György a Rádió főtisztviselőjének előadásában.” – HM HIM HL, Budapest, F kgy., 7. dz., 36. ö. e. / [Fight for the Radio. Statement of György Sándor, senior civil servant of the Radio.] – HM HIM HL, Spec. coll. F, Box 7, St. U. 36.
- [MS20] „Harc a Rádióért. Gáti János, a Rádió üzemgazdasági osztály vezetője közlése.” – HM HIM HL, Budapest, F kgy., 7. dz., 33. ö. e. [Fight for the Radio. Communication of János Gáti, head of the department for business management of the Radio.] – HM HIM HL, Spec. coll. F, Box 7, St. U. 33.

Függelék

AZ MNM ÉPÜLETÉBEN KELETKEZETT TÜZEKNEK A RÁDIÓ KÖRÜLI ESEMÉNYEKKEL PÁRHUZAMOSÍTOTT KRONOLÓGIÁJA

A Rádió körüli eseményeket tárgyaló forrásokra nagyjából ugyanaz érvényes, mint amit a Múzeumon belüli történésekre vonatkozókról korábban leírtunk. Az események idején rögzített feljegyzések nem ismereteseek. A szereplők későbbi visszaemlékezései nyilvánvalóan pontatlanok és szubjektívek, az észlelések időben és/vagy térben korlátozottak, főleg az október 24-i ostromról úgyszólván csak a Rádióban bent lévők visszaemlékezéseit ismerjük. A harcok résztvevőinek önigazolási törekvései, a felelősségáthárítási reflexek, illetve a Kádár-rendszer hatásai által eljárás alá vont személyek jól felfogott érdekei mind csorbítják az elsődleges források objektivitását. A másodlagos források (feldolgozások) egy része közvetlen vagy közvetett propagandakiadvány, ami kronológiai adataik megbízhatóságát erősen csorbítja. A történelmi igényű – vagy 1989 előtt annak álcázott – munkák pedig változó mértékben, de igyekeznek megfelelni az adott kor – vagy az adott politikai oldal – elvárásainak, és a különböző elsődleges források kritikai összevetésére átfogó kísérlet nem történt.

A Rádió ostromát részletesebben a következő művek tárgyalják: ANONYMUS (1957a), BALÁZS (2013), BERKI (1989), GYÖRKEI & HORVÁTH (1996), GYURKÓ (1996), HAVASI *et al.* (1957), HOLLÓS & LAJTAI (1986), HORVÁTH (2003), LOVAS (1957), NEMES (1981), SÓLYOM & ZELE (1957). A múzeumban

dúló tüzekről a BAJÁK (2002) által az MNM épületére vonatkozóan csaknem hiánytalanul közreadott jelentés [MS02: 10–18] úgyszólván percre pontos kronológiát ad. A harci események lefolyását és sorrendjét viszont a sok esetben egymásnak – és olykor önmaguknak is – ellentmondó források miatt nehéz rekonstruálni. Az itt közölt kronológiához felhasznált adatok forrását a táblázatban betűjellel hivatkozunk, ezek feloldását l. a táblázat alatt, a kéziratokra ugyanúgy hivatkoztunk, mint a cikk szövegében. Igyekeztünk az adat legkorábbi előbukkanását megadni. Az egymásnak ellentmondó források adatai között nem szelektáltunk, de utalunk arra, ha ugyanazon eseményt más források más időpontra helyezik. A hivatkozott irodalomnak a táblázat utáni jegyzékében *-gal jelölt források a 1957 és 1989 között megjelent hivatalos vagy félhivatalos propagandához tartoznak.

A *dőlt betűs* időpontok körülbelüliek, a **vastag betűsek** közvetlenül a Múzeumra vonatkoznak. Rövidítések az időpont oszlopban: e: előtt, k: között, u: után.

1956. október 24. szerda

00:00	Számos visszaemlékezés (pl. „N. N.” [in A: 23]) szerint körülbelül éjfélkor („Z. E.” = Zágoni Ernő százados [in A: 26] szerint fél órával korábban) kezdődik a Rádió tulajdonképpeni ostroma. [MS19: 525] szerint is „24 órakor a tűzharc már igen erős volt”.
00:00 u.	Éjfél után [A: 27], [F: 1] szerint „körülbelül éjféltájban”, [É: 46] szerint „október 23-án este” felkelők betörik a múzeumépület Múzeum utcai oldalkapuját, behatolnak az épületbe, és reggelig–kora délelőttig – vö [E: 211] és [Ó: 133–134] – a II. emeleti termekből lövik a Rádió Pollack Mihály téri oldalát.
00:00 [MS01: 407]	A 8. gépesített ezred katonái (a továbbiakban: a piliscsabai alakulat) a Pollack M. téren gyülekeznek, itt a parancsnok, Solymosi János alezredes kiosztja a gyalogsági löszert.
00:00–01:00 [MS01: 408]	A piliscsabai alakulat riasztólövésekkel egy időre megtisztítja a Bródy S. és a Múzeum utcát, és birtokba veszi a Pollack M. teret e két utca között.
00:35 [A: 18] [HHK: 62]	A Rádió őrségének ekkor engedélyezik hivatalosan is a fegyverhasználatot [amire valójában már jóval korábban sor került]. [SZ: 20–21] szerint Orbán Miklós áv. ezredes (a belső karhatalom parancsnoka már „éjjel fél 12 felé” tűzparancsot adott.
00:35 u. [A: 18] [HHK: 62]	Az utolsó küldöttség a Rádióban (Konok Ferenc honvéd ezredes kezdeményezésére). [GY: 92] szerint még a Petőfi Akadémia tisztjei is kimentek az utcára a tömeget agitálni, a vérontást elkerülendő.
01:00 [A: 18] [HHK: 62]	Kihirdetik a hivatalos tűzparancsot a Rádiót védő egységek között.
01:00 [MS01: 408]	A piliscsabai katonák kb. 200 felkelőt lefegyvereznek a Múzeumkertben. Az innen kiűzött felkelők később megszállják a Múzeumot.

02:00 [HHK: 68]	A korábban is támadott a Bródy S. utcai oldal után megindul a Rádió elleni támadás a Szentkirályi utcai oldalon is. [HHK: 68] szerint ezután „órákkal később” indul meg a támadás a Pollack M. téren és „még később” a Múzeum utcában. [MS19: 525–526] szerint viszont a felkelők támadása már éjjelkor „kiterjedt a Rádió épületek valamennyi (...) frontjáról [!],” ami valószínűleg legfeljebb a Rádió felé történő lövöldözést jelentheti.
02:20 [Gy: 90]	Zólyom László ezredes, a Rádióban lévő honvédségi alakulatok parancsnoka jelenti a HM-nek, hogy a helyzetük válságosra fordult.
03:00 [MS01: 408–409]	Szovjet csapatok érkeznek a Múzeumhoz, és tűzharcot vívnak a Múzeumban lévő felkelőkkel. A két tűz közé került piliscsabai katonákat a Múzeumkertből kivonják a Kálvin térre. Az egység ekkortól a Pollack M. tér és a Puskin utca Esterházy-palota és Baross u. közti részét tartotta ellenőrzése alatt. [De valószínűbb, hogy csak a Múzeum u. – Baross u. köztit.]
03:00 [A: 19]	A Rádió védőinek helyzete válságosra fordul. [Gy: 90] szerint Görög [?] áv. ezredes adott ilyen tartalmú jelentést a belső karhatalom parancsnokságának.
03:00 u. [A: 25]	„K. N.” áv. őrnagy visszaemlékezése szerint ekkor egy időre szünetel a tüzelés, majd a Pollack M. téri kerítésen át bejutó felkelők megkezdik a Rádió épületeinek belső ostromát. [L: 24] szerint éjjel fél háromtól reggel négyig „a Múzeumkert felőli részén kb. 27 felkelőt fogtak el az ávosok.”
„hajnalban” [F: 1]	Magyar katonaruhába öltözött [!] felkelőcsoport veszi birtokába a Múzeumot.
„hajnalban”	„M. L.” szerint [in A: 19] a Rádió védői nem tudják tartani a Bródy S. utcai részt. Más visszaemlékezések szerint hajnali 2 óra tájban a felkelők már az egész Bródy S. utcai részt elfoglalták, és ezután „az épület hátsó helyiségeiben folyt még igen erős, széttagolt védelem” [MS03: 516], viszont [MS19: 526] szerint a felkelők csak reggel 4-5 óra körül fészkeltek be magukat „a Bródy Sándor utcai épületszárnyban”. Talán erre vonatkozik [MS01: 409] azon megállapítása, mely szerint a Stúdiót a „fegyveres polgáriak” „4.00-kor el is foglalták”. Megint mások szerint a belső ostrom csak „reggel” (1. ott) kezdődött.
05:00 [B: 38]	Bezárul az ostromgyűrű a Rádió körül, „és már minden oldalról lötték az épületet”.
05:30? [É: 46]	Szovjet csapatok a Múzeum épületében (vagy 17:30, 1. ott).
„reggel” [HHK: 68]	Kibontakozik a Rádió elleni négyoldalú támadás, mely mintegy három óra hosszat tart.
„reggel”	[P: 105] szerint „reggel” a felkelők elfoglalják az udvart és az épületek egy részét. Elkeseredett, kézitusa jellegű küzdelem folyik (1. erről [MS03: 515] is). „N. I.” [in A: 20–21] szerint „a támadók a reggeli órákban, kb. hét óra felé kezdtek beszivárogni az épületekbe”, [HHK: 80] szerint viszont a belső ostrom 8 óra körül kezdődött.
07:00 [MS01: 409]	Solymosi alezredes és Sándor főhadnagy a Kálvin térről a HM-be megy az éjszakai harcokban elfogyott lőszer pótlására a piliscsabai alakulat számára.
kora délelőtt [MS01: 409]	A lőszerutánpótlás megérkezése után a piliscsabai egységek a Puskin u. és a Bródy S. utca kereszteződésében több háztömböt megszállnak, és tűzharcba keverednek a Rádiót megszállva tartó felkelőkkel.
8:00 [L: 24]	A Rádió védőinek „a szüntelen telefonálás közben megmondták, hogy nem tudnak segítséget küldeni, csináljunk, amit akarunk.”

9:00 u. [A1956a]	Szovjet páncélosok a Múzeum utcánál a Rádió felé, majd pedig a Múzeum épületéből golyószóróval tüzelő felkelőkre lönek.
08:00–11:00 k.	A Rádió elszigetelt csoportokban harcoló védői fokozatosan beszüntetik a harcot. Gáti János, a Rádió üzemgazdasági osztályvezetője szerint „reggel 8 óra körül a felkelők általános támadást intéztek a Rádió ellen és el is foglalták” [MS20: 509]. „N. I.”-t 8:30-kor fogták el a stúdióépületben [A: 21]. „M. L.” [in A: 19] szerint a „még életben maradt” katonák 9 óra felé határozták el a fegyverletételt. [MS03: 516] szerint a felkelők reggel 8-9 között fegyverezték le az erősítő helyiségébe húzódott áv. katonákat. Fehér őrnagyot, az áv. egységek parancsnokát a felkelők 9 óra körül fogták el, és a fegyverletétel kihirdetésére akarták rábírní, mielőtt lelőtték volna egy a helyszínen lévő sebesült áv. katonával folytatott tűzharc nyomán [HL: 66]. Zágoni Ernő százados [Z. E. in A: 26] szerint 9:30-ig tartott a Rádió „szervezett ostroma”. [L: 25] szerint 9:30-kor még a felkelők az I. és a IV. emeletről nyomultak előre a stúdióépületben. [P: 106] szerint „11 óra felé elhallgattak fegyvereink” [ti. a Rádió védőie].
11:00 [Gy: 92]	Az utolsó lövések a Rádió felől. Az ostrom során 23 tiszt és 23 sorkatona (2/3-uk áv. állománybeli) esett el. A honvédség 23-án 4, 24-én 27 főt vesztett, zömmel a Rádiónál. Október 23-án 30, 24-én összesen 210 ember halt meg Budapesten a harcokban, nagy többségük bizonyára a Rádiónál. A Trefort utcai rendelőben összesen 1700 könnyű sérültet láttak el.
12:00 [MS01: 411]	A piliscsabai katonák „a szovjet csapatokkal karöltve” megszállják a Múzeumot és a Múzeum utcát.
12:13 [MS02: 10]	Riasztják a tűzoltóságot, mert a Múzeum két ablakán füst tört ki. ([F: 1] tévesen 13:30-ra teszi a tűz kezdetét, és másnap hajnalra az oltás megkezdését.) A riasztott egységek közül (VIII., XI., XX. alosztály, Petőfi Tűzoltóképző Iskola) a XI. kerületi tudja csak a Múzeumot megközelíteni. Az egység a tüzet eloltja, de a szovjet katonaság parancsnokának utasítására sietve el kell hagynia az épületet.
15:00 e. [MS01: 411]	A piliscsabai alakulat két 30-30 fős egysége, szovjet harckocsi-támogatással a Rádió körüli épülettömbök elfoglalására indul. A Pollack M. téren erős géppuskatűzet kapnak, ezért 15 órára visszavonulnak a Múzeum utcába, és 16:30-ig „álló tűzharcban” vannak a felkelőkkel.
17:30? [É: 46]	Szovjet csapatok a Múzeum épületében. (vagy 5:30, l. ott).
17:30 k.	[MS01: 411] szerint a piliscsabai alakulat, [N: 52] szerint a magyar és a szovjet egységek „sötétedés után” megszállják a Múzeumot.
18:08 [MS02: 10]	Újabb tűzjelzés a Múzeum II. emeletéről. A riasztott ceglédi alosztály a harcok miatt nem tud a színhelyre eljutni.
19:25 [MS02: 10]	Újabb jelzés a Múzeum tüzéről. A VIII. ker. Kun u. 2.-ban tartózkodó ceglédi és székesfehérvári tűzoltóegységek sikertelenül próbálnak oltásra kivonulni.

¹ A lefeketített tűz már nem lánggal ég, csak a parázslík, és az égett terület összefüggő fellángolásának lehetősége kizárt.

1956. október 26. péntek

03:50 [MS02: 17]	Az utómunkálatokat követően a tűzoltók visszatérnek szolgálati helyükre.
07:17–11:20 [MS02: 17]	Múzeumi tetőtűz jelzése, kivonul a VII. ker.-i fecskendő. Csak füstölő gerendákat találnak, de a biztonság kedvéért átvizsgálják az egész tetőszerkezetet.

1956. október 27. szombat

14:18–17:30 [MS02: 17]	Tűzjelzés. A VI. ker. fecskendője, a rohamszer és a tűzoltási csoport vonul ki. A tetőszerkezet ég kb. 6 m ² területen, valamint a Múzeum utcai oldalon az eresz.
---------------------------	--

1956. október 28. vasárnap

17:14 [MS02: 17]	Riasztás és kivonulás a Múzeumhoz, a kis terjedelmű tüzet a tűzoltók közreműködése nélkül eloltották.
------------------	---

1956. október 30. kedd

10:14 [MS02: 17]	Riasztás és kivonulás a Múzeumhoz, a kis terjedelmű tüzet a tűzoltók közreműködése nélkül eloltották.
15:46 [MS02: 17]	Riasztás és kivonulás a Múzeumhoz, a kis terjedelmű tüzet a tűzoltók közreműködése nélkül eloltották.

Hivatkozott források: [A] ANONYMUS (1957a)*, [A1956a] ANONYMUS (1956a), [B] BERKI (1989), [E] EÖRSI (1993), [É] Éri in KAISER (2005), [F] FÜLEP (1957)*, (GY) GYURKÓ (1996), [HHK] HAVASI *et al.* (1957)*, [HL] HOLLÓS & LAJTAI (1986)*, [L] LOVAS (1957)*, [M] MINÁROVICS (1997), [N] NÉMETH (2013), [Ó] ÓMOLNÁR (1989), [P] PRIESZOL (1970)*, [SZ] SÓLYOM & ZELE (1957)*.